

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study And Support Foundation

จิตปรমัตถ์

เล่ม ๓

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

สารบัญ

หน้า

อุปมาสัญญาโยชน์ การผูกไว้ในภพทั้ง ๓	๑
ลูกโคที่ถูกผูกไว้ข้างในคอก ออกไปนอนข้างนอกเพราะความร้อน- เปียดเปียน	๑
ลูกโคบางตัวที่ถูกผูกไว้ข้างนอก ก็เข้าไปนอนข้างใน	๒
ลูกโคบางตัวถูกผูกอยู่ข้างในและนอนอยู่ข้างใน	๓
ลูกโคบางตัวถูกผูกไว้ข้างนอกและนอนข้างนอก	๓
ลูกโคบางตัวไม่ได้ถูกผูกไว้ข้างใน ย่อมเที่ยวไปภายใน	๓
ลูกโคบางตัวไม่ได้ถูกผูกไว้ข้างนอก ย่อมเที่ยวไปภายนอก	๔
บุุณชนเป็นลูกโคประเภทไหน	๔
กามาวจรจิตทั้งวันทั้งคืนตั้งแต่เกิดจนตาย	๔
ถ้ายังไม่ขึ้นถึงโลกุตตรภูมิ ก็ยังคงเป็นกามาวจรจิตอยู่	๕
กามาวจรจิตมีถึง ๔ ชาติ	๖
กามาวจรกุศล หรืออีกชื่อหนึ่ง คือ มหากุศล	๖
รูปาวจรจิต และ อรูปาวจรจิต มีเพียง ๓ ชาติ	๗
จิตวิจิตรต่างกัน ภูมิที่เกิดก็ต้องต่างกัน	๘
ภูมิ ๒ ความหมาย – ชนกกรรม	๙
ผลของอกุศลกรรม - นรกขุมใหญ่ ๘ ขุม	๙
ไม่ทรงแสดงรายละเอียดของนรกมากเท่ากับสภาพธรรม	๑๐
ผู้เห็นโทษของตา หู จมูก ลิ้น กาย จึงเจริญฌานจิตเพื่อความไม่มีรูป	๑๑
อบายภูมิ ๔ – ผลของกรรมหนักทำให้เกิดในนรก	๑๑
อบายภูมิ ๔ – สัตว์เดรัจฉาน	๑๒
อบายภูมิ ๔ - เปเรต หรือ ปิตติวิสัย	๑๒
อบายภูมิ ๔ – อสุรกาย	๑๓

สารบัญ

	หน้า
มนุสสภูมิ มี ๔ ทวีป	๑๔
สวรรค์ ๖ ชั้น	๑๔
อยากจะทำเกิดที่ไหน	๑๕
รูปาวจรภูมิ ๑๖	๑๕
สัมปยุตตธรรม - ชาติของจิต - ภูมิของจิต	๑๕
มหัคคตะ	๑๗
โลกุตตรกุศลจิต ๔ โลกุตตรวิปากจิต ๔	๑๙
ผลของโลกุตตรกุศลทั้ง ๔ ไม่ทำปฏิสนธิกิจ	๒๐
ภูมิ หมายถึง ระดับชั้นของจิต หรือ หมายถึง โอกาสโลก	๒๐
โลกียจิตเป็นปัจจัยให้โลกุตตรจิตเกิดต่อไปได้อย่างไร	๒๑
รู้ทั่วถึงธรรมของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร	๒๒
ชั้น ๕ - ปรมัตถธรรม เหมือนกันแต่รู้ไม่ง่ายทั้งสอง	๒๓
ผู้ที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ต้องรู้ปรมัตถธรรมทั้งหมดหรือไม่	๒๔
ถึงสติปัฏฐานไม่เกิด แต่ก็ต้องมีสิ่งที่ปรากฏ	๒๕
การอบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นเรื่องรู้เพื่อละความไม่รู้	๒๖
ต้องได้วิปัสสนาญาณขึ้นไหน รูปต่าง ๆ จึงจะปรากฏ	๒๘
ความอยากมากมาย ไม่มีที่ทิ้ง ยิ่งอยากยิ่งไกลออกไปทุกที	๓๐
อรรถของจิตประการที่ ๔ ชื่อว่าจิตเพราะวิจิตรโดยอำนาจแห่งสัมปยุตต- ธรรม	๓๐
เวทนาเจตสิก กับ จิต	๓๑
พระอภิธรรมแสดงเวทนาที่เกิดกับจิตต่างๆ โดยละเอียดเพื่อไม่ให้เข้าใจ- ผิด	๓๒
จิตรู้อารมณ์แล้ว ตั้งสติปัฏฐาน ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ตั้งได้อย่างไร	๓๓

สารบัญ

	หน้า
เวทนาเจตสิก – สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก	๓๖
ขณะนี้เวทนาเป็นอะไร ส่วนมากเป็นเวทนาอะไร	๓๗
ทุกขเวทนา – สุขเวทนา	๓๙
โทมนัสเวทนา - โสมนัสเวทนา – อุเบกขาเวทนา	๓๙
เวทนาดับไปแล้ว สติระลึกรู้ อย่างนี้เป็นสติปัฏฐานหรือไม่	๔๐
สติระลึกรู้เวทนาได้โดยลักษณะสืบต่อของเวทนาที่เกิดกับจิตอื่น	๔๑
สติระลึกเวทนาที่เกิดกับจิตเห็น	๔๒
ถ้าสติปัฏฐานไม่ระลึกรู้เวทนา ไม่มีทางละการยึดถือว่าเป็นตัวตนได้	๔๕
ประโยชน์ของการศึกษาเพื่อเกื้อกูลให้สติเกิดระลึกรู้สภาพธรรม	๔๕
เวทนามี ๔ ชาติ	๔๖
สุขเวทนา - ทุกขเวทนา เป็นเวทนาชาติวิปาก เป็นผลของกรรม	๔๗
โสมนัสเวทนา - อุเบกขาเวทนา เป็นเวทนาได้ทั้ง ๔ ชาติ	๔๘
เคยระลึกรู้ลักษณะของเวทนาบ้างหรือยัง	๔๘
เวลาหลับมีความรู้สึกหรือไม่	๔๙
เมื่อตื่นขึ้น อะไรตื่น	๕๐
พิจารณาธรรมให้ละเอียดขึ้นไปอีก เพื่อเกื้อกูลการเจริญสติปัฏฐาน	๕๐
จะหลับอยู่ตลอดไปได้หรือไม่	๕๑
กิเลสตื่นบ่อยในชีวิตประจำวัน	๕๑
คุณของกุศล คุณของการอบรมเจริญสติปัฏฐาน	๕๒
ไม่มีตัวตนที่จะดับกิเลส นอกจากปัญญาที่เจริญขึ้น	๕๒
ถ้าไม่รู้ลักษณะของเวทนา อาจจะคิดว่า อกุศล เป็น กุศล	๕๓
เวลาเจอสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ ควรจะเป็นอย่างไร	๕๔

สารบัญ

	หน้า
จักขุสัมผัสผัสสาเวทนา กับ การระลึกถึงลักษณะของเวทนา	๕๔
เจตสิกที่เกิดกับจิตทำให้จิตต่างกันโดยชาติ โดยภูมิ	๕๗
เจตสิกที่เกิดกับจิตทำให้จิตต่างกันโดยเวทนา	๕๗
จิตจำแนกต่างกันโดยสัมปยุตต์ และ วิปยุตต์ มี ๕ ประการ	๕๘
ทิวฐีสัมปยุตต์ ๔ ทิวฐีวิปยุตต์ ๔ ทำให้โลกมูลจิต ๘ ดวงมีความ- ต่างกัน	๕๙
ตัวอย่างของโลกมูลจิตทิวฐีศตสัมปยุตต์	๖๑
มองเห็นเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน สิ่งของ เป็นความเห็นผิดหรือไม่	๖๒
เห็นแล้วรู้ว่าสิ่งที่เห็นเป็นอะไร ไม่ใช่มีจณาทิวฐีก็ได้	๖๓
เวลานี้มีมีจณาทิวฐีหรือไม่ กำลังเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นรูปร่างสัญญาณ	๖๔
ทำไมใช้คำเดียวกันเรียกสิ่งนี้ว่านาฬิกา	๖๕
ญาณสัมปยุตต์ – ญาณวิปยุตต์	๖๗
สัมปยุตต์ ๔ กับ อกุศลจิต	๖๗
ปฏิฆสัมปยุตต์ กับ พระโสดาบัน	๖๘
โมหมูลจิต วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ - โมหมูลจิต อุทธัจจสัมปยุตต์	๖๙
สัมปยุตต์ ๕ เป็นอกุศลสัมปยุตต์ ๔ เป็นโสภณสัมปยุตต์ ๑	๗๐
จิตวิจิตรต่างกันออกไป โดยชาติ โดยภูมิ โดยเวทนา โดยสัมปยุตต์และ- วิปยุตต์	๗๐
สังขารธรรม	๗๒
เฉพาะเจตสิก ๕๐ เป็นสังขารชั้น	๗๓
เฉพาะเจตนาเจตสิกดวงเดียว เป็นอภิสังขารในปฏิจลสมุปบาท	๗๓
กามาวจรกุศลหวั่นไหวง่ายเพราะเกิดแค่ชั่ว ๗ ขณะ	๗๔
อเนกชาภิสังขาร	๗๔

สารบัญ

	หน้า
สังขารธรรม - สังขารชั้น - อภิสังขาร	๗๕
การจำแนกจิตโดยอสังขาร และ สสังขาร	๗๕
มีกำลังอ่อนต้องอาศัยการชักจูง - มีกำลังกล้าไม่ต้องอาศัยการชักจูง	๗๖
กุศลที่เป็นสสังขารและอสสังขารมีเจตสิกเกิดร่วมเท่ากัน แต่กำลังของ- เจตสิกต่างกัน	๗๗
อนันตะ ๔ -- อากาศเป็นอนันตะ ๑	๗๘
อนันตะ ๔ -- จักรวาลเป็นอนันตะ ๑	๗๘
อนันตะ ๔ -- สัตตนิกายเป็นอนันตะ ๑	๗๙
อนันตะ ๔ -- พุทธญาณเป็นอนันตะ ๑	๗๙
การชักจูงทางใจเป็นอย่างไร	๘๐
ทรงแสดงจิตโดยนัยอสังขาร - สสังขารเพื่อประโยชน์อะไร	๘๑
ประโยชน์คือเข้าใจลักษณะของจิตเพื่อสตรระลึกรู้ลักษณะของจิต	๘๒
ง่วง ท้อถอย ท้อแท้ อ่อนเพลีย มีสตรระลึกได้ไหม	๘๓
สสังขาร-อสสังขาร มีในกามาวจรจิต ส่วนจิตภูมิอื่นเป็นสสังขาร	๘๔
รูปมาน - อรูปมาน - โลกุตตรจิต เป็นสสังขาร	๘๕
เข้าใจว่าเป็นจิตมีกำลังกล้าหรือเป็นจิตอ่อนกำลัง ไม่ใช่สัตว์ ตัวตน- บุคคล	๘๖
อกุศลเหตุ ๓ - โสภณเหตุ ๓	๘๗
เหตุ - นเหตุ	๘๘
สเหตุกะ - อเหตุกะ	๙๐
รูป ไม่ใช่เหตุ เป็นอะไร มีเหตุเจตสิกเกิดร่วมด้วยไหม	๙๐
ผัสสะไม่ใช่เหตุ เป็นนเหตุ	๙๑
สเหตุกะ แยกออกเป็นประกอบกับเหตุกัเหตุ	๙๑

สารบัญ

	หน้า
เหตุ กับ ปัจจัย ต่างกันอย่างไร	๙๒
ปัจจัยแรก – เหตุปัจจัย	๙๓
จักขุประสาท เป็น อินทริยปัจจัย โดยเป็นจักขุนทริย	๙๔
ต้องอบรมกุศลเหตุโดยเฉพาะอโมหเหตุ	๙๔
เมื่อไรจะถึงวันนั้น วันที่บรรลุผล	๙๕
เหตุ ตรงกันข้ามกับ นเหตุ -- สเหตุกะ ตรงกันข้ามกับ อเหตุกะ	๙๖
ปริมัตถธรรม ๔ จำแนกโดยธรรมหมวด ๓	๙๖
เหตุ ๙ ได้แก่ กุศลเหตุ ๓ , อกุศลเหตุ ๓ , อัปยากตเหตุ ๓	๙๗
โสภณ – อโสภณ	๙๗
อกุศลจิต เป็น โสภณจิต หรือไม่	๙๘
จักขุวิญญาณ เป็น โสภณ หรือ อโสภณ	๙๙
อกุศล หรือ อโสภณ ต่างกันอย่างไร	๙๙
จิตมี ๔ ขาติ เหตุใดจึงไม่เป็นเหตุ ๑๒	๑๐๐
ฝ่ายกุศลวิบาก มีที่เป็นโสภณ และ อโสภณ	๑๐๑
ทวิปัญจวิญญาณกุศลวิบาก เป็นอโสภณจิต	๑๐๑
ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอเหตุกกุศลวิบาก พิจารณาตั้งแต่กำเนิด	๑๐๒
ไม่ควรประมาทในการเจริญกุศล พังพระธรรม อบรมปัญญา	๑๐๓
ทำไมผู้ที่บรรลุมรรคผล หรือได้ฌาน ต้องเป็นติเหตุกปฏิสนธิ	๑๐๔
คนที่โกงเก่ง จะเป็นผู้ปฏิสนธิด้วยติเหตุกหรือไม่	๑๐๕
ทราบได้ไหมว่าปฏิสนธิด้วยอเหตุกะ	๑๐๕
ปฏิสนธิจิตที่เป็นโสภณจิตมี ๒ ประเภท คือ ทวิเหตุ กับ ติเหตุ	๑๐๖
เพียงเห็นเป็นอโสภณ แต่เห็นแล้วเป็นกุศล หรือ เป็นอกุศล	๑๐๗
พระอรหันต์มีอโสภณจิตหรือไม่	๑๐๘

สารบัญ

	หน้า
โสภณเจตสิก ๒๕ - อกุศลเจตสิก ๑๔ - อัญญาสมาเจตสิก ๑๓	๑๐๘
เวทนาเจตสิกดีหรือไม่ ในภาษาไทย	๑๐๘
รูปที่กำลังกระทบสัมผัสแล้วสลาย ๆ ตอนนี้ ดีหรือไม่ดี	๑๐๙
อุปมาเปรียบเทียบขั้น ๕	๑๑๐
นามขั้น ๔ เกิดด้วยกัน ไม่ขาดจากกันแม้แต่ขณะเดียว	๑๑๐
เวลาที่ระลึกต้องรู้ใหม่ว่าขณะนี้จิตนี้เป็นโสภณ อโสภณ มีกี่เหตุ	๑๑๑
เหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงแยกเวทนาและสัญญาไว้แผนกหนึ่ง	๑๑๒
สมมติ	๑๑๓
ไม่รู้ปรมัตถ์สักจะ จึงถือรูปและนามที่เกิดดับว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด	๑๑๔

อุปมาสัญญาโยชน์ การผูกไว้ในภพทั้ง ๓

นอกจากนั้นท่านพระสารีบุตรยังได้อุปมาสัญญาโยชน์ การผูกไว้ในภพทั้ง ๓ ว่า
“กามภพ” อุปมาเหมือนคอกโค ส่วน “อวิชชา” เป็นเหมือนเสาหลักที่คอกของลูก
โค

สัญญาโยชน์ทั้ง ๑๐ คือ ทั้งโอรัมภาคัยสัญญาโยชน์และอุทัมภาคัยสัญญาโยชน์ เป็นเหมือน
เชือกสำหรับผูกลูกโคที่เสาหลัก และสัตว์ผู้เกิดแล้วในภพทั้ง ๓ เป็นเหมือนลูกโค

เพราะฉะนั้นก็ขออุปมาท่านทั้งหลายเหมือนกับลูกโค โดยนัยการแสดงธรรมของ
ท่านพระสารีบุตร ซึ่งท่านกล่าวว่า

ชนทั้งหลายทำคอก แล้วก็ปักหลักเอาไว้ในคอก แล้วเอาเชือกผูกลูกโค แล้วก็ผูก
ไว้กับหลักในคอก แต่พอเชือกไม่พอ ก็จับหูของลูกโคบางตัว แล้วก็ดึงเข้าไปในคอก
แต่ว่าไม่ได้ผูก และเวลาที่ที่ว่างในคอกมีน้อย เต็มแล้ว ก็เอาหลักไปปักไว้ข้างนอกคอก
อีก แล้วก็เอาเชือกผูกลูกโค แล้วก็ผูกไว้กับหลักข้างนอกคอก ถ้าเชือกไม่พอก็จับหูของ
ลูกโค แล้วก็ปล่อยเอาไว้ ข้างนอกคอกนั้น

เพราะฉะนั้น “กามภพ” ก็อุปมาเหมือนคอกโค ซึ่งมีหลักปักไว้ แล้วก็เอาเชือกผูก
ลูกโค ผูกไว้กับหลักซึ่งปักไว้ในคอก

แต่เพราะเหตุว่า ที่ว่างในคอกไม่พอ ลูกโคมีมาก เพราะฉะนั้น ก็ปักหลักไว้ข้าง
นอกคอกด้วย แล้วก็เอาเชือกผูกลูกโคไว้ แล้วก็ผูกไว้ที่หลักที่ปักอยู่ข้างนอกคอกด้วย
แต่สำหรับโคบางตัว ก็เพียงแต่จับหู แล้วไม่ได้ผูก เพราะเหตุว่าเชือกไม่พอ

ลูกโคที่ถูกผูกไว้ข้างในคอก ออกไปนอนข้างนอกเพราะความร้อนเบียดเบียน

ซึ่งมีคำอุปมาว่า ลูกโคที่ถูกผูกไว้ข้างใน

อย่าลืม เอาเชือกผูกลูกโค แล้วก็ผูกไว้ที่หลักข้างในคอก

ลูกโคที่ถูกผูกไว้ข้างในคอกที่หลักนั้น ออกไปนอนข้างนอก เพราะเหตุว่าความร้อน
เบียดเบียน แล้วเชือกนั้นก็ยาวพอที่ลูกโคนั้นจะออกไปนอนข้างนอกได้

หมายถึงพระโสดาบันและพระสกทาคามี ในรูปภพและอรูปรภพ คือว่าท่านยังไม่ได้ดับความยินดีพอใจในกามเป็นสมุจเฉต แต่เพราะเหตุว่าข้างในคอกนั้นร้อน ท่านถูกความร้อนเบียดเบียน เพราะฉะนั้นก็เป็นผู้ที่อบรมเจริญความสงบ จนกระทั่งถึงอุปปนาสมาธิ เพราะฉะนั้นก็มีพระโสดาบันบุคคลและพระสกทาคามีบุคคลที่เกิดในรูปภพบ้าง ในอรูปรภพบ้าง แต่เชือกยังอยู่ เพราะเหตุว่ายังไม่ได้ถึงความเป็นพระอรหันตบุคคล

เพราะฉะนั้นสำหรับปุถุชนไม่จำเป็นต้องกล่าวเลย ถูกผูกไว้ และทุกท่านก็รู้ดีว่าท่านถูกผูกไว้ในคอก และก็ผูกไว้กับหลักที่ข้างในคอก แม้ว่าเชือกจะยาวจนท่านจะไปเกิดในรูปภพออรูปรภพได้ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้ดับความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นี่ก็เป็นประเภทหนึ่ง

ลูกโคบางตัวที่ถูกผูกไว้ข้างนอก ก็เข้าไปนอนข้างใน

สำหรับลูกโคบางตัวที่ถูกผูกไว้ข้างนอก ก็เข้าไปนอนข้างใน ได้แก่ พระอรหันตบุคคลในกามาวจรภูมิ คือ ท่านดับความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะแล้ว แต่ว่าถูกผูกไว้ในรูปภพและอรูปรภพ เพราะเหตุว่ายังไม่ได้ถึงความเป็นพระอรหันต์

เพราะฉะนั้นก็เป็นเหมือนลูกโคที่ถูกผูกไว้ข้างนอก แต่ว่าเข้าไปนอนข้างใน เพราะเหตุว่าอาศัยอยู่ในกามภูมิก็จริง แต่ว่าผูกพันแล้วในรูปภพและอรูปรภพ

ในกามาวจรภูมิ ในมนุษยภูมิ มีพระอรหันตบุคคลใหม่ มีได้ใหม่ มีได้ เพราะฉะนั้นพระอรหันตบุคคลในกามภูมิ ในมนุษยภูมิ เป็นต้น ท่านอยู่ในกามภูมิ ในมนุษยภูมิ ก็คือ ท่านนอนในคอก แต่ว่าท่านถูกผูกไว้ข้างนอกคอก คือ ถูกผูกไว้ในภูมิอื่น คือ ถูกผูกไว้ในรูปภูมิและอรูปรภูมิ ดับแล้ว ความยินดีพอใจในกาม แต่เพราะเหตุว่าเกิดในกามภูมิ ในมนุษย เพราะฉะนั้นก็นอนในนี้ แต่ว่าถูกผูกไว้ข้างนอก ตัวถูกผูกไว้ข้างนอกคอก แต่เข้ามานอนในคอก คือ เกิดในมนุษยภูมิ แต่ถูกผูกไว้ในรูปภูมิ และอรูปรภูมิ ไม่ใช่ถูกผูกไว้ในกามภูมิ

ยุ่งยากใหม่ เรื่องจริง ซึ่งเป็นเรื่องที่จะยืดขึ้น ซึ่งจะต้องเข้าใจแม้ในคำอุปมา ให้ทราบว่ามีบุคคลต่าง ๆ และมีการบรรลุนิพพานขั้นต่าง ๆ มีสังโยชน์ที่ผูกพันบุคคลผู้มีกิเลสไว้ในภพภูมิต่าง ๆ

ลูกโคบางตัวถูกผูกอยู่ข้างในและนอนอยู่ข้างใน

สำหรับลูกโคอีกพวกหนึ่ง ก็เป็นลูกโคที่ถูกผูกไว้ข้างใน แล้วก็นอนข้างใน

อันนี้ไม่ยาก ไซ้ไหมคะ ได้แก่พระโสดาบันและพระสกทาคามีในกามาวจรภูมิ เป็นลูกโคซึ่งถูกผูกไว้ข้างใน แล้วก็นอนข้างในด้วย ไม่ได้ออกไปข้างนอก

ผูกไว้ข้างใน คือว่ายังเป็นผู้ถูกผูกไว้ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แล้วก็นอนข้างใน คืออยู่ในมนุษยภูมิ หรือในกามาวจรภูมินี้เอง

ลูกโคบางตัวถูกผูกไว้ข้างนอกและนอนข้างนอก

สำหรับลูกโคบางตัว ก็ถูกผูกไว้ข้างนอก แล้วก็นอนข้างนอก ได้แก่ พระอนาคามีบุคคลในรูปภพ และในอรูปภพ ไม่เกี่ยวข้องกับกามทั้งในการเกิดและในสังโยชน์ที่ถูกผูกไว้ คือ ผูกไว้ข้างนอก แล้วก็นอนข้างนอกด้วย ไม่เกิดในกามภูมิอีกต่อไป แต่ว่ายังถูกผูกอยู่นะคะ แต่ว่าถูกผูกไว้ข้างนอก

ลูกโคบางตัวไม่ได้ถูกผูกไว้ข้างใน ย่อมเที่ยวไปภายใน

สำหรับลูกโคบางตัวก็ไม่ได้ถูกผูกไว้ข้างใน ย่อมเที่ยวไปภายใน ได้แก่ พระชีณาสพในกามาวจร ซึ่งไม่ได้ถูกผูกไว้ แต่ว่าเที่ยวไปในภพ คือ ในกามาวจรภูมิ

พระอรหันต์ในโลกนี้ มีไซ้ไหม ได้แก่ ลูกโคที่ไม่ได้ถูกผูกไว้ แล้วก็เที่ยวไปข้างนอก คอก เพราะเหตุว่าไม่ได้เกิดในรูปภพและอรูปภพ

ลูกโคบางตัวไม่ได้ถูกผูกไว้ข้างนอก ย่อมเที่ยวไปภายนอก

สำหรับลูกโคบางตัว ไม่ได้ถูกผูกไว้ภายนอก แล้วก็เที่ยวไปในภายนอก ซึ่งก็ได้แก่ พระชีณาสพ ซึ่งเกิดในรูปภพและอรุภพ ซึ่งไม่ได้ถูกผูกไว้ภายนอก แต่ก็เที่ยวไปใน ภายนอก

ปุถุชนเป็นลูกโคประเภทไหน

ผู้ถาม ในพระสูตรกล่าวไว้ถึงพระอริยบุคคลทั้งนั้นเลย ที่นี้ปุถุชนผู้ที่หนาไปด้วย กิเลส จะเป็นวัฏประเภทไหนครับ

ส. อย่างประเภทที่ ๑ คือ ลูกโคที่ถูกผูกไว้ข้างใน แล้วก็ออกไปนอนข้างนอก เพราะเชือกยาว ก็ได้แก่พระโสดาบันและพระสกทาคามี ซึ่งยังไม่ได้ดับความยินดีใน กาม เพราะฉะนั้น ถูกผูกไว้ข้างใน แต่ว่าออกไปนอนข้างนอก คือ เกิดในรูปภูมิและอรุ ภูมิ ฉนใด ปุถุชนก็เหมือนกัน คือ เป็นผู้ที่ยังไม่ได้ละความยินดีในกาม เพราะฉะนั้นก็ถูก ผูกไว้ในคอก คือ ถูกผูกไว้ด้วยกาม

แต่ถ้าเป็นผู้ที่อบรมเจริญความสงบถึงขั้นฌานจิต ก็สามารถที่จะไปเกิดในรูป ภพ หรืออรุภพได้ แต่ว่าเชือกนั้นยาว เพราะฉะนั้นก็ต้องกลับมาสู่กามภูมิ

กามาวจรจิตทั้งวันทั้งคืนตั้งแต่เกิดจนตาย

เรื่องของภูมิเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก แสดงให้เห็นว่า มีจิตอีกหลายประเภททีเดียว ที่ จะต้องศึกษาให้ทราบความละเอียด แต่ว่าสำหรับผู้ที่ยังถูกผูกไว้เหนียวแน่นมากในรูป เสี่ยง กลิ่น รส โณภูัพพะ ก็จะมีจิตที่เป็นประเภทกามาวจรจิต ทั้งวันทั้งคืน ตั้งแต่เกิด จนกระทั่งตาย

ซึ่งถ้าบุคคลใดยังไม่ได้อบรมเจริญสมถภาวนา จนถึงความสงบขั้นอัปปนาสมาธิ ซึ่งเป็นขั้นที่ไม่รับรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในเรื่องราว

เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แต่เป็นจิตที่แนบแน่นในอารมณ์เฉพาะทางใจที่ทำให้สงบถึงขั้นอัปปนาสมาธิ ซึ่งเป็นฌานจิต

ถ้าตราบใดที่ยังไม่ได้อบรมเจริญความสงบให้มั่นคงถึงอย่างนั้น จะต้องมีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส มีการคิดนึกถึงเรื่องต่างๆที่เคยเห็น เคยได้ยิน เคยได้กลิ่น เคยลิ้มรส เคยกระทบสัมผัส ซึ่งเป็นชีวิตปกติประจำวัน เป็นกามาวจรจิต

ตราบใดที่ยังไม่ใช่อัปปนาสมาธิ ตรานั้นยังไม่ถึงรูปาวจรจิต หรือรูปาวจรจิต ซึ่งเป็นฌานจิต ซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ประเภทหนึ่ง เป็นรูปาวจรจิต และฌานจิตที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์อีกประเภทหนึ่ง เป็นอรุปาวจรจิต

ถ้ายังไม่ขึ้นถึงโลกุตตรภูมิ ก็ยังคงเป็นกามาวจรจิตอยู่

และถ้าบุคคลใด ถึงแม้ว่าจะอบรมเจริญสติปัฏฐาน มีปัญญาที่สามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นวิปัสสนาญาณเป็นลำดับขั้นเกิดขึ้น แต่ยังไม่ประจักษ์แจ้งในลักษณะของนิพพาน ตรานั้นก็ยังไม่ใช่โลกุตตรจิต ยังไม่ขึ้นถึงโลกุตตรภูมิ ยังคงเป็นกามาวจรจิตอยู่

เพราะฉะนั้นก็ให้ทราบว่า ถึงแม้ว่าจิตจะมีต่างกัน เป็นระดับขั้นถึง ๔ ขั้น คือเป็นกามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต โลกุตตรจิต ทุกท่านก็ทราบดีว่า จิตของท่านในวันหนึ่ง ๆ เป็นจิตขั้นไหน หรือภูมิไหน ซึ่งเชื่อว่ายังไม่พ้นจากกามาวจรภูมิ เพราะเหตุว่าต้องถึงฌานจิตที่มีรูปเป็นอารมณ์ จึงจะเป็นรูปาวจรจิต ต้องถึงฌานจิตที่มีอรุปเป็นอารมณ์ จึงจะเป็นอรุปาวจรจิต

หรือจะต้องประจักษ์แจ้งลักษณะของนิพพาน เป็นโสดาปัตติมรรคจิต โสดาปัตติผลจิต สกทาคามิมรรคจิต สกทามิผลจิต อนาคามิมรรคจิต อนาคามิผลจิต อรหัตตมรรคจิต อรหัตตผลจิต จึงจะเป็นโลกุตตรจิต

เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบเรื่องของจิตตามระดับขั้น โดยเฉพาะของจิตซึ่งเป็นไป เป็นประจำทุก ๆ วัน คือ “กามาวจรจิต”

กามาวจรจิตมีถึง ๔ ชาติ

สำหรับกามาวจรจิตมีถึง ๔ ชาติ เพราะเหตุว่ากามาวจรจิตที่เป็นอกุศลก็มี กามาวจรจิตที่เป็นกุศลก็มี กามาวจรจิตที่เป็นวิบาก ก็มี กามาวจรจิตที่เป็นกิริยา ก็มี

เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าทุกท่านกำลังมีจิตที่เป็นขั้นกามภูมิจึง คือ กามาวจรจิต แต่ในวันหนึ่ง ๆ ก็จะได้ทราบว่า มีทั้งอกุศลจิต กุศลจิต วิบากจิต กิริยาจิต ส่วนกุศลจิตของใครจะเกิดมากน้อยนั้น แต่ทุกท่านก็คงจะได้ทราบว่า เป็นกุศลที่เกิดขึ้น เป็นไปในทาน หรือว่าเป็นไปในศีล หรือว่าเป็นไปในความสงบ หรือว่าเป็นไปในการอบรมเจริญปัญญา ซึ่งเป็นสติปัฏฐาน

แต่ให้ทราบว่า สำหรับกามาวจรจิต มีทั้ง ๔ ชาติ คือ ที่เป็นอกุศลก็มี และก็จะมากด้วยในชีวิตประจำวัน ส่วนที่เป็นกุศลนั้นก็มี แต่ทุกท่านทราบดีว่า วันหนึ่งเกิดบ้างไหม หรือว่าเกิดบ่อยไหม และเป็นไปในกุศลประเภทไหน

สำหรับวิบาก และกิริยา ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ทุกขณะที่มีการเห็น ต้องมีกิริยาจิตเป็นวิถีจิตแรก เกิดก่อน คือ ปัญจทวารารวชชนจิต และก่อนที่จิตจะเป็นกุศลหรืออกุศล ก็จะต้องมีกิริยาจิต เกิดก่อน ซึ่งเป็นมโนทวารารวชชนจิต ทำโวภูฐัพพน กิจทางปัญจทวาร หรือมโนทวารารวชชนจิต ทำอวชชนกิจ ทางมโนทวาร

เพราะฉะนั้นเรื่องของวิบากจิต ก็คือในขณะที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และก่อนที่วิบากจิตจะเกิดขึ้น รับผลของกรรมทางหนึ่งทางใด กิริยาจิตต้องเกิดก่อน และก่อนที่จิตจะเป็นกุศลและอกุศลแต่ละครั้ง กิริยาจิตก็เกิดก่อน

เพราะฉะนั้นสำหรับกามาวจรจิต ก็มีจิตทั้ง ๔ ชาติ

กามาวจรกุศล หรืออีกชื่อหนึ่งคือมหากุศล

ในขณะนี้ กิริยาจิตเป็นวิถีจิตแรกก่อนที่จะเห็น ขณะเห็นเป็นวิบากจิต ดับไปแล้ว สัมปฏิจฉันจะเกิดต่อ เป็นวิบากจิต ดับไปแล้ว สันตียรณะเกิดต่อ เป็นวิบากจิต ดับไปแล้ว

โงฐัพพนจิตหรือมโนทวาราวชชนจิต ทำโงฐัพพนกิจทางปัญจทวารเกิดต่อ เป็นกิริยาจิต ดับไปแล้ว

เพราะฉะนั้นขณะที่กำลังฟังแล้วเข้าใจ ขณะที่เข้าใจไม่ใช่ตัวตนเลย เป็นกามาวจรกุศลจิต หรือจะใช้คำว่า “มหากุศล” ในบางครั้ง เพราะเหตุว่าเป็นกุศลที่มีอารมณ์ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้นก็ได้ ทางกายก็ได้ ซึ่งกุศลอื่นจะมีอารมณ์มากมายอย่างกามาวจรกุศลไม่ได้ เพราะเหตุว่ารูปาวจรกุศลจิต ไม่ใช่ในขณะที่จะเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส

รูปาวจรกุศลจิต เป็นกุศลจิตที่เกิดทางมโนทวาร ขณะนั้นไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แต่มีจิตสงบแนบแน่นที่อารมณ์ ซึ่งทำให้จิตสงบขึ้น ๆ จนถึงขั้นอัปปนาสมาธิ

เพราะฉะนั้นสำหรับรูปาวจรกุศลจิต ไม่ได้มีอารมณ์กว้างขวาง ซึ่งจะเป็นไปได้ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เหมือนกับกามาวจรกุศล เพราะฉะนั้นกามาวจรกุศลจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “มหากุศล” ซึ่งนอกจากจะเป็นไปกับกับอารมณ์ที่ปรากฏทางตาที่ได้ ทางหูที่ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้นก็ได้ ทางกายก็ได้ ทางใจก็ได้แล้ว ยังสามารถที่จะเป็นไปในขั้นของทานก็ได้ ในขั้นของศีลก็ได้ ในขั้นของสมณภาวนาที่ได้ ในขั้นของวิปัสสนาภาวนาที่ได้

รูปาวจรจิต และ อรูปาวจรจิต มีเพียง ๓ ชาติ

สำหรับจิตภูมิอื่น คือ รูปาวจรจิต และอรูปาวจรจิต มีเพียง ๓ ชาติ คือ เป็นอกุศลไม่ได้แน่ เพราะฉะนั้นจึงเป็นกุศลสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ เวลาที่จิตสงบมั่นคงถึงขั้นอัปปนาสมาธิ และเป็นกิริยาจิตสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์

ส่วนผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์นั้น เมื่อรูปาวจรกุศลซึ่งเป็นฌานจิตมีกำลัง คือว่าไม่เสื่อม เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการที่จิตจะสงบถึงขั้นฌานจิต จนกระทั่งเวลาที่ใกล้จะจุติ คือ ใกล้จะสิ้นชีวิต รูปาวจรกุศลซึ่งเป็นฌานจิตขั้นหนึ่งขั้นใดเกิดขึ้น ถ้าเป็น

ปฐมฌานจิตเกิด แล้วก็ดับไปก่อนจุติจิต จะเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิในรูปพรหมบุคคลซึ่งเป็นปฐมฌานภูมิ

จิตวิจิตรต่างกัน ภูมิที่เกิดก็ต้องต่างกัน

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ ในเมื่อจิตต่างกันไปเป็นประเภท ๆ และมีความวิจิตรต่างกันมากเหลือเกิน เพราะฉะนั้นภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของจิตก็ต้องต่างกันไป ไม่ใช่มีแต่มนุษยภูมิโลกนี้โลกเดียว เพราะเหตุว่าถึงแม้ว่าจะเป็นการมาวจรกุศล กำลังของศรัทธา หรือว่ากำลังของปัญญา หรือว่าสัมปยุตตธรรมที่เกิดขึ้นด้วยในขณะนั้นก็วิจิตรต่างกันมาก จำแนกให้ผลที่ได้รับคือการเกิด ย่อมเกิดในสุคติภูมิต่าง ๆ ไม่ใช่แต่เฉพาะในมนุษยภูมิเท่านั้น

สำหรับอกุศลกรรมก็เหมือนกัน เวลาที่มีการกระทำอกุศลกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเกิดขึ้น ถ้าท่านผู้ฟังจะสังเกต ก็จะทราบถึงความต่างกันของอกุศลกรรมแต่ละอกุศลกรรมนั้นว่าหนักเบาด้วยอกุศลเพียงไร บางครั้งก็ประกอบด้วยความพยาบาทมาก หรือบางครั้งก็ไม่ได้ประกอบด้วยความพยาบาทอย่างรุนแรง หรือบางครั้งก็ขาดความเพียร ไม่ได้มีวิริยะอุตสาหะที่จะไปทำร้ายเบียดเบียน แต่ก็บังเอิญมีการกระทำซึ่งประกอบด้วยเจตนาเพียงเล็กน้อย แล้วสัต์ว์เล็ก ๆ นั้นก็ตายลง เพราะฉะนั้นแต่ละกรรมที่ได้กระทำนี้ ก็ย่อมประกอบด้วยสัมปยุตตธรรม คือ เจตสิกต่าง ๆ เพราะฉะนั้นอกุศลกรรมก็จำแนกออกไป ทำให้เกิดในอบายภูมิต่าง ๆ ซึ่งเป็นอบายภูมิ ๔

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า เมื่อจิตเป็นสภาพธรรมซึ่งเป็นเหตุที่จะให้เกิดผลวิจิตรต่าง ๆ กัน ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม ภูมิซึ่งเป็นที่เกิด ที่เหมาะที่ควรแก่กรรมนั้น ๆ ก็ย่อมต้องมีมาก ไม่ใช่มีแต่เฉพาะในมนุษยภูมิแห่งเดียวเท่านั้น

ภุมิ ๒ ความหมาย – ชนกกกรรม

สำหรับ “ภุมิ” ก็ทราบแล้วว่า มี ๒ ความหมาย คือ หมายถึงระดับขั้นของจิต ความหมายหนึ่ง และหมายความถึงที่เกิดของจิตในโลกต่าง ๆ อีกความหมายหนึ่ง ซึ่งก็ขอกล่าวเพียงย่อ ๆ ว่า สำหรับ “อบายภุมิ” มี ๔ ได้แก่ นรก ๑ สัตว์เดรัจฉาน ๑ เปต ๑ อสุรกาย ๑

นี่เป็นผลของอกุศลกรรม แล้วแต่ว่ากรรมใดที่ได้กระทำแล้วจะเป็น “ชนกกกรรม” คือ กรรมที่จะทำให้ปฏิสนธิ กรรมนั้นจะทำให้จิตเกิดเศร้าหมองหรือผ่องใสก่อนจุติจิตจะเกิด ซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้ว่า จะตายเมื่อไร แต่ก่อนที่จิตจะเกิด กรรมหนึ่งกรรมใดซึ่งเป็นชนกกกรรม แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลจะเกิดก่อนจุติจิต ซึ่งในขณะนี้ก็เกิดดับอย่างรวดเร็วเหลือเกิน

เพราะฉะนั้นเพียงก่อนจุติจิต แล้วชนกกกรรมจะทำให้จิตที่เกิดก่อนจิตนั้นเป็นจิตที่ผ่องใส หรือเป็นจิตที่เศร้าหมอง ก็รู้ไม่ได้ เหมือนในขณะนี้ ขณะนี้ก็ยากที่จะรู้ว่า จิตเศร้าหมองหรือผ่องใสแค่ไหน ถ้าขณะที่ไม่ใช่กำลังตั้งใจฟังธรรม ไม่ใช่ขณะที่พิจารณาธรรม หรือเข้าใจธรรม ขณะนั้นก็ไม่สามารถจะรู้ได้จริง ๆ ว่า อีก ๕ ขณะต่อไป จิตจะเศร้าหมอง หรือว่าผ่องใส แล้วก็เป็นจุติจิต

แต่ทั้งนี้ก็แล้วแต่กรรมหนึ่งที่ได้กระทำแล้วในสังสารวัฏที่ได้ผ่านมาทั้งหมด จะเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิเกิดขึ้น ในภุมิหนึ่ง ภุมิใด

ผลของอกุศลกรรม - นรกขุมใหญ่ ๘ ขุม

ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรมก็จะเกิดในนรก เป็นผลของกรรมหนัก ซึ่งนรกนี้ก็ไม่ได้มีเพียงแห่งเดียว หรือว่าขุมเดียว แต่ว่าที่แสดงไว้ เป็นนรกขุมใหญ่ ๆ ก็มี ๘ ขุม ๘ แห่ง คือ สัญชีวนรก กาศิยตตนรก สังฆาตนรก ไร่วนรก มหาไร่วนรก ตาปนนรก มหาตาปนนรก และอเวจีนรก

ซึ่งทุกแห่งล้วนแต่เป็นภูมิซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์ ความทรมาน ประการต่าง ๆ ถ้ามีความรู้สึกที่โลกนี้ไม่น่าอยู่ ช่างแสนทรมาน ก็ให้ทราบว่า ยังมีที่ที่ลำบากเดือดร้อน ทรมาน เป็นทุกข์ ยิ่งกว่าในโลกมนุษย์นี้ มากมาย หลายเท่า และก็เป็นเวลาที่ยาวนานมาก ด้วย ถ้ายังไม่หมดกรรมที่จะอยู่ในภูมินั้น ๆ ก็จะต้องเกิดในภูมินั้น นี่เป็นนรกใหญ่ และยังมีนรกละเอียด ๆ ต่อไปอีก

ไม่ทรงแสดงรายละเอียดของนรกมากเท่ากับสภาพธรรม

ในพระไตรปิฎกก็ไม่ได้แสดงความละเอียดมากมาย เพราะว่าจุดประสงค์ที่ทรงแสดงไว้ แสดงให้เห็นเหตุและผล แต่ว่าสิ่งใดซึ่งไม่สามารถที่จะให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดได้เห็นชัด ประจักษ์แจ้งด้วยตา ก็ย่อมไม่เป็นที่ควรจะแสดงเท่ากับสภาพธรรมซึ่งสามารถจะพิสูจน์ หรือว่าอบรมเจริญปัญญาให้รู้ได้

เช่นในขณะที่กำลังเห็นทางตา ไม่ว่าจะเกิดในภูมิไหนทั้งสิ้น ไม่ขาดจักขุปสาท นอกจากในรูปพรหมภูมิ ซึ่งชื่อก็บอกแล้วว่า เป็นภูมิของพรหมซึ่งไม่มีรูป เพราะฉะนั้นจึงไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีความรู้ ไม่มีความรู้ ไม่มีความรู้ ไม่มีความรู้ ไม่มีความรู้ มีแต่จิตซึ่งมีปัจจัยเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ระหว่างที่เป็นรูปพรหมบุคคล เพราะเหตุว่าเป็นผลของอรุณมานกุตส เป็นจิตที่สงบถึงขั้นที่เห็นโทษของรูป และเห็นว่าทุกข์ทั้งหมดที่ยังมีอยู่บ่อย ๆ ก็เพราะมีรูปนั่นเอง เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้าไม่มีรูปก็จะตัดทุกข์ออกไปได้มาก ไม่เห็นจะเป็นทุกข์อย่างไร โรคตาที่ไม่มี ไม่ต้องเดือดร้อนไปกับสิ่งที่เห็น เพราะเหตุว่าในวันหนึ่ง ๆ คงจะไม่ทราบว่า จิตใจของแต่ละคนหวนไหวไปตามรูปที่ปรากฏทางตา ตามกิเลสซึ่งมีอยู่

ถ้ารูปทางตาเป็นที่น่าสนใจ พอใจ ทันทิที่เห็น จิตกระเพื่อมไหวไปด้วยความยินดี ติดข้อง พอใจในสิ่งนั้น ยับยั้งไม่ได้เลย ถ้าไม่ใช่เป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐานจริง ๆ จะไม่สามารถรู้ลักษณะของจิต ซึ่งเปลี่ยนสภาพทันทีจากการที่ไม่ปรากฏกิเลส เพราะเหตุว่าไม่เห็น แต่เวลาที่มีการเห็นเกิดขึ้น และเห็นสิ่งที่พอใจ พอใจแล้วในสิ่งที่ปรากฏทางตา

ในเสียงที่ปรากฏทางหู ในกลิ่นที่ปรากฏทางจมูก ในรสที่ปรากฏทางลิ้น แล้วก็ดับไปตรงนั้นเอง

เป็นสิ่งเล็กๆ น้อยๆ เป็นปริตตธรรม เพราะเหตุว่าเป็นธรรมที่สั้นและเล็กน้อยเหลือเกิน ถ้าเห็นว่าเล็กน้อยจริง ๆ ก็คงจะไม่อยากได้ เพราะเหตุว่าได้มาเพียงเดี๋ยวเดียว นิดเดียว ชั่วขณะเดียว แล้วก็หมด แต่เมื่อไม่ปรากฏว่าเล็กน้อยอย่างนั้น จึงยังคงเป็นที่ตั้งของความยินดีพอใจอยู่ได้

ผู้เห็นโทษของตา หู จมูก ลิ้น กาย จึงเจริญฉันทจิตเพื่อความไม่มีรูป

เพราะฉะนั้นผู้ที่เห็นโทษของตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็สามารถที่จะดับความยินดีพอใจด้วยกำลังของความสงบ และถ้าเป็นผู้ที่อบรมเจริญมั่นคงชำนาญ อบรมฉันทจิตหรืออุปาวจรจิตซึ่งเป็นกุศล เกิดก่อนจตจิต จะเป็นปัจจัยทำให้เฉพาะนามธรรม คือ นามขันธ์ล้วน ๆ ๔ นามขันธ์ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ หรือจิตและเจตสิกนั่นเอง เฉพาะจิตและเจตสิกเท่านั้น เกิดขึ้นในรูปพรหมภูมิ ไม่มีรูปเลยในภูมินั้น

แต่ถ้ายังไม่ใช้พระอรหัญบุคคลตราบใด ยังไม่ได้ตัดกามสังโยชน์ กามราคสังโยชน์ ความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นสมุจเฉท เพราะฉะนั้นถึงแม้จะเกิดในรูปพรหมภูมิ ก็ยังต้องกลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้อีก ตราบใดที่ยังไม่ถึงความเป็นพระอนาคามีบุคคล แต่ให้ทราบว่า เพราะจิตต่างกัน เป็นประเภท เป็นชั้นต่าง ๆ ก็ทำให้ภูมิที่เกิดของจิต มีต่าง ๆ กัน

อบายภูมิ ๔ – ผลของกรรมหนักทำให้เกิดในนรก

สำหรับอบายภูมิ มี ๔ ถ้าเป็นผลของกรรมหนัก ก็เกิดในนรก ถ้ากรรมนั้นหนักมาก ก็ในมหานรก ที่ทารุณและเผ็ดร้อนทรมานที่สุด ก็ได้แก่ อเวจีนรก นอกจากนั้นก็มีนรกขุมย่อย ๆ หลังจากที่พักพิงใหญ่ ๆ แล้วแต่อกุศลกรรม

ซึ่งเวลาที่ทำกรรมแล้ว ไม่เคยทราบผลเลยใช่ไหมว่า ได้ภูมิ คือ มีภูมิรออยู่แล้ว ข้างหน้า แต่ว่ายังไม่ถึง เพราะเหตุว่ายังอยู่ในโลกนี้ ตราบใดที่ยังไม่พ้นสภาพความเป็นบุคคลในโลกนี้ ก็ยังไม่ไปสู่อื่น แม้ว่าเหตุคืออกุศลกรรมมีแล้ว

เพราะฉะนั้นภูมิได้แล้ว รออยู่แล้ว แล้วแต่จะไปสู่อื่นไหน ถ้าเป็นอกุศลกรรมที่หนัก ก็ไปสู่รกที่เป็นมหานรก ถ้าเป็นอกุศลกรรมที่ไม่หนัก ก็ไปสู่ขุมที่ทรมานน้อยกว่านั้น

อบายภูมิ ๔ – สัตว์เดรัจฉาน

ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรมที่น้อยกว่านั้น ก็ไปเกิดในอบายภูมิอื่น เช่น เป็นสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งก็จะเห็นได้ว่า สัตว์เดรัจฉานนี้มีรูปร่างประหลาด ๆ ต่าง ๆ ทั้งที่มีขาเยอะเยะ มีขาน้อย มีขามาก ไม่มีขาเลย มีปีกบ้าง ไม่มีบ้าง อยู่ในน้ำบ้าง อยู่บนบกบ้าง มีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ มากมาย ตามความวิจิตรของจิต

ทั้ง ๆ ที่เป็นคนในมนุษยภูมิ ก็มีเพียงตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พิจารณาความสูงต่ำ ก็ยังจำแนกออกได้วิจิตรต่าง ๆ กัน แต่สัตว์เดรัจฉานยิ่งวิจิตรต่างกันมากทีเดียว นั่นก็ย่อมเป็นไปตามกรรม ซึ่งการเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้น เป็นผลของอกุศลกรรม

อบายภูมิ ๔ - เปรต หรือ ปีศาจ

ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรมที่น้อยกว่านั้น ก็ทำให้เกิดในภูมิของเปรต ซึ่งภาษาบาลีใช้คำว่า “ปีศาจ” ซึ่งภูมิของเปรตนี้ ก็วิจิตรต่างกันมาก เปรตบางพวกก็ทรมานมาก หิวโหย แล้วก็ไม่ได้อาหารด้วย

มนุษย์ทุกคนมีโรคประจำตัว ประจำวัน คือ โรคหิว จะว่าไม่มีโรคไม่ได้ เพราะว่าความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง ลองหิวมาก ๆ จะรู้สึก แต่ว่าถ้าหิวนิดหน่อย แล้วก็รับประทานอาหารเสีย และถ้าเป็นอาหารอร่อย ๆ ก็เลยลืมว่า แท้ที่จริงแล้ว ความหิวไม่ใช่ความสบายกายเลย เป็นสิ่งที่ต้องแก้ไข บรรเทาให้หมดไป แต่ที่นี้สำหรับคนซึ่งบางครั้งหิว

มาก และไม่ได้รับประทาน ก็คงจะรู้สึกของความหิว รู้สึกของความทุกข์ของความหิวว่า ถ้ามีมากกว่านั้นจะเป็นอย่างไร

เคยมีท่านผู้หนึ่ง ท่านก็มีมิตรสหายมาก วันหนึ่งท่านรับโทรศัพท์ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น อาหารก็ไม่ได้รับประทาน พอถึงค่ำ รู้เลยว่า ความหิวที่แสนทรมาณ ที่ใช้คำว่าแสบท้อง หรือแสบไส้ นั้นเป็นอย่างไร แล้วท่านก็ไม่สามารถจะรีบร้อนรับประทานเพื่อที่จะแก้ความหิว เพราะเหตุว่าถ้าทำอย่างนั้นก็คงจะต้องเป็นลม หรือว่า จะเป็นอันตรายแก่ร่างกาย ก็จะต้องค่อย ๆ บริโภค แก้ไขความหิวไปที่ละน้อย แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังเป็นลม

นี่ก็แสดงให้เห็นถึงความหิว เป็นโรคอย่างยิ่ง ประจำวัน ยังไม่ต้องพูดถึงโรคอื่น แต่ว่านี้เป็นโรคประจำตัว ประจำวัน

และสำหรับผู้ที่เป็นเปรตจะหิวสักแค่ไหน เพราะเหตุว่าในภูมิเปรต ไม่มีการค้าขาย ไม่มีการกสิกรรม จะไปปลูกข้าวทำนา หุงข้าวเอง หรือว่าจะไปซื้อไปขาย ไปแลกเปลี่ยนอะไรกับใคร เพื่อที่จะได้อาหารมาบริโภค ก็ไม่มีในภูมินั้น อยู่ด้วยผลของกรรม

และบางพวกก็สามารถที่จะอนุโมทนา ในกุศลของบุคคลอื่น ซึ่งกุศลจิตที่อนุโมทนานั้นเองก็เป็นปัจจัย ให้ได้รับอาหารที่เหมาะสมแก่ภูมิของตนบริโภค หรือว่าอาจจะพ้นสภาพของการเป็นเปรต โดยจุติแล้วก็ปฏิสนธิในภูมิอื่น เมื่อหมดผลของกรรมที่จะเป็นเปรตต่อไป

เพราะฉะนั้นนี่ก็เป็นผลของอกุศลกรรม

อบายภูมิ ๔ – อสุรกาย

สำหรับอีกภูมิหนึ่ง คือ “อสุรกาย” เป็นภูมิของผลของอกุศลกรรมที่เบาว่าอกุศลกรรมอื่น เพราะเหตุว่าผู้ที่เกิดในภูมินี้ เป็นผู้ที่ไม่มีเครื่องนุ่งห่มใด ๆ เท่านั้นเอง ในภูมิมนุษย์มีหนังสือพิมพ์อ่าน มีหนังสือ มีละคร มีเพลงฟัง แต่ในอสุรกายภูมินั้น เป็นภูมิซึ่งไม่รื่นเริง ไม่สามารถที่จะแสวงหาความเพลิดเพลินสนุกสนานได้ เหมือนอย่างในสุคติภูมิ

เพราะฉะนั้นก็ให้ทราบว่า เมื่ออกุศลกรรมมีต่างกัน ภูมิซึ่งเป็นที่เกิดเป็นผลของ
อกุศลกรรมก็ต่างกันด้วย

มนุษยภูมิ มี ๔ ทวีป

สำหรับภูมิซึ่งเป็นผลของกุศลมี ๗ ภูมิ คือ มนุษย์ ๑ ภูมิ สวรรค์ ๖ ภูมิ

สำหรับมนุษย์ภูมิที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎก มี ๔ ทวีป คือ

๑. ปุพพิเทททวีป อยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาสิเนรุ

๒. อมรโคยานทวีป อยู่ทางทิศตะวันตกของภูเขาสิเนรุ

๓. ชมพูทวีป คือ โลกนี้ อยู่ทางทิศใต้ของภูเขาสิเนรุ

๔. อุตตรกุรุทวีป อยู่ทางทิศเหนือของภูเขาสิเนรุ

เวลานี้ทุกคนก็เห็นแต่ชมพูทวีป เพราะว่าอยู่ในชมพูทวีป ชมพูทวีปจะมีอะไรบ้าง
ท่านที่ท่องเที่ยวไปก็เห็นอารมณ์ต่าง ๆ ของชมพูทวีป แต่ยังไม่สามารถที่จะไปถึงทวีปอื่น
หรือว่าโลกของมนุษย์โลกอื่นอีก ๓ โลก

สวรรค์ ๖ ชั้น

สำหรับสวรรค์ก็มี ๖ ชั้น ตามลำดับ คือ สวรรค์ชั้นต่ำ คือ จาตุมหาราชิกา ซึ่งมี
เทวดาซึ่งเป็นใหญ่ ๔ องค์ มี

ท้าวธตรฐ เป็นเทพผู้เป็นใหญ่ทางทิศตะวันออก บางครั้งจะมีชื่อว่า “อินทะ” ซึ่ง
เป็นเทพที่ปกครองคนธรรพ์เทวดา

ท้าววิรูปักษ์ ซึ่งบางครั้งมีชื่อว่า “ยมะ” เป็นผู้ปกครองเทพทางทิศใต้ เทพชั้น
กุมภภัณฑ์

ท้าววิรูปักษ์ บางครั้งมีชื่อว่า “ท้าววรุณ” เป็นผู้ปกครองเทพทางทิศตะวันตกเทพ
ชั้นนาค

ทางทิศเหนือมี ท้าวกุเวร ซึ่งบางครั้งมีชื่อว่า เวสสุวรรณ เป็นผู้ปกครองเทวดาชั้น
ยักษ์

นี่เป็นสวรรค์ชั้นต่ำ และยังมีเทพซึ่งอยู่ไม่ไกลนักจากภูมิมนุษย์ เพราะเหตุว่าภูมิของเทพก็จะสูงขึ้น ๆ ตามลำดับความประณีตของสวรรค์

สำหรับสวรรค์ภูมิที่ ๒ ชั้นที่สูงกว่าชั้นจาตุมหาราชิกา คือ ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งท่านผู้ฟังคงจะได้ยินชื่อสวนสวรรค์ในชั้นดาวดึงส์บ่อย ๆ ได้แก่ สวนนันทวัน อยู่ทางทิศตะวันออก สวนจิตรลดาวัน อยู่ทางทิศตะวันตก สวนมิสสกวัน อยู่ทางทิศเหนือ และสวนผารุสกวัน อยู่ทางทิศใต้ของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นจอมเทพ

สวรรค์ชั้นสูงต่อจากชั้นดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๓ ชื่อว่า ยามา สวรรค์ชั้นที่ ๔ คือ ชั้นดุสิต สวรรค์ชั้นที่ ๕ คือ ชั้นนิมมานรดี สวรรค์ชั้นที่ ๖ คือ ปรนิมมิตวสวัตตี

อยากจะได้เกิดที่ไหน

อยากจะได้เกิดที่ไหน ยิ่งไงก็ต้องเกิด ไม่เกิดนะไม่มี ถ้ายังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ก็จะต้องเกิด แต่จะถึงรูปพรหมบุคคล ในรูปพรหมภูมิไหม คงไม่ถึงใช้ไหม เพราะฉะนั้นก็คงจะเป็นหนึ่งในอภายภูมิ ๔ หรือว่า ๑ ในสุคติภูมิ ๗ ตามเหตุ คือ ตามกรรม

รูปาวจรภูมิ ๑๖

สำหรับรูปาวจรภูมิ มี ๑๖ ภูมิ ซึ่งจะขอล่าวถึงเวลาที่ถึง “รูปาวจรจิต” เพราะเหตุว่าถ้ากล่าวถึงในขณะนี้ ก็เป็นแต่เพียงชื่อ และเป็นอายุที่ยืนยาวมาก ยิ่งกว่าอายุของเทพในสวรรค์ ๖ ชั้น

สัมปยุตตธรรม - ชาติของจิต - ภูมิของจิต

สำหรับอรรถ คือ ความหมายที่เป็นลักษณะของจิตที่ว่า

อนึ่ง จิตแม้ทุกดวง ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติที่วิจิตรตามสมควรโดยอำนาจแห่งสัมปยุตตธรรม

ซึ่งหมายความว่าเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย ทำให้จำแนกจิตออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายนัย เช่น

โดยชาติ ๔ ได้แก่ เป็นกุศล ๑ เป็นอกุศล ๑ เป็นวิบาก ๑ เป็นกิริยา ๑ โดยภูมิ ซึ่งมีความหมาย ๒ อย่าง คือ ภูมิ หมายความว่าระดับชั้นของจิต ซึ่งต่างกันเพราะ สัมปยุตตธรรม คือ เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย ทำให้จิตต่างกันออกเป็น ๔ ชั้น ๔ ระดับ คือ

เป็นกามาวจรจิต ๑ ประเภท เป็นรูปาวจรจิต ๑ ประเภท เป็นอรูปาวจรจิต ๑ ประเภท เป็นโลกุตตรจิต ๑ ประเภท

สำหรับกามาวจรจิตมีทั้ง ๔ ชาติ คือ จิตที่เป็นกามาวจรจิต จิตซึ่งเป็นไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต นั้น ที่เป็นอกุศลก็มี เป็นกุศลก็มี เป็นวิบากก็มี เป็นกิริยาก็มี

นอกจากกามาวจรจิตแล้ว จิตระดับที่สูงกว่านั้น ไม่เป็นอกุศล รูปาวจรจิตที่เป็นอกุศลไม่มี อรูปาวจรจิตที่เป็นอกุศลไม่มี โลกุตตรจิตที่เป็นอกุศลไม่มี

เพราะฉะนั้นสำหรับรูปาวจรจิตก็มีเพียง ๓ ชาติ คือ กุศลเป็นเหตุให้เกิดวิบาก ถ้า รูปาวจรกุศลจิตเกิดขึ้นและดับไป สะสมอยู่ในจิต เป็นปัจจัยที่จะให้รูปาวจรวิบากจิต ทำกิจปฏิสนธิในพรหมโลก ซึ่งเป็นรูปพรหมภูมิ ภูมิหนึ่งภูมิใดในรูปพรหม ๑๖ ภูมิ และสำหรับรูปาวจรกิริยาจิต ก็เป็นกิริยาจิต ของพระอรหันต์ซึ่งถึงอัปปนาสมาธิ

สำหรับ อรูปาวจรจิต ก็มี ๓ ชาติ คือ เป็นอรูปาวจรกุศล ประเภทหนึ่ง เป็นอรูปาวจรวิบาก ประเภทหนึ่ง เป็นอรูปาวจรกิริยา ประเภทหนึ่ง โดยนัยเดียวกัน

ซึ่งสำหรับรูปาวจรจิตและอรูปาวจรจิต บางครั้งท่านผู้ฟังจะได้ยินคำศัพท์ที่ใช้คำรวมสำหรับรูปาวจรจิตและอรูปาวจรจิตว่า “มหัคคตจิต”

มหัคคตะ

ข้อความในอัฐฐสาสนี จิตตูปปาตกัณท์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “มหัคคตะ” ซึ่งมีข้อความว่า

ชื่อว่า “มหัคคตะ” เพราะถึงความเป็นสภาวะอันใหญ่ เพราะสามารถข่มกิเลสได้ เพราะมีผลไพบูลย์

กิเลสเป็นสิ่งที่ไม่มีใครสามารถที่จะข่มได้โดยง่าย เพราะเหตุว่าเวลาที่เห็น ก็เกิดความพอใจไม่พอใจทันที

แต่ในขณะที่จิตเป็นอัปปนาสมาธิ เป็นฌานจิต ขณะนั้นจะเป็นขณะที่แนบแน่น ในอารมณ์ที่ทำให้จิตสงบทางมโนทวาร ไม่มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย เพราะฉะนั้นถ้าฌานจิตเกิดดับ ไม่ว่าจะเป็นระยะเวลาานเท่าไรก็ตาม อาจจะเป็น ๕ นาที ๑๐ นาที ชั่วโมงหนึ่ง ๒ ชั่วโมง หรือ ๒ วัน ขณะที่ เป็น ฌานจิต ภาวจิตจะไม่เกิดขึ้นเลย

ไม่เหมือนกับเวลาที่เป็นกามาวจรจิต ซึ่งเป็นขณะที่เล็กน้อยและสั้นมาก ซึ่งใช้คำว่า “ปริตตะ” “ปริตตธรรม” เพราะเหตุว่าเห็นนิดหนึ่ง แล้วก็ได้ยิน ได้ยินนิดหนึ่ง แล้วก็เห็น หรือว่าแล้วก็คิดนึก เพราะฉะนั้นเป็นช่วงขณะที่สั้นจริง ๆ เวลาที่วิจิตรเกิดขึ้นเห็น เมื่อรูปรามณฺที่ปรากฏทางตา ดับไป ภาวจิตต้องเกิดทันที ก่อนที่มโนทวารวิจิตรจะรับรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา ต่อจากทางปัญจทวารวิจิตร

เพราะฉะนั้นก็เป็นอารมณ์ที่ปรากฏช่วงขณะที่เล็กน้อยและสั้นมาก เพราะว่า เดี่ยวก็เห็นทางตา เดี่ยวก็ได้ยินทางหู ประเดี๋ยวก็ได้กลิ่น ประเดี๋ยวก็ลิ้มรสที่ปรากฏ ประเดี๋ยวก็รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส เย็นบ้าง ร้อนบ้าง ประเดี๋ยวก็คิดนึก ในขณะเหล่านี้เอง เป็นขณะสั้น ๆ เพราะท่านผู้ฟังไม่เพียงแต่เห็น คิดด้วย คนละวิจิตร แล้วก็ได้ยินอีก แล้วก็คิดอีก เพราะฉะนั้นสภาพธรรมซึ่งเป็นกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ และ จิตซึ่งรู้ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ เป็นปริตตธรรม

เพราะฉะนั้น คำว่า “ปริตตธรรม” นี้ เป็นชื่อแห่งธรรมฝ่ายกามาวจร แต่สำหรับ “มหัคคตะ” ซึ่งได้แก่ รูปาวจรจิตและอรูปราวจรจิต เป็นมหัคคตะ เพราะถึงความเป็น สภาวะอันใหญ่ เพราะสามารถข่มกิเลสได้

เวลาที่อัปปนาสมาธิเกิด เป็นฌานจิต ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้ สิ่งกระทบสัมผัส ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย จึงชื่อว่า สามารถข่มกิเลส แต่ถ้าฌานจิตดับแล้ว กามาวจรจิตเกิด หลังจากเห็นแล้ว อกุศลเกิดทันที ถ้าไม่ใช่กุศล

เพราะฉะนั้นกามาวจรจิตข่มกิเลสไม่ได้ เพราะเหตุว่าเมื่อกิเลสยังไม่ได้ดับ เวลาเห็นแล้ว กิเลสก็เกิด เวลาได้ยินแล้ว กิเลสก็เกิด เวลาได้กลิ่นแล้ว กิเลสก็เกิด เวลาลิ้มรสแล้ว กิเลสก็เกิด เวลาที่กระทบสัมผัสแล้ว กิเลสก็เกิด มีใครรู้บ้างไหมว่า กิเลสเกิดอยู่เรื่อย ๆ

เพราะฉะนั้นก็ไม่ได้ข่ม และไม่ได้อบรมเจริญหนทางที่จะดับ ถ้าสติปัญญาไม่เกิด โดยไม่รู้ตัวเลยว่า เป็นวิสัยของกิเลส ซึ่งเมื่อยังไม่ได้ดับ ก็เกิดต่อจากการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส

เพราะฉะนั้นผู้ที่เห็นโทษของกิเลสซึ่งเกิดต่อจากเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แต่ว่าไม่ได้อบรมเจริญสติปัญญา ก่อนการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้พยายามหาทางที่จะข่มกิเลส และก็รู้ว่าทางเดียวที่จะข่มได้ คือ ต้องไม่เห็น ต้องไม่ได้ยิน ต้องไม่ได้กลิ่น ต้องไม่ลิ้มรส ต้องไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส เพราะเหตุว่าถ้าเห็น รู้ได้เลยว่า ก็นกิเลสไม่ได้ ต้องรู้อย่างนี้จึงจะอบรมเจริญถึงอุปมาสมาธิ เพื่อที่จะไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส และต้องเป็นผู้ที่รู้ด้วยว่า ไม่ใช่หนทางที่จะดับกิเลส เพราะเหตุว่าเมื่อฉานจิตไม่เกิด เมื่อเห็น กิเลสก็เกิด เมื่อได้ยิน กิเลสก็เกิด

ด้วยเหตุนี้ชั่วขณะที่เป็นรูปาวจรจิตและอรูปาวจรจิต ขณะนั้นเป็นสภาวะอันใหญ่ ชื่อว่า “มหัคคตะ” เพราะสามารถข่มกิเลสได้ โดยไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส

ไม่เหมือนพระอนาคามีบุคคล ซึ่งเห็น แต่ดับความยินดีพอใจในรูป ได้ยิน แต่ดับความยินดีพอใจในเสียง ได้กลิ่น แต่ดับความยินดีพอใจในกลิ่น ลิ้มรส แต่ดับความยินดีพอใจในรส กระทบสัมผัสเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ก็ดับความยินดีพอใจในเย็น ร้อน อ่อน แข็งที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้นจิตจึงต่างกันเป็นระดับชั้น

สำหรับรูปาวจรจิตและอรูปาวจรจิต มี ๓ ชาติ คือ เป็นชาติกุศลประเภทหนึ่ง เป็นชาติวิบากประเภทหนึ่ง และเป็นชาติกิริยาประเภทหนึ่ง

โลกุตตรกุศลจิต ๔ โลกุตตรวิปากจิต ๔

สำหรับโลกุตตรจิตมีเพียง ๒ ชาติ คือ เป็นโลกุตตรกุศลประเภทหนึ่ง และเป็นโลกุตตรวิปากประเภทหนึ่ง ไม่มีโลกุตตรกิริยาจิต โลกุตตรจิตมี ๘ ดวง คือ

โสดาปัตติมรรคจิต เป็นโลกุตตรกุศล สกทาคามิมรรคจิต เป็นโลกุตตรกุศล อนาคามิมรรคจิต เป็นโลกุตตรกุศล อรหัตตมรรคจิต เป็นโลกุตตรกุศล

ส่วนวิปาก คือ ผลของกุศล เมื่อชื่อว่ากุศลแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยให้ผลจิต หรือวิปากจิตเกิดขึ้น เพราะเหตุว่ากุศลเป็นเหตุ สำหรับกิริยาจิตและวิปากจิตเท่านั้นที่จะไม่เป็นเหตุให้เกิดวิปาก แต่สำหรับธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลแล้วเป็นเหตุ

เพราะฉะนั้นโสดาปัตติมรรคจิตเป็นโลกุตตรกุศล ก็เป็นปัจจัยให้โลกุตตรวิปากจิต คือ โสดาปัตติผลจิตเกิดต่อทันที ไม่มีระหว่างคั่น กุศลอื่นทั้งหมดไม่สามารถที่จะให้ผลทันทีสืบต่อกจากกุศลจิตได้ แต่ว่าสำหรับโลกุตตรกุศลแล้ว ไม่มีธรรมอื่นมาคั่นระหว่างกุศลจิตและวิปากจิต

เพราะฉะนั้นทันทีที่โสดาปัตติมรรคจิตซึ่งเป็นโลกุตตรกุศลดับ โสดาปัตติผลจิตซึ่งเป็นโลกุตตรวิปากจิตเกิดต่อทันที เวลาที่สกทาคามิมรรคจิตซึ่งเป็นโลกุตตรกุศลดับ สกทาคามีผลจิตซึ่งเป็นโลกุตตรวิปากจิตเกิดต่อทันที เวลาที่อนาคามิมรรคจิตซึ่งเป็นโลกุตตรกุศลดับ อนาคามีผลจิตซึ่งเป็นโลกุตตรวิปากจิตเกิดต่อทันที เวลาที่อรหัตตมรรคจิตซึ่งเป็นโลกุตตรกุศลดับลง อรหัตตผลจิตซึ่งเป็นวิปากจิตเกิดต่อทันที

ผลของโลกุตตรกุศลทั้ง ๔ ไม่ทำปฏิสันธิกิจ

เพราะฉะนั้นผลของโลกุตตรกุศลจิตทั้ง ๔ ไม่ได้ทำปฏิสันธิกิจ ไม่เหมือนกับวิปากของกุศลและอกุศลทั้งหลาย เพราะเหตุว่าเวลาที่โลกุตตรกุศลดับ โลกุตตรวิปากจิตเกิดขึ้น มีนิพพานเป็นอารมณ์ต่อจากโลกุตตรกุศลทันที แล้วก็ได้กระทำกิจปฏิสันธิ

พระโสดาบันบุคคลยังเกิดอีก ๗ ชาติ แต่ปฏิสนธิจิตของพระโสดาบันไม่ใช่โสดาปัตติผลจิตทำกิจปฏิสนธิ แล้วแต่ว่าพระโสดาบันบุคคลนั้นจะเกิดในภุมิใด ในสวรรค์ชั้นใด หรือว่าในพรหมภุมิใด กามาวจรวิบาก หรือรูปาวจรวิบาก หรืออรูปาวจรวิบาก ก็ทำกิจปฏิสนธิในภุมินั้น ๆ

ภุมิ หมายถึง ระดับชั้นของจิต หรือ หมายถึง โอกาสโลก

เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบว่า คำว่า “ภุมิ” มี ๒ ความหมาย คือ ความหมายหนึ่ง หมายถึง “ระดับชั้นของจิต” ซึ่งมีอยู่ ๔ ภุมิ คือ เป็นกามาวจรจิต ๑ เป็นรูปาวจรจิต ๑ เป็นอรูปาวจรจิต ๑ เป็นโลกุตตรจิต ๑

และความหมายของภุมิอีกนัยหนึ่ง หมายถึง “โอกาสโลก” คือ เป็นสถานที่เกิดของจิต หรือว่าเป็นสถานที่เกิด เพราะว่ามีอยู่ภุมิหนึ่งซึ่งจิตไม่เกิด มีแต่รูปเท่านั้นที่เกิด เป็นรูปปฏิสนธิ

เพราะฉะนั้นคำว่า “ภุมิ” ที่เป็นโอกาสโลก เป็นสถานที่เกิดของนามธรรมและรูปธรรม รวมทั้งหมดมี ๓๑ ภุมิ ตามระดับชั้นของจิต คือ เป็นภุมิที่เกิดของกามาวจรจิต ๑๑ ภุมิ ซึ่งได้แก่ ทุกคติภุมิ หรืออบายภุมิ ๔ และสุคติภุมิ ๗ ซึ่งเป็นมนุษย์ ๑ ภุมิ และสวรรค์ ๖ ภุมิ นอกจากนั้นยังมีรูปพรหมภุมิ ๑๖ ภุมิ สำหรับผู้ที่ได้รูปฌานจิต และมีรูปพรหมภุมิ ๔ ภุมิ สำหรับผู้ที่ได้อรุณฌานจิต

รวมโอกาสโลก ซึ่งเป็นสถานที่เกิดของนามธรรมและรูปธรรมทั้งหมด ๓๑ ภุมิ คือ ๓๑ ชั้น แต่ว่าที่จะเป็นสถานที่เกิดจริง ๆ มีมากกว่านั้น เพราะแม้แต่ภุมิของมนุษย์ ก็ไม่ได้มีแต่โลกนี้โลกเดียว ยังมีโลกมนุษย์โลกอื่น ๆ อีกด้วย

โลกียจิตเป็นปัจจัยให้โลกุตตรจิตเกิดได้อย่างไร

ผู้ถาม อาจารย์ครับ โปรดอธิบายตอนนี้ให้ผมเข้าใจสักหน่อย เพื่อจะได้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนผู้มาฟังทั้งหลาย โลกียจิตที่จะหมดจะสิ้นสุด แล้วจะเข้าถึงโลกุตตรผลจิต จะเกิดติดต่อกันได้อย่างไร

ส. โดยปัจจัย

ผู้ถาม โดยปัจจัยอย่างไร พุดยาว ๆ หน่อยครับ พุดสั้น ๆ ก็เข้าใจยาก

ส. เหมือนอย่างทางตา จักขุวิญญาณ คือ สภาพรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา หรือ พุดง่าย ๆ ว่า เห็น จิตที่เห็น เกิดที่จักขุปสาท แล้วก็ดับที่จักขุปสาท เป็นปัจจัยให้สัมผัสอันจิตเกิด ที่หทยวัตถุ แต่รู้รูปารมณ ที่ปรากฏทางจักขุปสาทต่อ โดยความเป็นปัจจัย แต่ที่เกิต้นี้ก็ห่างกันแล้ว จิตดวงหนึ่งเกิดที่จักขุปสาท ดับที่จักขุปสาท เป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิด ที่หทยรูป หทยวัตถุ แต่ว่ารู้ารมณเดียวกัน คือ รู้ารมณทางจักขุทวาร

เพราะฉะนั้นเวลาที่บุคคลใดก็ตาม อบรมเจริญปัญญา รู้ความเกิดดับของสภาพธรรมจนกระทั่งปัญญาคมกล้า ที่จะละคลายความติด ในการเห็นสภาพธรรมเป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นตัวตน เวลาที่มรรควิธีจิตจะเกิด มหากุศลจิตซึ่งมีไตรลักษณ์ ลักษณะหนึ่งลักษณะใดของลักษณะ ๓ ของารมณที่เป็น อนิจจัง หรือ ทุกขัง หรือ อนัตตา ในขณะที่ดับไป จิตต่อไป เป็นโคตรภูจิต หมายความว่าข้ามจากความเป็นปุถุชนสู่การที่จะเป็นพระอริยเจ้า โคตรภูจิตนี้มีนิพพานเป็นารมณจริง แต่ยังไม่ดับกิเลส

ตามปัจจัย ถ้าไม่มีมหากุศลที่มีไตรลักษณ์ลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นารมณเกิดก่อน โคตรภูจิตจะเกิดมีนิพพานเป็นารมณไม่ได้ ถ้าโคตรภูจิตยังไม่มีนิพพานเป็นารมณ โลกุตตรมรรคจิตจะเกิดขึ้นดับกิเลส ก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้นจิตแต่ละดวงที่เกิดสืบต่อกัน ก็มีปัจจัยที่จะให้จิตประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้นสืบต่อกัน ถ้าไม่มีการอบรมเจริญสติปัฏฐานเลย จะประจักษ์ความเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ของสภาพธรรมก็ไม่ได้

ผู้ถาม ถ้าเช่นนั้นก็ต้องเจริญสติปัฏฐานจึงจะรู้ได้

ส. มีหนทางเดียว ไม่มีหนทางอื่นเลย สภาพธรรมกำลังปรากฏ ถ้าระลึกไม่ได้ ที่จะพิจารณา ที่จะศึกษา ที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ก็ไม่มีการที่จะประจักษ์แจ้ง ในธาตุรู้ ซึ่งเกิดดับอย่างรวดเร็ว หรือในรูปที่ปรากฏ ซึ่งเกิดดับอย่างรวดเร็ว เป็นรูปขณะต่าง ๆ เป็นนามธรรมขณะต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เกิดดับสืบต่อกัน ตามเหตุ ตามปัจจัย

เวลาที่ยังไม่ถึงเรื่องของโลกุตตรจิต ก็เข้าใจยาก แต่ก็ให้ทราบว่า โลกุตตรจิตเกิดเพราะเหตุปัจจัย สืบเนื่องมาจากการอบรมเจริญสติปัฏฐาน

รู้ทั่วถึงธรรมของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร

ผู้ถาม ผมอยากจะเรียนถามอาจารย์ต่อไป ในครั้งพุทธกาล มีคนหลายคนที่จะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะรู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาคได้อย่างไร

ที่นี้ผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ผู้ที่จะรู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาค หมายถึงธรรมอะไรครับ

ส. พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่าอย่างไรคะ เมื่อมีผู้ไปทูลถาม

ผู้ถาม อันนี้ผมก็ไม่ได้จำมา

ส. จำแต่คำถามหรือ ซึ่งคำตอบก็ต้องมีประโยชน์มาก รู้ทั่วถึงธรรม ธรรมที่กำลังปรากฏ

ผู้ถาม บางทีพระผู้มีพระภาคก็ตรัส ให้รู้ชั้น ๕ บ้าง บางทีพระผู้มีพระภาคก็ตรัสให้รู้อริยสัจ ๔ บ้าง บางทีก็ตรัสให้รู้ปรมาตถธรรมทั้ง ๔ บ้าง ผมคิดว่าถ้ารู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้ว ก็หมายถึงรู้ปรมาตถธรรมทั้ง ๔ ใช่ไหม

ส. ถ้าเพียงแต่ได้ยินคำว่า “ชั้น ๕” ก็คงจะไม่ทราบว่า ให้รู้ทั่วถึงอะไร เพราะว่ายังไม่รู้จักว่า ชั้น ๕ คืออะไร

เพราะฉะนั้นธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นขั้น ๕ เมื่อประจักษ์ว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏนี้ ไม่เพียง เกิดขึ้น และดับไป สิ่งที่เกิดขึ้น และดับไปแล้ว เป็นอดีต สิ่งที่กำลังปรากฏ เป็นปัจจุบัน และสิ่งที่จะเกิดต่อ ซึ่งจะต้องมีแน่นอน หลังจากที หนึ่งดับไปแล้ว ขณะต่อไปก็เกิดต่อ ขณะนั้นเป็นอนาคต

และลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ต่างกันไป แต่ละขณะ แม้แต่ความรู้สึก บางครั้งรู้สึกดีใจ บางครั้งรู้สึกเสียใจ บางครั้งรู้สึกเฉย ๆ ในขณะที่กำลังดีใจ ไม่ใช่ ในขณะที่เดียวกับที่เสียใจ เพราะฉะนั้นก็เป็นต่างขณะ สภาพธรรมที่เป็นสภาพที่ดีใจ ต้อง ดับเสียก่อน แล้วก็มีปัจจัยให้เกิดสภาพธรรมที่เสียใจ หรือว่าสภาพธรรมที่เฉย ๆ

เพราะฉะนั้นการเกิดขึ้นและดับไป ปรากฏลักษณะที่ต่างกัน เป็นสภาพที่เป็น อดีต เป็นปัจจุบัน เป็นอนาคต เป็นสภาพที่หายาบ เป็นสภาพที่ละเอียด เป็นสภาพที่เลว เป็นสภาพที่ประณีต เป็นสภาพที่ไกล เป็นสภาพที่ใกล้

เพราะฉะนั้นขั้น ๕ ไม่ใช่ขณะอื่น แต่เป็นในขณะที่สภาพธรรมกำลังปรากฏ ขณะนี้

ขั้น ๕ - ปรมัตถธรรม เหมือนกันแต่รู้ไม่ง่ายทั้งสอง

ผู้ถาม เรื่องให้รู้ขั้น ๕ บางคนก็คิดว่า พอจะรู้ได้ แต่ที่นี้ถ้าให้รู้ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ บางคนก็คิดว่าปรมัตถธรรมนี้รู้ยาก แต่แท้ที่จริงแล้วขั้น ๕ กับปรมัตถธรรมก็อัน เดียวกัน ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ พระผู้มีพระภาคก็เคยจัดใหม่เรียกขึ้นมาอีกชื่อหนึ่งว่าขั้น ๕

จัดรูปทั้งหมดเป็นรูปขั้น เวทนาทั้งหมดเป็นเวทนาขั้น สัญญาทั้งหมดเป็น สัญญาขั้น เจตสิกที่เหลืออีก ๕๐ เป็นสังขารขั้น จิตทั้งหมดจัดเป็นวิญญานขั้น นิพพานจัดเป็นขันธวิมุตติ

เพราะฉะนั้นถ้าจะให้ผู้ปฏิบัติธรรมให้รู้ปรมัตถธรรม ๔ ผู้ปฏิบัติก็จะรู้ยาก ถ้าให้รู้ ขั้น ๕ ก็คิดว่า พอที่จะรู้ได้ เพราะฉะนั้นให้รู้ขั้น ๕ หรือให้รู้ปรมัตถธรรม ๔ นี้ เหมือนกันไหมครับ

ส. เหมือนกันแต่ว่าไม่ง่ายทั้ง ๒ เพราะเหตุว่าขณะที่กำลังเห็น เป็นปรมาตม ธรรมหรือยัง ที่กำลังปรากฏ ถ้าเห็น ไม่ใช่ปรมาตมธรรม เห็นเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุ สิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่เพียงเป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ขณะนั้นไม่ใช่รู้ปรมาตมธรรม

หรือในขณะที่กำลังเห็น ซึ่งทุกท่านกำลังเห็นอยู่ในขณะนี้ ถ้าสติไม่ระลึกลงและ ปัญญาไม่เริ่มโน้มที่จะพิจารณา รู้ว่าขณะที่เห็นเป็นเพียงชั่วขณะหนึ่งในชีวิต ชั่วขณะที่ ได้ยิน ก็เป็นอีกขณะหนึ่งในชีวิต เป็นเพียงแต่ละขณะในสังสารวัฏ ถ้าไม่รู้ว่าในขณะที่ กำลังเห็น เป็นเพียงสภาพรู้ หรือธาตุรู้ ซึ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ในขณะที่ เสียงปรากฏ ก็มีธาตุรู้เสียง เป็นสภาพรู้เสียง เป็นปรมาตมธรรม คือ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ถ้านามธรรมที่ได้ยินเสียงยังไม่ปรากฏว่า เป็นแต่เพียงธาตุรู้ อาการรู้ หรือสภาพรู้ ก็ไม่ใช่ว่า ปรมาตมธรรม ๔ จะรู้ได้ง่าย

ไม่ว่าจะทรงแสดงโดยนัยของปรมาตมธรรม ๔ หรือขันธ ๕ หรืออริยสัจธรรม ๔ ก็ ตาม หรือว่าโดยนัยอื่น ๆ ก็ไม่ใช่ว่าเป็นสภาพธรรมที่รู้ง่าย เพราะเหตุว่าต้องเป็นการ อบรมเจริญปัญญา ที่จะประจักษ์ลักษณะที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ของสภาพธรรมที่ ปรากฏเป็นประจำวัน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ไม่ใช่ว่า พอเปลี่ยนชื่อ แล้วจะรู้ได้ง่ายขึ้น ไม่ใช่ว่า พอพูดว่า ปรมาตมธรรม ๔ จะ รู้ง่ายกว่าขันธ ๕ หรือว่าจะรู้ง่ายกว่าอริยสัจธรรม

ผู้ที่บรรลुเป็นพระอริยบุคคลต้องรู้ปรมาตมธรรมทั้งหมดหรือไม่

ผู้ถาม ผู้ที่บรรลุเป็นพระอริยบุคคลทั้งหลาย จะต้องรู้ปรมาตมธรรมทั้งหมด หรือเปล่า

ส. ตามความสามารถ แต่ว่าจะหมดความสงสัยในลักษณะของนามธรรม และรูปธรรม ไม่มีความสงสัยในลักษณะว่า นามธรรมนี้เป็นเรา หรือว่าเป็นตัวตน หรือเป็นสัตว์ เป็นบุคคล หรือนามธรรมนั้นเป็นเรา เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล หรือ รูปธรรมนี้เป็นเรา เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

ถึงสติปัญฐานไม่เกิด แต่ก็ต้องมีสิ่งที่ปรากฏ

ผู้ถาม ผมก็ยังคงคิดว่า ปรมาตมธรรมทั้ง ๔ ประการ ในชาตินี้คงจะรู้ไม่ทั่วแน่ เพราะว่าผมอบรมเจริญสติปัญฐานมาตั้งสิบ ๆ ปีแล้ว ธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏได้ ก็แค่สิบกว่าปรมาตม์เท่านั้น

ส. อะไรบ้างคะ

ผู้ถาม ก็มี สี เสียง กลิ่น รส สัมผัส พอปรากฏบ้าง ลักษณะของสี เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นี่พอมีปรากฏบ้าง ลักษณะของสติ ลักษณะของเวทนา ลักษณะของปัญญา ธรรมเหล่านี้เคยปรากฏ ธรรมอื่นๆเช่นปสาทรูป ๕ วิบากจิตทั้ง ๑๘ ไม่เคยปรากฏเลย ในเมื่อธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยปรากฏ ก็หมดโอกาสที่จะรู้

เพราะฉะนั้นเมื่อธรรมทั้งหลายไม่เคยปรากฏ เราก็รู้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นคิดว่าชาตินี้จะรู้ทั่วถึงธรรมของปรมาตมธรรมทั้ง ๔ ยังไม่ได้

ส. เวลาที่สติปัญฐานไม่เกิด สีสังวรณะปรากฏหรือเปล่า

ผู้ถาม ไม่ปรากฏ

ส. ขณะนี้มองเห็นอะไรหรือเปล่า

ผู้ถาม เห็นครับ

ส. สีสังวรณะหรือเปล่า สิ่งที่ปรากฏทางตา

ผู้ถาม ไม่เป็นอะ

ส. ไม่เป็น แล้วเป็นอะไร

ผู้ถาม เป็นวัตถุ เป็นสิ่งของ เป็นบุคคล

ส. ก่อนที่จะเป็นวัตถุสิ่งของทั้งหลาย ในขณะที่เห็น เห็นอะไร ไม่ใช่ว่าคนที่สติปัญฐานไม่เกิด จะไม่มีสีสังวรณะปรากฏทางตาเลย เป็นไปได้อย่างไรที่รูปรามณหรือวัณณ หรือสีสังวรณะต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏ ในขณะที่ลืมตา จะไม่ปรากฏ ถ้าสติไม่เกิด

ถึงแม้ว่าสติปัญฐานไม่เกิด ก็มีการเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ถึงแม้ว่าสติปัญฐานไม่เกิด เสียงก็ปรากฏ ไม่ใช่ว่าเสียงจะไม่ปรากฏเลย สำหรับผู้ที่สติปัญฐานไม่เกิด เสียงก็

ยังปรากฏ แต่ไม่รู้ ไม่รู้ในลักษณะสภาพที่แท้จริงของเสียง เช่นเดียวกับไม่รู้ลักษณะสภาพที่แท้จริงของสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา

ไม่ใช่รูปรูปต่าง ๆ นี้จะไม่ปรากฏ สี รูปารมณปรากฏทางตา สัททะ คือ เสียง สัททารมณ ปรากฏทางหู กลิ่นต่าง ๆ ปรากฏทางจมูก รสต่าง ๆ ปรากฏทางลิ้น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง กำลังปรากฏอยู่เสมอ แต่ปัญญาและสติ ไม่ได้เกิดขึ้นระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล โดยการประจักษ์แจ้ง

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมนี้ สภาพธรรมใดซึ่งเป็นวิสยรูป หรือว่าเป็นโคจรรูป คือสภาพธรรมที่ปรากฏเป็นอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นปกติในชีวิตประจำวัน เป็นของจริง เป็นสัจจธรรม เป็นอริยสัจจะ เป็นขันธ ๕ เป็นปรมาตถธรรม แต่ว่าปัญญายังไม่ได้รู้จริง ๆ ว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏนั้นเป็นสัจจธรรม เป็นขันธ ๕ เป็นปรมาตถธรรม เพียงแต่รู้โดยศึกษา เข้าใจได้ ว่าสิ่งที่ปรากฏทางตานั้นเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่ง ไม่ใช่เสียงที่ปรากฏทางหู นี่เป็นการรู้ขั้นศึกษา

เพราะฉะนั้นการที่จะประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรม ไม่ใช่ประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมอื่นที่ยังไม่ปรากฏ จะต้องเริ่มด้วยการระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏจริง ๆ จนกว่าสภาพธรรมที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมจะปรากฏโดยความขาดตอน ซึ่งจะไม่ประชุมรวมกัน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุ เป็นโลก ที่กำลังปรากฏรวมกัน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

การอบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นเรื่องราวเพื่อละความไม่รู้

เพราะฉะนั้นการอบรมเจริญสติปัฏฐาน อย่าลืมว่า เป็นเรื่องราว ซึ่งละความไม่รู้ เพราะฉะนั้นเมื่อรู้แล้ว หรือความรู้เกิดขึ้น จะค่อย ๆ ละความไม่รู้ แต่ไม่ใช่ต้องการ ที่จะรู้เป็นอย่างอื่น

ถ้าขณะใดเกิดความต้องการ ที่จะรู้รูปอื่น ที่ไม่ปรากฏ เช่น จักขุปสาทรูปกัฏฐิ โสธปสาทรูป ฆานปสาทรูป ชิวหาปสาทรูป กายปสาทรูป หทยรูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิต และ

รูปอื่น ๆ เช่น ชีวิตินทรีย์รูป อาโปธาตุ อิตถิภาวรูป หรือบุริสภาวรูป พวกนี้ การที่จะรู้ลักษณะของรูปเหล่านั้น ไม่ใช่จะรู้ได้ โดยความอยาก

เพียงแต่ว่าปัญญาของบุคคลใด จะประจักษ์ในลักษณะของรูปใด หรือว่ารูปใด จะปรากฏ ในขณะที่ปัญญาถึงความสมบูรณ์พร้อม ที่จะประจักษ์แจ้งลักษณะของรูป โดยไม่ใช่ว่าจะเลือก ในขณะนี้เอง อิตถิภาวรูปก็มี บุริสภาวรูปก็มี อาโปธาตุก็มี ชีวิตินทรีย์รูปก็มี หทยวัตถุก็มี แต่เวลาที่วิปัสสนาญาณจะเกิด เพราะได้มีเหตุปัจจัย สมบูรณ์พร้อมที่จะประจักษ์แจ้งลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม แล้วแต่ว่ารูปหนึ่ง รูปใด ก็รูป จะปรากฏกับบุคคลแต่ละคน ตามการสะสมที่ต่างกัน แต่จะไม่มีวันที่จะปรากฏ เพราะความต้องการ อยากจะรู้รูปหนึ่งรูปใด

อบรมเจริญปัญญาไปเรื่อย ๆ ความรู้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น แล้วก็ละลายความสงสัย ความไม่รู้ในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมชนิดหนึ่งชนิดใดก็ได้ที่กำลังปรากฏ โดยไม่เลือก โดยไม่มีความเป็นตัวตนที่อยากจะรู้รูปนั้น หรือว่าอยากจะรู้นามนี้ และเวลาที่ปัญญาถึงความสมบูรณ์พร้อม ไม่มีใครสามารถที่จะกั้นนามธรรมและรูปธรรม ประเภทต่าง ๆ ซึ่งจะปรากฏในลักษณะความไม่ใช่ตัวตน สำหรับแต่ละบุคคลตามการสะสม

แต่อย่าลืม ขณะใดที่อยาก ขณะนั้น สติไม่ได้ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ชันท์หนึ่ง ชันท์ใด โดยความเป็นชันท์ โดยความเป็นปริมัตถ์ คือ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และไม่มีวันที่จะประจักษ์ได้ โดยความอยาก หรือโดยความต้องการ แต่เพราะอบรมเจริญปัญญา แล้วละ เมื่อละ สภาพธรรมก็จะค่อย ๆ ปรากฏ เพิ่มขึ้น แจ่มแจ้งขึ้น ละเอียดขึ้น ชัดเจนขึ้น จนกว่าจะถึงความสมบูรณ์พร้อม ที่เป็นวิปัสสนาญาณ ที่จะประจักษ์แจ้ง ในสภาพธรรมประเภทที่ปรากฏทางมโนทวาร

เพราะเหตุว่าทางมโนทวารจะแยกขาดลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ สืบต่อกัน ทั้ง ๖ ทวารออก เป็นแต่ละลักษณะโดยชัดเจน

ต้องได้วิปัสสนาญาณขั้นไหน รูปต่าง ๆ จึงจะปรากฏ

ผู้ถาม รูปต่าง ๆ ที่อาจารย์กล่าวเมื่อกี้นี้ ปสาทรูป ๕ ภาวรูป ๒ หรืออาไปธาตุต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้องได้วิปัสสนาญาณขั้นไหน รูปต่าง ๆ เหล่านี้จึงจะปรากฏ

ส. อย่าลืมว่า ขณะนี้รูปใดกำลังปรากฏ อบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะของรูปที่ปรากฏ เพื่อละความต้องการ แล้วเวลาที่ปัญญาถึงความสมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นวิปัสสนาญาณ ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้ว่า สำหรับบุคคลไหน รูปธรรมไหนจะปรากฏ หรือว่านามธรรมไหนจะปรากฏตามระดับขั้นของการอบรมปัญญาของแต่ละท่าน มิฉะนั้นก็ย่อมจะไม่มีพระอัครสาวกซึ่งเป็นผู้ที่อบรมปัญญาบารมีมากกว่าพระมหาสาวก แล้วก็ย่อมจะไม่มีพระมหาสาวกซึ่งอบรมปัญญาบารมีแสนกว่าพระสาวกอื่น ๆ

ไม่ใช่ว่าทุกคนจะต้องประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมโดยตลอด โดยละเอียดเท่า ๆ กันทุกคน แต่ว่าสภาพธรรมใด จะเกิดปรากฏแก่บุคคลใด บุคคลนั้นประจักษ์แจ้ง แล้วละ ไม่ใช่แล้วอยากจะรู้ขึ้นอีก แต่เมื่อประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมใด ก็ละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

และก็ยังไม่พอ เพราะวิปัสสนาญาณไม่ได้มีแต่เพียงขั้นเดียว เพียงชั่วระยะที่ประจักษ์แจ้งลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ที่กำลังปรากฏบางส่วน คือ บางนาม บางรูป ชั่วขณะที่เป็นวิปัสสนาญาณ และหลังจากนั้นก็ยังมีปัจจัยที่จะให้วิชชาเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่ได้ดับไปก็เกิดขึ้น ปิดบังลักษณะของสภาพธรรมไม่ให้ประจักษ์แจ้ง ที่จะเป็นวิปัสสนาญาณได้ตลอด ติดต่อกันไปจนถึงความเป็นพระอรหันต์ สำหรับผู้ที่ไม่ได้อบรมเจริญปัญญาที่จะสามารถบรรลุคุณธรรม จากพระโสดาบันถึงความเป็นพระอรหันต์

สำหรับผู้ที่เป็นเนยยบุคคล ซึ่งเป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา คือ ผู้ที่ปฏิบัติลำบากและกัฐิชา ซึ่งควรจะเป็นบุคคลในยุคนีั ยุคนีัไม่ใช่สมัยของอุคฆฏิตัญญบุคคล หรือวิปัญจิตัญญบุคคล ซึ่งเป็นผู้ที่ตรัสรู้โดยเร็วโดยง่าย แต่เนยยบุคคลเป็นผู้ที่ต้องฟัง แล้ว ฟังอีก พิจารณาแล้ว พิจารณาอีก สติอบรมเกิดแล้ว เกิดอีก นานแสนนาน อย่า

หวัง หรือว่าอย่ารอ เพราะเหตุว่ายิ่งหวัง ยิ่งรอ ก็ยิ่งจะเป็นเครื่องกั้น ไม่ให้ประจักษ์
ลักษณะของสภาพธรรม โดยไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะเหตุว่าเหตุยัง
อบรมไม่สมควรแก่ผลที่จะเกิดตราบใด ผลจะเกิดขึ้นไม่ได้

เพราะฉะนั้นในยุคนี้สมัยนี้ กว่าสภาพธรรมจะปรากฏ เป็นวิปัสสนาญาณแต่ละ
ขั้น ก็จะต้องห่างกัน และจะต้องมีวิริยะ มีความพากเพียร จากการฟัง จากการน้อมรู้
สิ่งที่ปรากฏ โดยอาศัยการประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมนั้น แล้วไม่หลงลืมที่
จะพิจารณาลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ให้ตรงกับที่เคยประจักษ์

ไม่ใช่ว่าวิปัสสนาญาณแต่ละขั้นจะเกิดขึ้นได้ โดยรวดเร็ว และโดยง่าย และก็
ประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมโดยตลอดหมด แต่ว่าการประจักษ์แจ้งลักษณะ
ของสภาพธรรมนั้น เพื่อละความไม่รู้ เพื่อละความสงสัย เพื่อละสัสลัพท์ัตตูปาทาน หรือ
สัสลัพท์ัตตูปรามาสกายนันตะ คือ การอุปคาลำข้อประพฤติปฏิบัติที่ผิด จนกว่าจะถึง
ความเป็นพระโสดาบันบุคคล จึงจะหมดเป็นสมุจเฉท ไม่เกิดอีกเลย

ไม่ใช่ไปหวังว่า เมื่อไรจะรู้สภาพธรรมนั้น ญาณไหนจะรู้สภาพธรรมนี้ ไม่ใช่คิด
ไว้ว่า เมื่อนามรูปปริเฉทญาณเกิด จะประจักษ์แจ้งลักษณะของรูปธรรมที่เป็น
รูปารมณฺ์ หรือว่าเป็นทหยวัตถุ หรือว่าเป็นอาโปธาตุ เมื่อปัจจุยปริคคญาณเกิดจะ
ประจักษ์แจ้งลักษณะของปสาทรูป หรืออะไร ๆ อย่างนั้น ไม่ใช่อย่างนั้นเลย

แล้วแต่ว่าการสะสมของแต่ละบุคคล จะทำให้ประจักษ์แจ้ง ลักษณะของสภาพ
ธรรมใด ซึ่งรูปทั้งหลายก็มีอยู่ในที่นั้น แต่รูปใดจะเกิดปรากฏกับบุคคลใด ไม่ใช่ว่าจะมี
กฎเกณฑ์ตายตัวว่า เมื่อถึงวิปัสสนาญาณขั้นนั้นแล้ว รูปนั้น กลุ่มนั้น กลาปนั้น จะ
ปรากฏ หรือว่าพอถึงอีกขั้นหนึ่ง รูปอื่น กลาปอื่น จะปรากฏ

เรื่องของแต่ละบุคคล เป็นเรื่องที่สะสมมาต่างกัน วิจิตรต่างกันมากเหลือเกิน
เพราะฉะนั้นแม้แต่การที่วิปัสสนาญาณของแต่ละบุคคล จะประจักษ์ลักษณะของสภาพ
ธรรม ก็ไม่ใช่มีกฎเกณฑ์ว่า จะต้องเหมือนกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ความอยากมากมาย ไม่มีที่ทิ้ง ยิ่งอยากยิ่งไกลออกไปทุกที

ความอยากนี้ก็น่ากลุ้มใจ ไม่ทราบว่าจะเอาไปทิ้งได้ที่ไหน เพราะว่าช่างมากมายเหลือเกิน และยิ่งอยาก ก็ยิ่งไกล ยิ่งอยาก ก็ยิ่งไกลออกไปทุกที แต่ถ้าอบรมเจริญปัญญา และก็เป็นผู้ที่ตรงต่อตัวเองว่า สติระลึก ตรงลักษณะของสภาพธรรมหรือเปล่า

แม้ว่าสติระลึก ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ปัญญาที่ค่อยๆ น้อมรู้ คือขณะนั้นเป็นอภิสถิตศึกษา อภิจิตศึกษา อภิปญญาศึกษา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตน ขณะที่กำลังน้อมศึกษา เพื่อที่จะรู้ ในขณะนั้นเป็นสภาพธรรมที่เป็นมรรคมีองค์ ๘ แม้ว่าจะไม่ครบ ๘ องค์ แต่ก็ เป็นหนทางที่จะทำให้ปัญญาค่อยๆ เจริญขึ้น จนกว่าวิปัสสนาญาณจะเกิดขึ้น ประจักษ์แจ้งแทงตลอดในสภาพธรรมที่ปรากฏ โดยสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

อรรถของจิตประการที่ ๔ ชื่อว่าจิตเพราะวิจิตรโดยอำนาจแห่งสัมปยุตตธรรม

ขอต่อเรื่อง “อรรถ” คือ ความหมายที่เป็นลักษณะของจิตประการที่ ๔ ซึ่งมีข้อความว่า

อนึ่ง จิตแม้ทุกดวง ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตร ตามสมควร โดยอำนาจแห่งสัมปยุตตธรรม

สัมปยุตตธรรม หมายถึง เจตสิกซึ่งเป็นนามธรรมซึ่งเกิดกับจิต เวลาที่พูดถึงสัมปยุตตธรรม ได้แก่ จิตและเจตสิก ซึ่งเกิดร่วมกัน รู้อารมณ์เดียวกัน ดับพร้อมกัน และเกิดที่เดียวกัน ไม่รวมธรรมอื่นเลย

เพราะฉะนั้นขณะที่จิตเกิดแต่ละขณะนี้ วิจิตรตามสัมปยุตตธรรม วิจิตร คือ ต่างกันตามเจตสิก ที่เกิดร่วมด้วย ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว โดยชาติ โดยภูมิ

สำหรับวันนี้จะแสดงให้เห็นว่า จิตต่างกันโดยสัมปยุตตธรรม ที่เป็นเวทนาเจตสิก โดยนัยของ เวทนาเภท คือ ความต่างกันของจิต ซึ่งแสดงโดยนัยของเวทนา

เวทนาเจตสิก กับ จิต

“เวทนา” หมายความว่า สภาพธรรมซึ่งเป็นสภาพที่รู้สึก ดีใจหรือเสียใจ หรือว่าเป็นสุขทางกาย เป็นทุกข์ทางกาย หรือว่าเป็นสภาพที่ไม่สุข ไม่ทุกข์ คือ สภาพที่เฉย ๆ

ซึ่งในวันหนึ่ง ๆ จะปราศจากเวทนาไม่ได้เลย เช่นเดียวกับขณะใดที่มีจิตเกิดขึ้น ขณะนั้นจะต้องมีเวทนาเจตสิกเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง จะมีจิตเกิดขึ้นโดยปราศจากสภาพธรรมซึ่งเป็นเวทนาเจตสิก เป็นสภาพที่รู้สึกเฉย ๆ หรือว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ ดีใจ หรือเสียใจในอารมณ์ที่ปรากฏไม่ได้

แต่ว่าเวทนาเจตสิกที่เกิดขึ้น จะเกิดเพียงลักษณะเดียวในขณะหนึ่ง ๆ ขณะใดที่มีความรู้สึกเฉย ๆ ภาษาบาลีใช้คำว่า “อทุกขมสุข” ไม่สุขไม่ทุกข์ ในขณะนั้น ไม่ใช่สภาพธรรมที่ดีใจหรือเสียใจ เวลาที่ความรู้สึกเฉย ๆ ดับไปแล้ว และก็มีความรู้สึกดีใจเกิดขึ้น ในขณะนั้นจะมีความรู้สึกเสียใจ หรือความรู้สึกเฉย ๆ รวมอยู่ไม่ได้

เพราะฉะนั้นเวทนาเจตสิกดวงหนึ่ง เกิดกับจิตดวงหนึ่ง ทุก ๆ ขณะที่เกิดจิตขึ้นแล้วแต่ว่าจะเป็นเวทนาเจตสิกประเภทใด

เพราะฉะนั้นจะเห็นความต่างกันของสัมปยุตตธรรมว่า จิตเป็นสภาพที่เป็นใหญ่ คือ เป็นประธาน ในการรู้ คือ เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา เป็นสภาพที่รู้แจ้งในสี่สังขารต่าง ๆ ที่ปรากฏ ไม่ว่าสี่จะต่างกันไปแล้วเสียดสักเท่าไร จิตก็สามารถที่จะรู้แจ้งในลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตาได้

ไม่ว่าเสียงจะสูง จะต่ำ จะเป็นที่รื่นรมย์ หรือว่าไม่สบายหู โสทวิญญูญาณ เป็นสภาพที่ได้ยินเสียง ก็เกิดขึ้นรู้แจ้งในอารมณ์นั้นได้ เช่นเดียวกับเวลาที่กลืนกระทบจมูก กลืนก็มีหลายกลืน แล้วจิตก็เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้แจ้งกลืนลักษณะต่าง ๆ แต่จิตไม่สามารถจะรู้สึกดีใจ หรือเสียใจ หรือเฉย ๆ ในอารมณ์ที่ปรากฏ

เพราะเหตุว่าลักษณะของจิตนั้น เป็นใหญ่ เป็นประธาน เฉพาะในการรู้แจ้งลักษณะของอารมณ์ แต่ว่าสำหรับเวทนาเจตสิกเป็นสภาพธรรมที่รู้สึก เพราะฉะนั้นในขณะใดก็ตามที่มีความรู้สึกอย่างหนึ่งอย่างใด ให้ทราบว่าเป็นสัมปยุตต

ธรรมที่เกิดกับจิต เป็นเจตสิกดวงหนึ่ง ซึ่งเมื่อเป็นสภาพที่รู้สึกในอารมณ์ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติเรียกสภาพธรรมนั้นว่า เวทนาเจตสิก

เพราะฉะนั้นการที่จิตมีต่างกันไป เป็นโดยชาติ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นวิบากก็มี เป็นกิริยาก็มี เจตสิกที่เกิดกับจิตนั้น ๆ ก็ต้องเป็นเช่นเดียวกับจิต จิตกับเจตสิกเกิดขึ้นเป็นกุศล ถ้าจิตเป็นกุศล เจตสิกที่เกิดร่วมด้วยก็ต้องเป็นกุศลทุกดวง หรือว่าเจตสิกซึ่งเป็นกุศลเกิดขึ้น เจตสิกและจิตที่เกิดร่วมด้วยก็ต้องเป็นกุศล

เพราะฉะนั้นอกุศลเจตสิกจะไปเกิดกับกุศลจิตไม่ได้ หรือว่าวิบากจิตจะไปเกิดกับกิริยาเจตสิกก็ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เมื่อจิตต่างโดยชาติ เป็นกุศลจิตก็มี อกุศลจิตก็มี วิบากจิตก็มี กิริยาจิตก็มี เวทนาเจตสิกที่เป็นกุศลก็มี ที่เป็นอกุศลก็มี ที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นกิริยาก็มี

พระอภิธรรมแสดงเวทนาที่เกิดกับจิตต่าง ๆ โดยละเอียดเพื่อไม่ให้เข้าใจผิด

แต่ถ้าถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงแสดงไว้โดยละเอียด ก็จะมีผู้ที่เข้าใจผิดในลักษณะของเวทนา เพราะเหตุว่าส่วนมากจะไม่ชอบทุกข์เวทนาทางกาย เช่น ความป่วยไข้ได้เจ็บต่าง ๆ หรือว่าเย็นไปบ้าง ร้อนไปบ้าง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย ไม่มีผู้ใดชอบเลย ขณะที่มีการกระทบสิ่งที่ร้อนเกินไป เย็นเกินไป เป็นต้น ทำให้เกิดความรู้สึกไม่สบาย ขณะนั้นเป็นกายวิญญูณ เป็นจิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แล้วเกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ ความรู้สึกไม่สบายกายเกิดขึ้น เพียงชั่วขณะเดียว อย่าปนกับความรู้สึกไม่แสบร้อน หลังจากกระทบกับอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจทางกาย

นี่เป็นความละเอียดของจิต ซึ่งพระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้โดยละเอียดว่า

จิตที่เป็นอกุศลแต่ละประเภทนั้น มีเวทนาอะไรเกิดร่วมด้วย

จิตที่เป็นวิบากแต่ละประเภท มีเวทนาอะไรเกิดร่วมด้วย

จิตที่เป็นกิริยาแต่ละประเภท มีเวทนาอะไรเกิดร่วมด้วย

และจิตที่เป็นกุศลแต่ละประเภท มีเวทนาอะไรเกิดร่วมด้วย

ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ศึกษาโดยละเอียด ไม่ปะปน มิฉะนั้นแล้วทุกท่านไม่ชอบทุกขเวทนา แต่ชอบสุขเวทนา ขณะที่เป็นสุขเวทนา เป็นวิบาก เป็นผลของกรรมที่ได้กระทำแล้ว แต่ความรู้สึกชอบสุขเวทนา ขณะนั้นเวทนานั้นไม่ใช่วิบากแล้ว เพราะเหตุว่าเป็นเวทนาที่เกิดกับโลภมูลจิต จึงเป็นอกุศลเวทนา ไม่ใช่ที่ดี

เวลาที่กระทบกับอารมณ์ที่ปรากฏทางตา เห็นสิ่งที่น่าพอใจ จิตที่เห็นและเวทนาเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกับจิตที่เห็นเป็นกุศลวิบาก เป็นผลของอดีตกุศลกรรม ในขณะที่เห็น ไม่มีใครสามารถที่จะยับยั้งการเกิดขึ้นของจักขุวิญญาณที่เห็น แล้วกดดับไป

เมื่อเห็นสิ่งที่น่าพอใจ เพราะฉะนั้นเมื่อจักขุวิญญาณดับไปแล้ว เกิดความยินดีพอใจในสิ่งที่เห็น โดยที่สิ่งที่เห็นนั้นยังไม่ดับไป ขณะที่มีความยินดีพอใจ ความรู้สึกอาจจะเกิดเป็นโสมนัสเวทนา มีความดีใจ เพราะชอบใจ พอใจในอารมณ์ที่เห็น ขณะนั้นเป็นอกุศล

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า ท่านที่ไม่ชอบทุกข์ทางกาย เวลาที่ป่วยไข้ได้เจ็บชั่วขณะที่รู้สึกเจ็บ นั้นเป็นอกุศลวิบาก แต่ความไม่พอใจ ความไม่แถมชื่น ขณะนั้นไม่ใช่วิบาก เป็นอกุศลเวทนาซึ่งเกิดกับอกุศลจิต เป็นเหตุที่จะให้เกิดอกุศลวิบากข้างหน้า

เพราะฉะนั้นโดยการศึกษาพระอภิธรรมโดยละเอียด จึงได้แสดงเรื่องของเวทนาเจตสิกซึ่งเกิดกับจิต เพื่อไม่ให้เข้าใจผิด มิฉะนั้นแล้วก็จะพอใจ หลงติดในโสมนัสเวทนาในสุขเวทนา หรือในอุเบกขาเวทนา โดยที่ไม่รู้ว่า แม้ว่าเป็นอุเบกขาเวทนา ที่เป็นกุศลก็มี ที่เป็นอกุศลก็มี ที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นกิริยาก็มี

จิตรู้อารมณ์แล้ว ตั้งสติปัฏฐาน ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ตั้งได้อย่างไร

ผู้ถาม จิตที่รับรู้อารมณ์ตอนนี้ เราจะตั้งสติปัฏฐาน โดยจะกำหนดว่า สิ่งที่เห็นหรือจิตที่รับอารมณ์ก็ตาม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จะเป็นการถูกต้องไหมครับ

ส. ตั้งได้ไหม ตั้งสติได้ไหม

ผู้ถาม เมื่อเห็นปั๊บ สติเกิดขึ้นมา ที่เราชอบใจหรือเจ็บป่วยอะไรขึ้นมา ก็นึกว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อย่างนี้จะเป็นการถูกต้องไหม

ส. สติเกิด ระลึกได้ ชั้คิด คือ คิดอย่างนั้น เป็นสติที่ระลึกอย่างนั้น จึงคิด อย่างนั้น

ผู้ถาม คือสติกับคิดไม่ใช่อันเดียวกัน

ส. มีสติหลายชั้น สติเกิดกับโสภณจิต เกิดกับกุศลจิต ขณะใดที่เป็นกุศล ขณะนั้นเพราะสติระลึกได้ จึงเป็นกุศลประเภทนั้น ๆ

เช่น วันหนึ่ง ๆ ส่วนใหญ่แล้วอกุศลจิตที่เป็นโลภมูลจิตเกิด ทันทีที่ลืมตา นึกถึง สิ่งที่ต้องการ ไม่ว่าจะเป็นทางตา อยากเห็นอะไร อยากได้ยินเสียงอะไร อยากได้กลิ่น อะไร อยากลิ้มรสอะไร ทั้งหมดนี้เป็นลักษณะของโลภมูลจิต เพราะฉะนั้นขณะนั้นสติ ไม่ได้เกิด ขณะนั้นเป็นโลภมูลจิต

แต่ขณะใดก็ตามซึ่งกุศลจิตเกิด แทนที่คิดจะเอา แต่ว่าคิดที่จะสละ คิดที่จะให้ ประโยชน์สุขแก่บุคคลอื่น ในขณะนั้น ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่เรา เป็นสติ ที่ระลึกในการที่จะให้ ในการที่จะกระทำการที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น นั่นเป็นสติขั้นที่จะให้ ซึ่งเป็นทาน ระลึกได้ในการที่จะให้ ในการที่จะสละวัตถุสิ่งของ เพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่น หรือ เวลาที่จะเว้นทุจริต ขณะนั้นก็สติ ที่ระลึก ที่จะเว้น ไม่ใช่เรา

เพราะฉะนั้นเวลาที่ป่วยไข้ แล้วก็นึกขึ้นมาได้ว่า เป็นผลของอดีตกรรม ทำให้มีความรู้สึกทางกายที่ไม่สบายเกิดขึ้น เพราะว่าทุกคนอยากจะมีร่างกายที่แข็งแรง มี สุขภาพดี มีความสุขทางกาย แต่เมื่อมีเหตุปัจจัย ที่จะให้ทุกข์ทางกายเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผล ของอดีตอกุศลกรรม ขณะนั้นก็มีความรู้สึกเป็นทุกข์เกิดขึ้นที่กาย อาจจะปวดตา ปวด หลัง เจ็บมือ ตัวร้อน หรืออะไรก็แล้วแต่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ปรารถนา แต่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้น ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตน ขณะที่คิดนั้น เป็นสติที่ระลึกเป็นไปอย่างนั้น ไม่ใช่สติปัฏฐานที่ระลึกลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน โดยไม่ต้องคิด

ผู้ถาม ถ้าจะเป็นสติปัฏฐาน ต้องหมายความว่า เป็นลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน

ส. ขณะที่ไม่คิด แต่ว่ารู้ ตรงลักษณะที่ปรากฏ

ผู้ถาม ว่าเป็นรูป ไม่ใช่ตัวตน

ส. ว่าอีกแล้ว กระบสัณณัฏฐะที่แข็ง ต้องว่าอะไรใหม่ เวลาที่กำลังรู้แข็ง กระบสัณณัฏฐะ คือ จับสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ได้ที่แข็ง ต้องว่าอะไรใหม่ ในขณะที่แข็ง ไม่ต้องใช้ใหม่

แข็งปรากฏ เพราะฉะนั้นสติที่เป็นสติปัฏฐานระลึกได้ รู้ว่ามีแข็งกำลังปรากฏ “รู้” ไม่ใช่ว่าต้องคิดออกมาเป็นคำ ระลึกได้ จึงระลึก รู้ที่แข็ง ที่กำลังปรากฏ เหมือนกับทางตา สีสันวรรณะกำลังปรากฏ หลงลืมสติ คุยกันเพลินไป แต่เกิดระลึกได้ว่า มีสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏ ระลึกรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ ไม่ได้นึกเป็นเรื่อง

เพราะฉะนั้น สติขั้นคิด คิดเป็นธรรมที่เป็นกุศล รู้ว่าอะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล นั่นเป็นสติที่ระลึกพร้อมการคิด แต่ไม่ใช่สติปัฏฐานที่ระลึกลักษณะ ที่ขณะนั้นไม่ได้คิด แต่กำลังพิจารณา ศึกษา น้อมที่จะรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ตามที่ได้ยินได้ฟัง

ผู้ถาม คิดมาก่อน

ส. ปกติคนเราหยุดความคิดไม่ได้ คิดกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเห็นทางตาก็คิดถึงสิ่งที่ปรากฏทางตาทันที พอได้ยินเสียงทางหูในขณะนี้ ก็คิดถึงเสียงที่ปรากฏทางหู เป็นเรื่องเป็นราวต่าง ๆ ทันที เวลาที่ได้กลิ่น ก็คิดเรื่องกลิ่นที่ปรากฏว่า กลิ่นอะไร ถ้าเป็นกลิ่นไม่ดี ก็หาทางที่จะกำจัด ถ้าเป็นกลิ่นที่ดี ก็หาทางที่จะได้มา

เช่นเดียวกับเวลาทีรสปรากฏ ชิมอาหารต่าง ๆ ก็คิดตามรสที่ปรากฏว่า จะต้องปรุง จะต้องเติม หรือว่าจะต้องทำอะไร นี่ก็เป็นความคิด ซึ่งเกิดต่อจากทางตาที่เห็น ทางหูที่ได้ยิน ทางจมูกที่ได้กลิ่น ทางลิ้นที่ลิ้มรส ทางกายที่กระทบสัมผัส

เพราะฉะนั้นเรื่องคิดนี้ คิดอยู่เป็นประจำ ถ้าศึกษาสภาพธรรมจริง ๆ จะรู้ได้ว่าไม่มีใครสามารถจะทำอะไร เพราะเหตุว่าสภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา แต่ว่ามักจะคิดเสมอ แม้ที่กำลังกระทบสัมผัสสิ่งที่แข็ง ก็อดคิดไม่ได้ว่า แข็งเป็นรูปธรรม สภาพที่รู้แข็ง เป็นสภาพรู้ ไม่ใช่ว่ายับยั้งว่า อย่าคิดอย่างนั้น แต่ว่าสติปัฏฐานต้องละเอียดยิ่งจะรู้ว่า ขณะนั้นไม่ใช่ขณะที่กำลังศึกษาลักษณะแข็ง แต่เป็นสภาพที่กำลังคิดเรื่องแข็งที่กำลังปรากฏ

เวทนาเจตสิก – สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก

ผู้ถาม ขณะที่กระทบสัมผัสกับสิ่งที่ดี ๆ อันนั้นเป็นกุศลวิบากใช่ไหม เมื่อเกิด ความพอใจในภายหลังแล้ว อันนี้เป็นอกุศลจิตซึ่งเกิดร่วมกับเวทนาเจตสิกใช่ไหมครับ เวทนาเจตสิกอันนี้ก็เป็นอกุศลเจตสิก แล้วก็ยังมีเวทนาที่เป็นกุศลด้วย ในสัมผัสจิตตสาธารณเจตสิกมีทั้งกุศลและอกุศลหรือครับ

ส. แน่นนอนค่ะ แล้วแต่ว่าจะเกิดกับจิตประเภทใด ก็เป็นประเภทนั้น สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ชื่อยาว แต่ว่าความหมายก็หมายความว่า เจตสิกที่เกิดกับ จิตทุกดวง สัมผัส แปลว่า ทั้งหมด สาธารณะ แปลว่า ทั่วไป สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิกก็คือ เจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง

เพราะฉะนั้นแล้วแต่จิตว่า จิตนั้นเป็นกุศล สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวงนั้น ก็เป็นกุศล ถ้าจิตนั้นเป็นอกุศล สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวงนั้นก็อกุศล ถ้าจิต นั้นเป็นวิบาก สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวงนั้นก็วิบาก ถ้าจิตนั้นเป็นกิริยา สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวงนั้นก็กิริยา

ผู้ถาม ถ้าเกิดทั้งฝ่ายดีและไม่ดี

ส. เกิดพร้อมกันไม่ได้ ผัสสะนับเป็น ๑ ไม่ว่าจะเป็อกุศลหรืออกุศล หรือ เป็นวิบาก หรือเป็นกิริยา แต่ว่าเจตสิกนั้นเป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นกระทบอารมณ์ที่จิตกำลังรู้

ผู้ถาม เจตสิกนี้ก็เท่ากับเป็นกลาง ๆ ถ้าเกิดร่วมกับอกุศลก็เป็นอกุศล เกิดร่วมกับกุศลก็เป็นกุศล

ส. ถูกต้องค่ะ เพราะฉะนั้นจึงมีคำอีกคำหนึ่ง สำหรับสัมผัสจิตตสาธารณะ คือ อัญญสมานาเจตสิก หมายความว่า เป็นเจตสิกซึ่งเสมอกับธรรมที่เกิดร่วมกัน คือ เป็นพวกเดียวกัน เมื่อธรรมที่เกิดด้วยเป็นกุศล เจตสิกพวกนี้ก็เป็นกุศล เมื่อธรรมที่เกิด ร่วมด้วยเป็นอกุศล เจตสิกพวกนี้ก็เป็นอกุศล

ขณะนี้เวทนาเป็นอะไร ส่วนมากเป็นเวทนาอะไร

ขณะนี้ เวทนาเป็นอะไร เป็นอุเบกขา ส่วนมากในวันหนึ่ง ๆ เวทนาเป็นอะไร เวทนาไม่ใช่ความรู้สึกสงสารเวทนา แต่ “เวทนา” หมายถึงสภาพธรรมที่รู้สึกในอารมณ์ที่กำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้นในวันหนึ่ง ๆ สภาพธรรมทั้งหลายเป็นลักษณะที่มีจริง เป็นจริง ตามสภาพธรรมนั้น ๆ เพราะฉะนั้นในวันหนึ่ง ๆ ท่านผู้ฟังจะสังเกตได้ไหมว่า ความรู้สึกเป็นอะไร

ผู้ถาม อุเบกขาเป็นส่วนใหญ่

ส. เพราะฉะนั้นสำหรับเวทนาเจตสิก ซึ่งมี ๓ ประเภท ได้แก่ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ หรืออีกนัยหนึ่ง เวทนา ๕ ได้แก่ ทุกขเวทนา ๑ สุขเวทนา ๑ โสมนัสเวทนา ๑ โทมนัสเวทนา ๑ และอุเบกขาเวทนา ๑

อุเบกขาเวทนานี้ วันหนึ่ง ๆ เกิดมากกว่าเวทนาอื่น และโดยประเภทแล้ว จำนวนของจิตที่ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนามากกว่าเวทนาอื่น

ผู้ถาม ขอให้อาจารย์ยกตัวอย่างอุเบกขาเวทนาที่เกิดขึ้นกับอกุศลจิต

ส. อุเบกขาเวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกับอกุศลจิต เวลาที่เป็นโลภมูลจิตจิตที่ยินดีพอใจเกิดขึ้น แต่ไม่มีความรู้สึกที่ดีใจ ขณะนั้นโลภมูลจิตนั้นประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา ความรู้สึกเฉย ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นประจำจนไม่รู้สึกรู้สึกว่าเป็นโลภมูลจิต จึงไม่รู้ว่าเป็นอุเบกขา ความรู้สึกเฉย ๆ ขณะนั้นเกิดแล้ว

ผู้ถาม ที่เกิดร่วมกับอกุศลจิต

ส. โลภมูลจิตเป็นอกุศลจิต ซึ่งมีอยู่เป็นประจำ เวลาเห็นรู้สึกอย่างไร ตามปกติ ดีใจตลอดทุกขณะที่เห็นตลอดไปตั้งแต่เข้าจนกระทั่งเดี๋ยวนี้หรืออย่างไร ซึ่งการเห็น ตั้งแต่ลืมตาขึ้นมา แล้วยังไม่หลับนอนจริง ๆ การเห็นไม่ได้รู้สึกดับไปเลย เช่นในขณะนี้ พอตื่นขึ้นแล้ว ยังไม่หลับลงไป เวลาที่ลืมตาจะไม่รู้สึกเลยว่า ขณะจิตที่เห็นนี้ดับ เห็นแล้วก็ดับ ๆ

เพราะฉะนั้นเวลาที่เห็นนี้ ไม่ได้รู้สึกดีใจ เป็นโสมนัสทันทีที่เห็นไปทุกขณะ จนกระทั่งปรากฏว่า วันนี้ดีใจตลอดทั้งวัน ไม่ใช่อย่างนั้น

เพราะฉะนั้นเวลาที่เห็น ให้ทราบว่า จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เห็น ในขณะนั้น ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรจะได้เข้าใจ และควรที่จะได้รู้ตามความเป็นจริง เพื่อที่จะได้เกื้อกูลกับการเจริญสติปัฏฐาน ให้รู้ว่า ขณะใดที่ระลึกถึงความรู้สึก ซึ่งวันหนึ่ง ๆ ความรู้สึกเกิดอยู่เป็นประจำ แต่ว่าไม่ค่อยจะรู้สึก ไม่ได้ระลึกถึงความรู้สึก โดยเฉพาะเวลาที่ความรู้สึกนั้นเป็นอุเบกขาเวทนา เพราะเหตุว่าเห็นแล้วก็เฉย ๆ ไม่ได้ระลึกถึงความรู้สึกเลย เพราะว่าเฉย ๆ จึงไม่ได้ระลึกถึงความรู้สึกเฉย ๆ

เวลาที่ไฉย ก็ได้ไฉยบ่อย เวลาที่โสทวิญาณเกิดขึ้นได้ไฉยเสียง ในขณะนั้น ความรู้สึกที่เกิดกับโสทวิญาณที่ได้ไฉยเสียง ก็เป็นความรู้สึกเฉย ๆ คือ อุเบกขาเวทนา ไม่ปรากฏว่าเป็นโสมนัส หรือว่าโสมนัส หรือว่าตื่นเต้นดีใจ หรือว่าเสียใจ

เพราะฉะนั้นผู้ที่สติจะระลึก รู้ลักษณะของความรู้สึก ก็สามารที่จะระลึกถึงใน ขณะที่เห็น แล้วก็รู้ว่า มีความรู้สึกเฉย ๆ หรือว่าในขณะที่ไฉยเสียง ก็มีความรู้สึกเฉย ๆ

ผู้ถาม อย่างความรู้สึกที่ต้องการจะได้เห็น ได้ยินได้ฟัง คือ ปรารภนาจะให้เห็น อยู่ทั้งวัน

ส. ขณะนั้น คือ ชีวิตปกติประจำวัน

ผู้ถาม เป็นอุเบกขา หรือว่า

ส. วันหนึ่ง ๆ ตั้งแต่ลืมตาจนกระทั่งถึงหลับตา ดีใจก็ครั้ง วันนี้ดีใจบ้างหรือยัง ลองคิดดู เห็นนี้มากมายเหลือเกิน ตั้งแต่เข้าจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ ไฉยก็มีมากมายเหลือเกิน ตั้งแต่เข้าจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ แล้วในขณะที่ไฉยก็มี ในขณะที่ลิ้มรสก็มี ขณะนั้นมีความรู้สึกดีใจก็ครั้ง วันนี้ดีใจแล้วหรือยัง หรือว่ายังเฉย ๆ อยู่เรื่อย ๆ

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมตามปกติเป็นอย่างไร ก็เป็นจริงอย่างนั้น ซึ่งถ้าไม่รู้ความจริงอย่างนี้ ไม่สามารที่จะละความยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เพราะแม้ความรู้สึกมี ก็ไม่ได้ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่รู้สึก ว่าเป็นแต่เพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับไป

ทุกข์เวทนา – สุขเวทนา

สำหรับ เวทนา ๕ ได้แก่

สุขเวทนา เป็นความรู้สึกสบายทางกาย เกิดกับจิต ๑ ดวง สติสามารถที่จะระลึก รู้ลักษณะของสุขเวทนาที่เกิดทางกายได้ใหม่ ในเมื่อกายมี และก็มีอาการกระทบสิ่งที่สัมผัส กาย ซึ่งสุขเวทนาเกิดขึ้น ถ้าอาการที่กระทบกายนั้นเป็นอารมณ์ที่น่าสบาย แต่เพราะ สติไม่ได้ระลึก จึงไม่รู้วาทะณะนั้นเป็นเพียง “สุขเวทนา” ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับไป

ทุกข์เวทนา เกิดกับจิตที่เป็นกายวิญญานทางกาย จิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย ๑ ดวง

ในเวทนา ๕ สุขเวทนาเกิดกับจิตที่รู้สิ่งที่กระทบกายแล้วสบาย ๑ ดวง ทุกข์เวทนาเกิดกับจิตที่รู้สิ่งที่กระทบกายแล้วเป็นทุกข์ไม่สบายกาย ๑ ดวง เป็นผลของ อดีตอกุศลกรรม

วันทุกข์กายมีใหม่ เพราะไม่ได้ระลึก จึงไม่รู้วาทะ มี ในขณะที่กระทบสัมผัสสิ่งซึ่ง ไม่น่าสบาย แก้อึดแข็งใหม่ หรือสบาย ถ้าไม่ระลึก จะไม่รู้ลักษณะสภาพของเวทนา ขณะที่กำลังกระทบสิ่งหนึ่งสิ่งใดทางกาย แต่เมื่อสภาพความรู้สึก มี แล้วสติสามารถจะ ระลึกรู้ได้ จึงจะรู้ได้ว่า ขณะนั้นเป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง เป็นความรู้สึกอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป

โทมนัสเวทนา - โสมนัสเวทนา – อุเบกขาเวทนา

สำหรับ “โทมนัสเวทนา” เกิดกับจิต ๒ ดวง ซึ่งเป็นอกุศล คือ โทสมูลจิต ๒ ดวง

อุเบกขาเวทนา เกิดกับกุศลจิตก็ได้ อกุศลจิตก็ได้ วิบากจิต กิริยาจิตก็ได้ เช่นเดียวกับโสมนัสเวทนา

เพราะฉะนั้น โทมนัสเวทนา มีเพียง ๒ ดวง ซึ่งเกิดกับโทสมูลจิต ไม่เกี่ยวกับกาย โทมนัสเกี่ยวกับใจเป็นความรู้สึก ไม่สบายใจ เสียใจ น้อยใจ ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับความไม่

สบายใจทั้งหมด เป็นโทสมูลจิต ขณะนั้นเวทนา ความรู้สึก เป็นความรู้สึกไม่สบายใจ หรือเสียใจ เกิดกับจิตเพียง ๒ ดวง แต่ดูเหมือนว่า ทุกท่านเดือดร้อนเหลือเกิน เวลาที่ โทมนัสเวทนาเกิด หรือเวลาที่ทุกข์เวทนาเกิด

เวทนาดับไปแล้ว สติระลึก รู้ อย่างนี้เป็นสติปฏิฐานหรือไม่

ผู้ถาม ผมสงสัยเรื่องเวทนาอยู่ ลักษณะของสติปฏิฐาน คือ ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมคือเวทนานี้ เวทนานั้นจะต้องดับไปแล้ว สติจึงจะระลึก รู้ จะถือว่าเป็นสติปฏิฐานหรือเปล่า

ส. โดยมากท่านผู้ฟังจะคิดถึงปริยัติที่ทรงแสดงว่า จิตเกิดขึ้นทีละขณะ เพราะฉะนั้นขณะที่เป็นอกุศลจิตเกิด แล้วดับไป ภายหลังกุศลจิตซึ่งประกอบด้วยสติปฏิฐานจึงจะเกิดขึ้นได้

แต่ว่าต้องทราบ ว่า สภาพธรรมนี้เกิดขึ้นและดับไป ทีละขณะก็จริง แต่ว่าเกิดสืบต่ออย่างรวดเร็วมาก เช่น ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ มีใครสามารถที่จะรู้จิตที่เห็น แล้วก็ดับไป แล้วก็จิตอื่นเกิดต่อ คั่นอยู่ระหว่างจิตเห็นแต่ละขณะนี้ได้ไหม

ขณะนี้ปรากฏเหมือนว่า เห็นไม่ดับ เพราะว่ากำลังเห็นอยู่ และโดยปริยัติก็ทราบว่า จักขุวิญญาณนี้มีอายุที่น้อยมาก สั้นมาก เช่นเดียวกับจิตอื่น ๆ ทุกขณะ คือ เพียงเกิดขึ้นทำกิจเห็น แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็ว ในระหว่างจิตเห็นซึ่งปรากฏเหมือนว่าไม่ดับ ขณะนี้ มีจิตอื่นเกิดมาก เกิดแทรก เกิดคั่น

เวลานี้กำลังเป็นอย่างนี้ เพราะไม่ประจักษ์การเกิดขึ้นและดับไปของจิตแต่ละดวง หรือแต่ละขณะ เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นยังมีปรากฏอยู่ เพราะเหตุว่าเกิดแล้วก็ดับ แล้วก็จะมีจิตอื่นเกิดสืบต่อทันทีอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้นสติปฏิฐานจึงเป็นกุศลธรรมซึ่งเกิดพร้อมกุศลจิต แล้วก็ระลึกรู้ลักษณะสภาพของจิตเห็น ซึ่งเกิดสืบต่อกันโดยที่มีจิตอื่นเกิดสืบต่อคั่นอยู่ ในระหว่างจิตที่กำลังเห็นในเวลานี้ นับไม่ถ้วนว่า ขณะนี้จักขุวิญญาณเกิดดับแล้ว ก็ดวง เพราะว่าไม่ปรากฏการเกิดขึ้นและดับไปของจักขุวิญญาณ

แต่แม้กระนั้นก็มีจิตอื่นซึ่งเกิดดับคั่นอยู่ระหว่างจักขุวิญญาณดวงหนึ่ง กับจักขุ
วิญญาณอีกดวงหนึ่ง ซึ่งปรากฏว่าต่อกัน

นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า สติปัฏฐานในระหว่างนั้น สามารถที่จะเกิดระลึก
ลักษณะของจักขุวิญญาณ คือ จิตที่กำลังเห็นในขณะนี้ได้ ฉันท เภทนาเจตสิกซึ่งเกิด
กับจิตแต่ละขณะ ก็สามารถที่จะปรากฏลักษณะของสภาพของเวทนาลักษณะนั้น ๆ ได้

อย่างอุเบกขาเวทนา ความรู้สึกเฉย ๆ เกิดกับจักขุวิญญาณแล้วก็ดับไป แล้ว
ขณะนี้เมื่ออุเบกขาเวทนาเกิดกับจักขุวิญญาณ ซึ่งในระหว่างจักขุวิญญาณ ๒ ดวงนี้ มีจิต
เกิดดับคั่น ซึ่งเป็นสติปัฏฐานได้ ที่จะระลึกถึงลักษณะของความรู้สึกเฉย ๆ ไม่ทุกข์ ไม่สุข
ซึ่งเกิดในขณะที่กำลังเห็น

สติระลึกถึงเวทนาได้โดยลักษณะสืบต่อของเวทนาที่เกิดกับจิตอื่น

ผู้ถาม ที่ท่านอาจารย์อธิบายก็หมายความว่า ลักษณะของเวทนาซึ่งเป็น
อารมณ์ของสติปัฏฐานกับตัวสติซึ่งเป็นผู้ระลึก ถ้าว่าโดยขณะแท้ ๆ ที่ว่าขณะเป็น
ปัจจุบันว่า โดยขณะ ๆ สภาพธรรมนั้นเกิดในขณะเดียวกันไม่ได้ แต่ว่าสติสามารถจะ
ระลึกถึงสภาพธรรม คือ เวทนานั้นได้ โดยลักษณะการสืบต่อของเวทนา

ส. ที่เกิดกับจิตอื่น เช่นเดียวกับการเห็นในขณะนี้ ไม่ใช่กุศลจิตที่ระลึกถึงการ
เห็น เพราะวาระระหว่างจักขุวิญญาณ ๒ ดวง มีมหากุศลจิตซึ่งเป็นสติปัฏฐานเกิดระลึก
จักขุวิญญาณ คือ สภาพเห็นในขณะนี้ หรืออาจจะระลึก ถึงลักษณะของเวทนาที่เกิด
พร้อมการเห็นในขณะนี้ แต่ว่าจิตซึ่งประกอบด้วยสติปัฏฐาน สติปัฏฐานนั้นไม่สามารถ
จะระลึกถึงลักษณะของจิตหรือเจตสิกซึ่งเกิดพร้อมกับสติปัฏฐานนั้นได้ ต้องระลึก
ลักษณะของสภาพธรรมอื่น ดวงอื่น ขณะอื่น

ผู้ถาม ลักษณะของเวทนาซึ่งมีลักษณะการสืบต่อ ที่เป็นลักษณะที่เป็นปัจจุบัน
จริง ๆ แล้วสติปัฏฐานไม่สามารถที่จะระลึกได้ ทีนี้ลักษณะของเวทนาที่มีสภาพการสืบ
ต่อเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐานได้ อันนี้ผมยังไม่เข้าใจ

จิตปรมัตถ์ เล่ม ๓

46

นี่เป็นการที่สติปัญญาสามารถระลึกรู้ลักษณะของเวทนา เพราะเหตุว่าเวทนา
เกิดกับจิตทุกดวง

สถิติความเสี่ยงที่เกิดขึ้น

เพียงแต่ว่าขณะใดที่สภาพธรรมใด ปรากฏให้สติระลึกได้ สติปัฏฐานจึงระลึก รู้
ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ โดยที่ไม่ต้องห่วงว่า นี่เป็นจิตที่ดับไปแล้ว ๆ
เพราะเหตุว่าแม้จะคิดว่า จิตเกิดดับเร็วสักเท่าไร ก็ยังไม่ใช่สภาพการเกิดดับของจิต
จริง ๆ ซึ่งเร็วยิ่งกว่านั้น

ในขณะที่ที่ว่าเห็นจะเอาอะไรมาวัดว่า ดวงไหนดับไป ไม่มีใครสามารถที่จะกำหนดได้

ผู้ถาม ลักษณะของจิตที่เห็นนี้ เรามุ่งหมายเฉพาะจักขุวิญญาณจิตเท่านั้นใช่ไหม

ส. มิได้ค่ะ วิธีจิตทั้งหมดในขณะที่กำลังเห็น

ผู้ถาม แต่จิตที่ทำกิจเห็นจริง ๆ สัมปฏิจจันนจิตเกิดทางจักขุทวารวิถี เช่นเดียวกัน แต่ว่าทำหน้าที่รับรูปรามณ รับสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางตา แต่ไม่ได้ทำหน้าที่เห็น สติที่จะระลึก รู้ลักษณะของเวทนาที่ประกอบในจิตเห็น ถ้าไประลึก รู้ลักษณะของเวทนาที่ประกอบในสัมปฏิจจันนจิต หรือจิตดวงอื่น ๆ ที่นอกจากจักขุวิญญาณ อันนี้จะเป็นการระลึกถูกต้องหรือเปล่า

ส. ถูกต้องค่ะ ไม่เป็นไร เพราะเหตุว่าสภาพธรรมกำลังปรากฏ

ผู้ฟัง อย่างนั้นก็ไม่ชื่อว่า ระลึก รู้ลักษณะของเวทนาที่ประกอบในจิตเห็น แต่ระลึก รู้ลักษณะของเวทนาที่กำลังปรากฏทางจักขุทวาร

ส. ใช้คำว่า ทางตา หรือทางหู

ผู้ฟัง แต่ถ้าบอกว่า ระลึก รู้เวทนาในจิตเห็น อันนี้ผมยังไม่เข้าใจ น่าจะพูดว่า ระลึก รู้ลักษณะของเวทนาที่กำลังปรากฏเกิดขึ้นทางจักขุทวาร

ส. นี่เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระอภิธรรม เพื่อที่จะเกื้อกูลให้ผู้ที่ได้ฟังพระธรรมโดยย่อ โดยนัยของพระสูตร ได้เห็นความเป็นอนัตตาโดยละเอียด จากขึ้นการฟังและพิจารณาสำหรับเนยบุคคล ซึ่งไม่สามารถที่จะประจักษ์การเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรม ทันทีที่ได้ทรงแสดงธรรม

เพราะเหตุว่าสำหรับท่านที่สามารถที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม เวลาที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมว่า นามธรรมและรูปธรรมไม่เที่ยง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ โดยนัยของพระสูตร ไม่มีคำว่า สัมปฏิจจันนะ สันตึระณะ โภกฐัพพะนะ หรือชวณะเลย แต่ว่าทรงแสดงให้ระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และผู้นั้นสามารถที่จะระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และก็ประจักษ์ความ

เกิดขึ้นและดับไปของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน สำหรับผู้ที่เป็นอุคคัมภีตัญญุบุคคล และวิปริณญิตัญญุบุคคล

แต่สำหรับผู้ที่เป็นเนยยบุคคล หรือปทปรมะ ที่จะสะสมปัจจัยไป ต้องแสดงโดยละเอียดจริง ๆ เพื่อที่จะให้เข้าถึงความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมว่า ในขณะที่เห็น ไม่ใช่มีเฉพาะจักขุวิญญาณ เพื่อที่จะได้รู้ว่า ความไม่เที่ยง ไม่เที่ยงโดยความมีสภาพธรรมอะไรเกิดสืบต่อในแต่ละทวาร โดยขึ้นของการฟัง แต่ว่าโดยขึ้นที่จะระลึกจริง ๆ จะทรงแสดงให้ระลึกอุเบกขาเวทนาที่เกิดกับสัมปฏิจฉันนะ ที่เกิดกับสันตிரณะใหม่ เพียงแต่ทรงแสดงว่า ให้ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา

นี่ก็ต้องใช้เวลามากทีเดียวสำหรับผู้ที่จะอบรมเจริญปัญญา ให้รู้ว่า สิ่งปรากฏทางตา เป็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่นามธรรม คือ ไม่ใช่สภาพรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา เพียงแค่นี้ ไม่ต้องทรงแสดงถึงสัมปฏิจฉันนะ สันตிரณะ วัฏฐัพพะนะ หรืออะไรเลย เพราะเหตุว่าเป็นเรื่องที่จะให้ประจักษ์แจ้งลักษณะของนามธรรม และรูปธรรม ที่ปรากฏแต่ละทวาร ที่สามารถจะรู้ได้

มิฉะนั้นแล้วจะไม่ทรงแสดงพระอภิธรรม แต่ที่ทรงแสดงสำหรับผู้ที่เป็นเนยยบุคคล หรือผู้ที่เป็นปทปรมะ เพื่อที่จะได้เกื้อกูลให้เห็นว่า สภาพธรรมทางตาซึ่งกำลังปรากฏ ไม่ใช่ขณะจิตเดียว แต่ว่ามีจิตหลายขณะ และประกอบด้วยเจตสิกหลายชนิด แต่ละขณะ สืบต่อกัน

ถ้าใครสามารถจะรู้ชัดในความไม่ใช่ตัวตนของสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา อันนั้นก็จะสามารถรู้ว่า สภาพรู้ไม่ใช่สิ่งที่ปรากฏทางตา ซึ่งเป็นรูปธรรม และลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมก็จะปรากฏทางมโนทวารให้รู้ว่า ลักษณะที่เป็นธาตุรู้ ไม่ใช่สิ่งที่เป็นรูปธรรม แต่ว่าไม่จำเป็นต้องใช้ชื่อละเอียด เป็นสัมปฏิจฉันนะ สันตிரณะ วัฏฐัพพะนะ หรือชวณะ

ถ้าสติปัฏฐานไม่ระลึกภูเวทนา ไม่มีทางละการยึดถือว่าเป็นตัวตนได้

เรื่องของเวทนา เป็นสิ่งที่มีจริง และถ้าสติปัฏฐานไม่ระลึกภูก็ไม่สามารถที่จะละการยึดถือว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เพราะเหตุว่าทุกคนเห็นความสำคัญของความรู้สึก แล้วก็ยึดมั่นในความรู้สึก ถ้าปราศจากธรรมซึ่งเป็นเวทนาเจตสิกแล้ว ข้อความในมโนรทปฐนีอรรถกถา มีว่า

ย่อมไม่มีบาปอกุศลธรรมใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าปราศจากเวทนา คือ ความรู้สึก ดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ ในอารมณ์ที่ปรากฏ

ประโยชน์ของการศึกษาเพื่อเกื้อกูลให้สติเกิดระลึกภูสภาพธรรม

ได้เรียนให้ทราบแล้วว่า ประโยชน์ของการศึกษาธรรม เพื่อที่จะเกื้อกูลให้สติระลึกภูลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นศึกษาธรรมข้อใดที่เป็นความละเอียดยิ่งขึ้น จุดประสงค์ก็เพื่อที่จะให้สติระลึกภูลักษณะของสภาพธรรมตามที่ได้ศึกษา

เช่น ความรู้สึก เป็นสภาพที่มีจริง ไม่มีใครสามารถที่จะยับยั้งไม่ให้ความรู้สึกเกิดขึ้น แม้แต่ในขณะนี้ ไม่ว่าจิตเกิดขึ้นขณะใด ก็จะต้องมีสภาพที่รู้สึกในอารมณ์ที่จิตกำลังรู้ในขณะนั้น ซึ่งในขณะนี้ ความรู้สึกย่อมจะเป็นอย่างหนึ่งอย่างใด คือ เป็นความรู้สึกเฉย ๆ หรือว่าความรู้สึกที่เป็นสุข ความรู้สึกที่เป็นทุกข์ ความรู้สึกดีใจ ความรู้สึกเสียใจ ไม่ใช่เพียงเพื่อจะให้อำนาจ หรือว่ารู้เพียงชื่อ แต่เพื่อให้รู้ลักษณะของความรู้สึกที่กำลังมี

ซึ่งถ้าสติไม่เกิด และไม่ระลึกภูลักษณะของความรู้สึกที่กำลังมีในขณะนี้ แม้ความรู้สึกนั้นมีจริง เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป แต่เมื่อปัญญาไม่สามารถที่จะรู้ลักษณะของความรู้สึกได้ ก็ย่อมจะยึดถือความรู้สึกว่า เป็นเราที่เป็นสุข หรือเป็นทุกข์ ดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ

เพราะฉะนั้นตราบใดที่สติ ยังไม่ระลึกรู้ลักษณะของความรู้สึก ย่อมไม่มีทางที่จะ
ละการยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เพราะเหตุว่าทุกคนยึด
มั่นในความรู้สึก ความรู้สึกนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต เพราะว่าทุกคนต้องการมี
ความรู้สึกที่เป็นสุข ไม่มีใครต้องการความรู้สึกที่เป็นทุกข์

เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะมีทางใดที่จะให้เกิดสุขเวทนา หรือโสมนัสเวทนา ก็ย่อมจะ
พยายามชวนชวายให้เกิดความรู้สึกนั้น โดยที่ไม่รู้ว่าขณะนั้นเป็นการติด ความพอใจ
ความยึดมั่นในความรู้สึก ซึ่งเพียงเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับไป แต่ในเมื่อ
ความรู้สึกเป็นสิ่งที่สำคัญซึ่งทุกคนยึดถือ เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดง
เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาขันธ ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ยึดถือว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็น
บุคคล ประการสำคัญประการหนึ่ง มิฉะนั้นแล้วก็คงจะไม่แยกเวทนาเจตสิกเป็น
เวทนาขันธ

เวทนามี ๔ ชาติ

สำหรับการที่สติจะระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่มีจริง ที่เกิดขึ้น ปรากฏได้ ก็
จะต้องอาศัยการฟังเรื่องของสภาพธรรมนั้นให้ละเอียดยิ่งขึ้น และพร้อมกันนั้น ก็
พิจารณา พิสูจน์ สภาพธรรมที่มีจริง ในชีวิตประจำวันด้วย ซึ่งก็ควรที่จะได้ทราบว่
สำหรับเวทนาเจตสิก ซึ่งเป็นธรรมที่รู้สึกในอารมณ์นั้น มี ๔ ชาติ เช่นเดียวกับจิต คือ
เวทนาที่เป็นกุศล ก็มี ที่เป็นอกุศล ก็มี ที่เป็นวิบาก ก็มี ที่เป็นกิริยา ก็มี

เวทนาเป็นสภาพธรรมที่เป็นสังขารธรรม เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยปรุงแต่ง
เวทนาที่เป็นวิบาก ย่อมเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย สำหรับเวทนาที่ไม่ใช่วิบาก เช่น
กุศล อกุศล และกิริยานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย แต่ก็จะต้องเกิด เพราะ
ปัจจัยอื่น เช่น ถ้าเป็นความรู้สึกที่ยินดี พอใจ ความรู้สึกในขณะนั้นย่อมเป็นโสมนัส
เวทนา หรืออุเบกขาเวทนา จะเป็นโทมนัสเวทนาไม่ได้

นี่เป็นเหตุที่สภาพธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นอนัตตา ย่อมเกิดร่วมกัน ตามเหตุตาม
ปัจจัย

สุขเวทนา - ทุกขเวทนา เป็นเวทนาชาติวิปาก เป็นผลของกรรม

สำหรับในเวทนา ๕ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ ซึ่งเป็นสภาพความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่ออารมณ์กระทบสัมผัสกาย ไม่เกี่ยวกับความดีใจ หรือเสียใจ แต่เป็นความรู้สึกในขณะที่กายวิญญาณเกิดขึ้น ประจักษ์แจ้งในสิ่งที่กระทบสัมผัสกาย โดยรู้สึกเป็นสุขอย่างหนึ่ง หรือว่ารู้สึกเป็นทุกข์อย่างหนึ่ง

สำหรับสุขเวทณาก็ดี ทุกขเวทณาก็ดี เป็นเวทนา ที่เป็นชาติวิปาก เป็นผลของกรรม ซึ่งจะต้องรู้ด้วยว่า การที่กรรมให้ผล ให้ผลโดยการเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหู ได้กลิ่นสิ่งที่กระทบจมูก ลิ้มรสที่กระทบสัมผัสลิ้น และรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย และจิตที่เกิดขึ้น รู้อารมณ์ที่กระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้นเป็นชาติวิปาก

เพราะฉะนั้นเวลาที่เห็น จักขุวิญญาณเป็นวิปากจิต ฉันทิ เวทนาที่เกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณ ก็เป็นวิปากเจตสิก ฉันทิ เวทนาที่เกิดกับจักขุวิญญาณ เป็นอุเบกขาเวทนา ไม่ใช่สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา

สำหรับเวทนาที่เป็นสุขเวทนา หรือทุกขเวทนา เกิดเฉพาะเวลาที่อารมณ์กระทบสัมผัสกาย และกายวิญญาณซึ่งเป็นจิตดวงหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้น รู้แจ้งอารมณ์ที่กระทบสัมผัส ถ้าอารมณ์ที่กระทบสัมผัสนั้น แข็งเกินไป ร้อนเกินไป เย็นเกินไป ขณะนั้นความรู้สึกเป็นทุกข์เกิดขึ้น ไม่มีใครสามารถจะเปลี่ยนแปลงให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขเวลาที่สิ่งซึ่งเป็นอนิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ เกิดขึ้นกระทบกับกายประสาทที่กาย

เพราะฉะนั้นเวทนาซึ่งเป็นชาติวิปาก ย่อมเป็นไปตามกรรม แล้วแต่ว่ากายจะกระทบสัมผัสสิ่งที่เป็นอนิฏฐารมณ์ สุขเวทณาก็เกิด กายกระทบสัมผัสกับสิ่งที่เป็นอนิฏฐารมณ์ ทุกขเวทณาก็เกิด ซึ่งทุกท่านก็เคยมีทุกขเวทนา คงจะไม่มีใครบอกว่าไม่เคยรู้ลักษณะของทุกขเวทนาที่กายเลย เวลาที่ปวด เจ็บ เมื่อย เป็นไข้ ปวดศีรษะ ปวดท้อง ปวดฟัน ทั้งหมด สิ่งที่ปรากฏที่กายทั้งหมด เป็นทุกขเวทนา เวลาที่เป็นความรู้สึกเป็นทุกข์ และเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย

เพราะฉะนั้นทุกขเวทนาเป็นชาติวิบาก ไม่มีใครสามารถที่จะยับยั้งไม่ให้ทุกขเวทนาเกิด

ต้องแยก ทางกาย และทางใจ ถ้าเป็นเรื่องที่กระทบสัมผัสกาย เวทนาจะเป็นสุขเวทนา ๑ หรือ ทุกขเวทนา ๑ ซึ่งเป็นชาติวิบาก เป็นผลของอดีตกรรม

แต่เวลาที่รู้สึกเดือดร้อนใจ เป็นห่วง กังวล ไม่สบายใจ แต่กายไม่เดือดร้อน ไม่เป็นอะไร ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ ในขณะนั้น ไม่ใช่ผลของอดีตกรรม แต่เป็นการสะสมของอกุศลกรรม ทำให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจ ไม่แช่มชื่นเกิดขึ้น

โสมนัสเวทนา - อุเบกขาเวทนา เป็นเวทนาได้ทั้ง ๔ ชาติ

แต่สำหรับเวทนาอื่น เช่น โสมนัสเวทนา หรืออุเบกขาเวทณาก็ดี เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ เป็นวิบากก็ได้ เป็นกิริยาก็ได้ นี่เป็นความต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสภาพธรรมทั้งหลายย่อมเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย

เคยระลึกรู้ลักษณะของเวทนาบ้างหรือยัง

เคยรู้สึกระลึกรู้ลักษณะของเวทนาบ้างหรือยัง เวทนามำลังเกิดขึ้น กำลังดับไป บางท่านอาจจะระลึกรู้ลักษณะของรูป ที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย บางท่านอาจจะนึกระลึกรู้ลักษณะของนามธรรม ซึ่งเป็นสภาพรู้ ในขณะที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึก

แต่นั้นไม่พอ อย่าลืมว่า สติจะต้องระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่มีจริง ที่กำลังปรากฏทั้ง ๕ ชั้น คือ ทั้งสภาพธรรมที่เป็นรูปชั้น สสภาพธรรมที่เป็นเวทนาชั้น สสภาพธรรมเป็นสัญญาชั้น สสภาพธรรมที่เป็นสังขารชั้น และสภาพธรรมที่เป็นวิญญาณชั้น

ถ้าสติยังไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมเหล่านี้จริง ๆ ไม่สามารถที่จะดับกิเลสได้ เพราะฉะนั้นกิเลสก็ไม่ใช่ว่าจะดับได้ โดยความรู้ไม่เกิดขึ้น หรือโดยสติไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏจนทั่วจริง ๆ

เวลาหลับมีความรู้สึกหรือไม่

เวลาที่กำลังหลับ มีความรู้สึกไหม ธรรมนี้เป็นเรื่องน่าคิด น่าพิจารณา ไม่ว่าจะ ได้ฟังเรื่องของเวทนา ซึ่งเป็นความรู้สึก ยิงคิด ยิงพิจารณา ก็ยังทำให้ธรรมแจ่มแจ้ง ชัดเจนขึ้น เพราะฉะนั้นก็น่าที่จะคิดว่า น่าที่จะพิจารณาว่า ในขณะที่กำลังหลับ มีความรู้สึกไหม

ต้องคิดดี ๆ เพราะเหตุว่าสภาพธรรมมีปัจจัยก็เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป ไม่ใช่มีแต่ จักขุวิญญาณซึ่งเห็น หรือโสทวิญญานที่ได้ยิน หรือขานวิญญานที่ได้กลิ่น ชิวหา วิญญานที่ลิ้มรส กายวิญญานที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส หรือมนวิญญานที่กำลังคิดนึก ไม่ใช่มีแต่เพียงเท่านี้

เพราะเหตุว่าแม้ในขณะที่นอนหลับสนิท ไม่รู้อารมณ์ของโลกนี้เลย ไม่ว่าจะเป็น ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย ทางใจก็ไม่ได้คิดนึก ไม่ได้ฝัน แต่เมื่อยังไม่ใช่ว่าผู้ที่สิ้นชีวิต หรือผู้ที่ตายไปแล้ว ก็ย่อมจะมีจิตเกิดดับ เป็นภวังคจิต ดำรง ภาวะตาความเป็นบุคคลนั้น จนกว่าจะตื่นขึ้น แล้วก็มีการเห็นโลกนี้ใหม่ และพอถึงเวลา ก็หลับไปอีก ไม่รู้ในโลกนี้สักอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทาง กาย ทางใจ ที่เคยเห็น ที่เคยได้ยิน ที่เคยชอบ ที่เคยคิดถึง ที่เคยนึกถึง ในขณะที่นอน หลับสนิท หหมด ไม่มีอารมณ์ใด ๆ ปรากฏเลย แต่จิตเกิดขึ้น แล้วดับไป นามขันธ์ทั้ง ๔ คือ จิตและเจตสิกต้องเกิดร่วมกัน

เพราะฉะนั้นเวลานอนหลับสนิท จิตเป็นชาติวิบาก เป็นผลของอดีตกรรม ซึ่งทำ ให้คนนั้นยังไม่ตาย จึงเพียงหลับ ดำรงภาวะตาอยู่ และเมื่อจิตเกิดขึ้น ก็ย่อมมีเจตสิก เกิดร่วมด้วย และเวทนาเจตสิกนั้นเกิดกับจิตทุกดวง แต่เมื่อจิตเป็นชาติวิบาก เป็นผล ของอดีตกรรม เวทนาที่เกิดพร้อมกับภวังคจิตซึ่งเป็นวิบากจิตนั้นก็จะเป็นชาติวิบากด้วย และรู้อารมณ์เดียวกัน คือ ไม่ใช่อารมณ์ของโลกนี้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่ในขณะที่ตื่น แต่ที่ว่าเวทนามี ถ้าจิตเกิด เวทนาเจตสิกก็ต้องเกิดร่วมด้วย มีความรู้สึกในอารมณ์ ซึ่ง ไม่ใช่อารมณ์ของโลกนี้

เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่การที่รู้สึกตัว เหมือนทางตาที่กำลังเห็น ทางหูที่กำลังได้ยิน แต่ว่าเวทนาเจตสิกนั้น ต้องเกิดขึ้นพร้อมกับจิต และดับพร้อมกับจิต

เพราะฉะนั้นไม่มีใครสามารถที่จะรู้ลักษณะของเวทนาเจตสิก ซึ่งเกิดในขณะที่กำลังหลับได้

เมื่อตื่นขึ้น อะไรตื่น

ก็ไม่ต้องเป็นห่วงกังวล ไข่มุข ในขณะหลับ แต่เมื่อตื่นขึ้น ก็น่าที่จะคิดอีกว่า อะไรตื่น ตอนหลับก็น่าคิดว่า อะไรหลับ รูปไม่ใช่สภาพรู้ แต่นามธรรมเป็นสภาพรู้

เมื่อไม่รู้อารมณ์ที่ปรากฏในโลกนี้ จึงชื่อว่า “หลับ” เพราะเหตุว่ายังไม่ตาย

เพราะฉะนั้นเวลาที่ตื่น อะไรตื่น จิต เจตสิกเกิดขึ้น รู้อารมณ์ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ รู้อารมณ์ของโลกนี้ขณะใด ก็เป็นการตื่นขึ้นขณะนั้น

พิจารณาธรรมให้ละเอียดขึ้นไปอีก เพื่อเกื้อกูลการเจริญสติปัฏฐาน

แต่ก็น่าที่จะพิจารณาให้ละเอียดขึ้นไปอีก เพื่อประโยชน์แก่การเจริญสติปัฏฐาน เพราะเหตุว่าการที่จะพูดถึงธรรม เพื่อจุดประสงค์เดียวคือ เพื่อเกื้อกูลให้สติระลึก ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้นก็เป็นวิริยารัมภกถา คือ คำพูดที่อุปการะเกื้อกูลให้เกิดวิริยะ ที่จะระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ควรที่จะได้คิดว่า ขณะตื่น คือจิตและเจตสิกเกิดขึ้น รู้อารมณ์ของโลกนี้ตามที่เข้าใจกัน แต่ก็น่าที่จะคิดให้ลึกซึ้งต่อไปอีกว่า อะไรตื่น

ธรรมหลายอย่าง มีจิตหลายชนิด มีเจตสิกที่เกิดพร้อมกับจิต ตื่นขึ้น วิบากจิตเกิดขึ้น เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหู ได้กลิ่นที่ปรากฏทางจมูก รู้รสที่ปรากฏทางลิ้น รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย ซึ่งยับยั้งไม่ได้เลย วิบากจิต เป็นผลของกรรมเกิดขึ้น

จะหลับอยู่ตลอดไปได้หรือไม่

จะหลับอยู่ตลอดไปได้ไหม ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลย กรรมไม่ได้ทำให้เกิดขึ้น แล้วหลับไป จนกระทั่งตาย แต่ว่ามีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย เพื่อที่จะให้จิตเกิดขึ้น เห็นสิ่งที่ดี เป็นผลของกุศลกรรม สิ่งที่ไม่น่าพอใจ เป็นผลของอกุศลกรรม มีหูเพื่อจะให้ วิบากจิตเกิดขึ้น ได้ยินเสียงที่ดี เป็นผลของกุศลกรรม ได้ยินที่เสียงไม่ดี เป็นผลของ อกุศลกรรม

เพราะฉะนั้นวิบากจิตเกิดขึ้น ตื่นขึ้น รู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย นอกจากนั้นมียะอะไรอีกไหม ตื่นขึ้นนี่แหละ ชีวิตประจำวัน เรียนเรื่องจิตกับเจตสิก ก็ต้องรู้ว่า เมื่อตื่นแล้ว นอกจากวิบากจิตและเจตสิก เกิดขึ้น เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้ สิ่งกระทบสัมผัสแล้ว อะไรตื่นอีก

กิเลสตื่นบ่อยในชีวิตประจำวัน

อะไรตื่นบ่อย อกุศล หรือกิเลส เริ่มต้น หลับอยู่ดี ๆ มีอนุสัยกิเลส แต่ว่ากิเลสใน ขณะนั้นไม่ได้เกิดขึ้นกระทำการกิจยินดี ยินร้าย เพราะเหตุว่ายังไม่มี การได้ยิน อารมณ์ของโลกนี้ ยังหลับสนิทอยู่ กิเลสก็หลับ แต่เวลาตื่นขึ้นขอให้ทราบว่า กิเลสตื่น ทันที หลังจากที่มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส

จำแนกจิตโดยภูมิ ๔ คือ เป็นกามาวจรภูมิ เป็นรูปาวจรภูมิ เป็นอรูปาวจรภูมิ เป็นโลกุตตรภูมิ ประณีตขึ้นตามลำดับ แต่สำหรับจิตของคนส่วนมาก ก็เป็นไปในกาม ภูมิ นอกจากจะเป็นภูมิที่ต่ำที่สุดแล้ว โดยชาติ ยังเป็นชาติที่เลวอีก คือ เป็นอกุศล ที่ตื่น ขึ้นเป็นประจำ เวลาที่กุศลจิตไม่เกิด เมื่อมีการเห็น ยินดีพอใจในสิ่งที่เห็น เมื่อมีการได้ ยิน ก็ปกติยินดีพอใจในเสียงที่ได้ยิน

เพราะเหตุว่าส่วนใหญ่แล้ว โลกมูลจิตเกิดบ่อยกว่าโทสมูลจิตซึ่งเป็นสภาพที่ไม่ แห่มชื่น และเป็นสภาพจิตที่หยาบกระด้าง เป็นชาติที่เลว คือ เป็นอกุศล

ถ้าเป็นกุศลขั้นกามาวจรภูมิ กามาวจรจิต ก็เป็นจิตที่ดี แต่ถ้าเป็นกุศล ที่เป็น
รูปาวจรจิตอีกขั้นหนึ่ง ก็เป็นจิตที่ดีกว่า ถ้าเป็นจิตที่เป็นโลกุตตรจิต ก็เป็นจิตที่ดีที่สุด
แต่ในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านมีจิต เจตสิก เกิดดับ และเมื่อตื่นขึ้น ก็มีจิต ที่เป็นขั้นกาม เป็นไป
ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แต่ก็ยังเป็นขั้นเลว คือ เป็นอกุศล

ต้องยอมรับตามความเป็นจริง ถ้าไม่รู้อย่างนี้ก็จะอบรมเจริญกุศลให้พ้นจาก
สภาพของจิตขั้นเลวไม่ได้ คือว่ายังคงเป็นอกุศลจิตอยู่มากเหลือเกิน และยังมีความ
ยินดีพอใจในอกุศลนั้น ๆ ด้วย ไม่เห็นว่าเป็นโทษ

เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบว่า ที่ตื่นขึ้นมาส่วนใหญ่แล้ว ก็เลิสดีนั่น ทาง
ตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วแต่ว่ากิเลสของใครจะวุ่นวายสักแค่ไหน
จะทำให้เกิดความเดือดร้อนใจและกายสั่นไหว

แต่ถ้าเมื่อทราบอย่างนี้แล้ว ก็ยังจะมีการชวนชวาย ที่จะอบรมเจริญกุศลให้เกิด
เพราะรู้ว่าเป็นผู้ที่มือกุศลมาก ไม่ว่าจะเป็นโดยขั้นของทาน ขั้นของศีล ขั้นของความสงบ
ของจิต หรือว่าขั้นที่เป็นสติปัญญา ละเอียดรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

คุณของกุศล คุณของการอบรมเจริญสติปัญญา

มีใครที่ยังไม่เห็นคุณของกุศล หรือว่าการอบรมเจริญสติปัญญาใหม่ ว่าสามารถ
ที่จะทำให้ละคลายอกุศลให้น้อยลง จนกระทั่งสามารถที่จะดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท

นี่คือการรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นสุขเวทนา หรือโสมนัส
เวทนา หรืออุเบกขาเวทนา ก็เป็นที่ตั้งของความยินดีพอใจได้ ถ้าไม่ละเอียดรู้ลักษณะของ
สภาพธรรมนั้นตามความเป็นจริง

ไม่มีตัวตนที่จะดับกิเลส นอกจากปัญญาที่เจริญขึ้น

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมทั้งหลาย ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดที่มีอำนาจที่จะยับยั้ง หรือที่จะ
ดับอกุศลได้ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า มือกุศลมาก มีกิเลสมาก ก็ยังไม่สามารถที่จะมีตัวตนที่ดับกิเลส

และอกุศลเหล่านั้น นอกจากปัญญา ที่ค่อย ๆ อบรมเจริญขึ้น จนกระทั่งสามารถที่จะรู้
ลักษณะของสภาพธรรม ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเสียก่อน แล้วจึงจะละ
คลายโลภะ โทสะ โมหะ ลงได้

แต่ไม่ใช่ว่า ใครสามารถที่จะละโลภะได้เสียก่อน แล้วถึงจะอบรมเจริญปัญญา
ที่จะเป็นพระโสดาบันในภายหลัง

ถึงแม้ว่าโลภะจะเกิดขึ้น ก็เป็นสภาพธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล
ไม่ใช่ตัวตน เป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย และปัญญาก็จะต้องระลึกรู้
ลักษณะของสภาพธรรมนั้นตามความเป็นจริงว่า ลักษณะนั้นเป็นสภาพธรรมชนิดหนึ่ง
ซึ่งเกิดดับ

ถ้าไม่รู้ลักษณะของเวทนา อาจคิดว่า อกุศล เป็น กุศล

สำหรับเวทนา ๕ ก็ได้เรียนให้ทราบแล้วว่า สุขเวทนา เกิดกับกายวิญญาณ ๑
ดวง ทุกขเวทนา เกิดกับกายวิญญาณ ๑ ดวง โทมนัสเวทนา เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง
โสมนัสเวทนาและอุเบกขาเวทนา เกิดกับจิตที่เป็นกุศลก็ได้ ที่เป็นอกุศลก็ได้ ที่เป็น
วิบากก็ได้ ที่เป็นกิริยาก็ได้ แต่สำหรับโทมนัสเวทนานั้น จะเกิดกับจิตที่เป็นกุศล วิบาก
กิริยาไม่ได้ โทมนัสเวทนานั้น จะเกิดได้เฉพาะกับจิตที่เป็นอกุศล คือ โทสมูลจิตเพียง ๒
ดวงเท่านั้น

ถ้าไม่รู้อย่างนี้ บางท่านอาจคิดว่า อกุศลเป็นกุศล เช่น เวลาที่เกิดความรู้สึก
สงสาร เวลาที่เห็นบุคคลอื่นประสบกับความทุกข์ยากเดือดร้อน ใครที่จะช่วยเหลือให้
บุคคลนั้นพ้นจากความทุกข์ยาก ในขณะที่จิตประกอบด้วยความกรุณา สภาพธรรมที่
เป็นกรุณาเจตสิก ขณะนั้นเป็นกุศลจิต แต่ต้องระวัง จะต้องรู้ลักษณะของเวทนาใน
ขณะนั้นว่า เป็นความไม่แค้นขึ้นหรือเปล่า ถ้าขณะนั้นประกอบด้วยความรู้สึกโทมนัส
เสียใจ ไม่แค้นขึ้น ในขณะนั้นเป็นอกุศลจิต

ถ้ารู้อย่างนี้ ก็จะละลายความรู้สึกที่เสียใจ โทมนัส หรือไม่แช่มชื่น แล้วสามารถที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่นให้พ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยจิตที่ไม่ได้โทมนัส ไม่ได้เสียใจ หรือว่าไม่แช่มชื่น แต่ต้องรู้ว่า เป็นอกุศล จึงจะละได้ จึงจะคลายได้

เพราะว่าโดยมากบางท่านเข้าใจว่า ถ้าเห็นคนอื่นเป็นทุกข์ เดือดร้อน ก็จะต้องพลอยเศร้าโศก เสียใจ เป็นทุกข์กับบุคคลนั้นด้วย แต่ว่าตามความเป็นจริงแล้ว ความรู้สึกเสียใจ ความโทมนัสเป็นอกุศล ไม่ใช่กุศล

เพราะฉะนั้นเวลาที่เห็นบุคคลอื่นเดือดร้อน ก็พอที่จะระลึกถึงสภาพเวทนา ความรู้สึกของท่านได้ว่า ขณะนั้นเป็นความรู้สึกประเภทใด ถ้าเป็นความรู้สึกโทมนัส ทราบได้ทันทีว่าเป็นอกุศล ซึ่งไม่ควรจะให้เกิดขึ้น สามารถที่จะช่วยบุคคลอื่นได้ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นทุกข์ โทมนัส หรือว่าเดือดร้อนใจ

เวลาประสบสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ ควรจะเป็นอย่างไร

ผู้ถาม ที่นี้ผมก็คิดต่อไปว่า ถ้าเราไปพบสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ เราควรจะเป็นอย่างไร ละครับ

สุ. ควรเป็นกุศล แล้วแต่กุศลจะเกิดหรือไม่เกิด

ผู้ถาม เราดีใจก็เป็นโลภะ

สุ. อนุโมทนาในสิ่งที่คนนั้นได้รับ ซึ่งเป็นผลของอดีตกุศลกรรมของเขา ใครก็ตามที่มีทุกอย่างที่น่าชื่นชมยินดี แล้วเราก็นึกถึงเหตุ คือ บุญกุศลที่บุคคลนั้นได้กระทำความดีแล้ว แล้วก็อนุโมทนาในกุศลซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลของบุญนั้น

จักขุสัมผัสสชาเวทนา กับ การระลึกถึงลักษณะของเวทนา

ผู้ถาม แล้วผมก็คิดไปอีกหน่อยหนึ่งว่า เวทนาในพระสูตร หลาย ๆ สูตร โดยมากก็ไปลงเอยที่ว่า เช่นทางตา ก็ว่าเป็นจักขุสัมผัสสชาเวทนา ที่เห็นแล้ว ดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ ทั้ง ๖ ทางก็อย่างนี้ใช่ไหมครับ

ส. จักขุสัมผัสผัสสาเวทนา หมายถึงเวทนาเจตสิกที่เกิดกับจักขุ
วิญญาณดวงเดียว

ผู้ถาม ข้อความภาษาไทยต่อไปที่ว่าเห็นแล้วดีใจ เห็นแล้วเสียใจ เห็นแล้วเฉย ๆ

ส. อันนั้นหลังจากเห็น

ผู้ถาม เราจะทราบได้ ก็เห็น ๓ อันนี้ใช่ไหมครับ ส่วนที่ว่า เวลาเห็น เวทนา
จะต้องเป็นอุเบกขาเวทนา เรามีโอกาสจะทราบไหมครับ

ส. เวลาที่ความรู้สึกเฉย ๆ มีจริง กำลังเป็นความรู้สึกเฉย ๆ แล้วสติระลึก
ในลักษณะของความเฉย ๆ ซึ่งไม่ง่ายเลย เพราะเหตุว่าลักษณะของนามธรรมนี้ไม่ใช่
รูปธรรม เป็นแต่เพียงสภาพรู้ หรือธาตุรู้ และสำหรับวิญญาณขันธ์ซึ่งเป็นจิต เป็นสภาพ
ที่เป็นใหญ่ เป็นประธาน ในการรู้แจ้งลักษณะของอารมณ์แต่ละทาง เช่น สีสันวรรณะ
ปรากฏทางตา สีมามากเหลือเกิน ไม่ว่าจะเป็นน้ำเน่าก็สีหนึ่ง น้ำขิงก็อาจจะอีกสีหนึ่ง
หรือว่าน้ำฝนก็อาจจะไปอีกสีหนึ่ง ก็แล้วแต่

แต่ไม่ว่าจะเป็นสีน้ำชนิดใดก็ตาม ต่างกันเล็กน้อย หรือต่างกันอย่างไรก็ตาม
จักขุวิญญาณเป็นสภาพที่รู้แจ้ง ในลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตา ในขณะนั้นเป็น
นามธรรม เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ ซึ่งเห็นจริง ๆ ในสิ่งที่ปรากฏ ยังไม่ได้นึกถึงรูปร่าง
สัญญาณ แต่เห็นทุกอย่าง

ถ้าจะมีเพชรสักเม็ดหนึ่งตกลงไปในโคลนตม หรือว่าในแม่น้ำลำคลอง จักขุ
วิญญาณก็ยังเห็นสิ่งที่ปรากฏตามความเป็นจริง คือ สีที่ต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นสีอะไร
ทั้งหมด นอกจากเพชร ก็อาจจะจะเป็นเครื่องประดับอย่างอื่น อัญมณีชนิดอื่น
จักขุวิญญาณก็เห็นความต่างกันของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นที่ปรากฏ

เพราะเหตุว่านามธรรมเป็นเพียงสภาพรู้ หรือธาตุรู้ แต่ไม่ใช่เพียงจิตเท่านั้นซึ่ง
เป็นสภาพรู้ หรือธาตุรู้ เจตสิกก็เป็นสภาพรู้ อารมณ์ แต่ว่ามีลักษณะและกิจการงานต่าง
กับจิต เพราะเหตุว่าจิตเป็นเพียงสภาพที่รู้แจ้งลักษณะของอารมณ์ที่ปรากฏแต่ละทาง
ทางหู เสียงต่าง ๆ ชนิด จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งเสียงต่าง ๆ ชนิด แต่ว่าเจตสิกรู้อารมณ์
เดียวกับจิต พร้อมไปกับจิต แต่ไม่เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้ เพราะเจตสิกแต่ละชนิดก็
มีลักษณะต่างกัน มีกิจการงานต่างกัน

เพราะฉะนั้นเวทนาเจตสิก ไม่ใช่จิต ซึ่งรู้แจ้งในอารมณ์ต่าง ๆ ลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏ แต่ว่าเวทนาเจตสิกเป็นสภาพที่รู้สึกทันทีที่จิตรู้อารมณ์ เพราะฉะนั้นก็ต้องระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมซึ่งเป็นความรู้สึก ถ้าไม่ใช่การอบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นชีวิตปกติประจำวัน ถ้าถามดูว่า รู้สึกอย่างไร ตอบกันได้ทุกคน

เฉย ๆ หรือว่าดีใจ หรือว่าหงุดหงิด ไม่แฉ่มชื่น ไม่สบายใจ อาจจะบอกได้ว่าวันนี้ไม่สบายใจ บอกได้ทุกอย่าง ลักษณะสภาพของความรู้สึก แต่เวลาที่สติจะระลึกตรงลักษณะของความรู้สึก หาเจอไหม อยู่ที่ไหน ความรู้สึก เพราะเหตุว่าเป็นสภาพรู้เป็นนามธรรมซึ่งเกิดพร้อมจิต จิตกำลังเห็นทางตา ความรู้สึกเกิดทันที พร้อมกับจักขุวิญญาณที่เห็น

ในขณะที่โสทรวินญาณได้ยินเสียง ขณะนี้ที่เสียงปรากฏ มีสภาพที่ได้ยินเสียงที่ปรากฏ และมีความรู้สึกเกิดพร้อมกับสภาพที่ได้ยินเสียงในขณะนั้น เมื่อมีการกระทบสัมผัสอารมณ์แล้ว ที่จะไม่ให้เกิดเวทนาหรือความรู้สึก นี่ไม่ได้เลย ใครจะยับยั้งไม่ให้เวทนาเจตสิกเกิดไม่ได้ เมื่อมีการกระทบสัมผัสกับอารมณ์ มีการรู้อารมณ์เกิดขึ้น เวทนาเจตสิกต้องเกิดขึ้น รู้สึกในอารมณ์ที่จิตกำลังรู้ทุกครั้ง

เพราะฉะนั้นเวลาที่สติจะระลึกถึงลักษณะของนามธรรม ซึ่งเป็นความรู้สึก รู้ยากใช่ไหม ไม่เหมือนกับเวลาที่ตอบง่าย ๆ ว่า เสียใจ ดีใจ หรือว่าเฉย ๆ เพราะเหตุว่าเป็นนามธรรม รู้สึกอย่างไร เมื่อไหร่ ต้องมีความรู้สึกแน่นอน ถ้าสติไม่ระลึก ก็ไม่รู้ ว่า ขณะนั้นรู้สึกอย่างไร ทันทีที่ได้ยินแล้วก็ดับไป

เพราะฉะนั้นเรื่องของเวทนาเจตสิก ซึ่งเป็นสัมปยุตตธรรม ซึ่งทำให้จิตต่าง ๆ กันออกไป สามารถที่จะให้สติเริ่มระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรม ที่เป็นจิตบ้าง หรือว่าเป็นเวทนาเจตสิก เป็นความรู้สึกบ้าง จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งถ้าได้รู้เรื่องของสภาพธรรมเหล่านั้นเพิ่มขึ้น ก็จะเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้ไม่หลงลืม เวลาที่เฉย ๆ หรือเวลาที่ดีใจ หรือเวลาที่เป็นทุกข์ เวลาที่เป็นสุข เวลาที่เสียใจ

แทนที่จะยิ่งเสียใจใหญ่ ก็เป็นสติที่ระลึกได้ว่า ขณะนั้นเป็นเพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย นั่นเป็นคุณประโยชน์ของสติปัฏฐาน ที่ทำให้ละคลายความทุกข์ แม้แต่ในขณะที่ยังรู้สึกไม่แฉ่มชื่น

เจตสิกที่เกิดกับจิตทำให้จิตต่างกันโดยชาติ โดยภูมิ

ขอล่าวถึงอรรถ คือ ความหมายที่เป็นลักษณะของจิตประการที่ ๔ ซึ่งมีข้อความว่า

อนึ่ง จิตแม้ทุกดวง ชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร โดยอำนาจแห่งสัมปยุตตธรรม

เจตสิกที่เกิดกับจิต ทำให้จิตต่างกันไป ซึ่งก็ได้กล่าวถึงแล้ว

โดยนัยของชาติ ๔ เป็นกุศล ๑ เป็นอกุศล ๑ เป็นวิบาก ๑ เป็นกิริยา ๑

โดยภูมิ ๔ ทำให้จิตต่างกันเป็นภูมิ ๔ คือ เป็นกามาวจรจิตประเภทหนึ่ง เป็นรูปาวจรจิตประเภทหนึ่ง เป็นอรูปาวจรจิตประเภทหนึ่ง เป็นโลกุตตรจิตประเภทหนึ่ง

และสัมปยุตตธรรมยังจำแนกให้จิตต่างกัน โดยเวทนาเจตสิก ซึ่งเกิดกับจิตทุกดวง ทำให้จิตประกอบด้วยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อุเบกขาเวทนาบ้าง โสมนัสเวทนาบ้าง โทมนัสเวทนาบ้าง

นี่ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า จิตเกิดดับ จึงได้ต่างกันไป เพราะเหตุว่าในขณะที่เป็นทุกขเวทนา ย่อมเป็นสุขเวทนาพร้อมด้วยไม่ได้ในขณะนั้น เพราะฉะนั้นทุกขเวทนาต้องดับก่อน และจึงจะมีปัจจัยให้เวทนาอื่นเกิดขึ้นได้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรที่จะยึดถือว่า เป็นจิตซึ่งเกิดแล้วไม่ดับ หรือว่าเป็นเรา เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เพราะว่าตามความเป็นจริงแล้ว จิตย่อมเกิดดับทุกขณะ

เจตสิกที่เกิดกับจิตทำให้จิตต่างกันโดยเวทนา

สำหรับสัมปยุตตธรรมที่จำแนกให้จิตต่างกันไป ประเภทต่อไป คือ โดยสัมปยุตต์และวิปยุตต์

เวลาที่ศึกษาเรื่องของจิต จะรู้ได้เลยว่า จิตนั้นเป็นชาติอะไร กุศล หรืออกุศล หรือวิบาก หรือกิริยา

จะรู้โดยภูมิว่า จิตนั้นเป็นภูมิอะไร เป็นกามาวจรจิต หรือรูปาวจรจิต หรือ อรูปาวจรจิต หรือโลกุตตรจิต

จะรู้ได้ว่า จิตนั้นเป็นเวทนาอะไร เวลาที่จิตประเภทนั้นเกิดขึ้น เวทนาที่เกิดขึ้นด้วยจะเป็นเวทนาอะไร เช่น เวลาที่อกุศลวิบากจิตเกิดขึ้นทางกาย เวทนาต้องเป็น ทุกขเวทนา จะเป็นอุเบกขาเวทนา หรือโสมนัสเวทนา หรือสุขเวทนาไม่ได้

เวลาที่จิตประกอบด้วยโทสะ สภาพที่หยาบกระด้าง ซึ่งทุกคนรู้จัก ในลักษณะที่เป็นความโกรธ เวลาที่จิตโกรธเกิดขึ้น ขณะนั้นเวทนาต้องเป็นโทมนัสเวทนา จะเป็น โสมนัสเวทนา หรือว่าจะเป็นอุเบกขาเวทนาไม่ได้

จิตจำแนกต่างกันโดยสัมปยุตต์ และ วิปยุตต์ มี ๕ ประการ

สำหรับประการต่อไป คือ จิตจำแนกโดยสัมปยุตต์และวิปยุตต์

ท่านผู้ฟังได้ทราบความหมายของสัมปยุตตธรรม ซึ่งหมายความว่าเจตสิกซึ่งเกิดกับจิต นัยหนึ่ง แต่เวลาที่กล่าวถึงจิตโดยประเภทต่าง ๆ จะมีจิตที่ต่างกันโดยเป็น สัมปยุตต์และวิปยุตต์ ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

จิตที่ประกอบด้วยทวิภูมิจิต ความเห็นผิด เป็นทวิภูมิจิตสัมปยุตต์ เกิดกับโลภมูลจิตประเภทหนึ่ง ซึ่งถ้าโลภะนั้นเกิดขึ้น ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิดแล้ว จะชื่อว่า ทวิภูมิจิตวิปยุตต์ ถ้าประกอบกับเจตสิกนั้น ชื่อว่า “สัมปยุตต์” ถ้าไม่ประกอบด้วยเจตสิกนั้น ชื่อว่า “วิปยุตต์”

เช่น โลภมูลจิต มี ๘ ดวง ต่างกันโดย เป็นสัมปยุตต์ ๔ ดวง และเป็นวิปยุตต์ ๔ ดวง คือ โลภมูลจิต ๔ ดวง ประกอบด้วยความเห็นผิด จึงเป็นโลภมูลจิตทวิภูมิจิตสัมปยุตต์ ส่วนโลภมูลจิตอีก ๔ ดวง ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด จึงเป็นโลภมูลจิตทวิภูมิจิตวิปยุตต์

ซึ่งโดยนัยของสัมปยุตต์และวิปยุตต์ มีอยู่ ๕ นัย คือ

เป็นทวิภูมิจิตสัมปยุตต์ หรือวิปยุตต์ เกิดกับโลภมูลจิต ๑

เป็นปฏิสมัมปยุตต์ คือ สภาพที่หยาบกระด้าง เป็นโทสะ ซึ่งเกิดกับโทสมูลจิต
เท่านั้น ไม่เกิดกับจิตอื่น ๑

เป็นวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ เกิดกับโมหมูลจิต ๑

เป็นอุทธัจจสัมปยุตต์ เกิดกับโมหมูลจิต ๑

และเป็นญาณสัมปยุตต์ เกิดกับกุศลจิต หรือ โสภณจิต ๑ และเป็นญาณ
วิปยุตต์ ก็เกิดกับโสภณจิตเช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้นโดยนัยของสัมปยุตต์และวิปยุตต์ ๕ เป็นอกุศลสัมปยุตต์ ๔ คือ
เป็นทวิภูมิตสัมปยุตต์ ๑ เป็นปฏิสมัมปยุตต์ ๑ เป็นวิจิกิจฉา สภาพที่สงสัย ไม่แน่ใจใน
สภาพธรรม ๑ เป็นอุทธัจจจะเป็นสภาพที่ไม่สงบ ๑ และ เป็นญาณสัมปยุตต์หรือวิป
ยุตต์ อีก ๑ รวมเป็น ๕ นัย

เมื่อศึกษาเรื่องจิตโดยละเอียดแล้ว ก็จะมีจิตที่จำแนกออกโดยนัยต่าง ๆ เช่น
โดยนัยของชาติ โดยนัยของภูมิ โดยนัยของเวทนา โดยนัยของสัมปยุตต์และวิปยุตต์

ทวิภูมิตสัมปยุตต์ ๔ ทวิภูมิตวิปยุตต์ ๔ ทำให้โลกมูลจิต ๘ ดวงมีความต่างกัน

ผู้ถาม โลกมูลจิตทวิภูมิตสัมปยุตต์กับโลกมูลจิตทวิภูมิตวิปยุตต์นี้ อาจารย์
พอจะมีตัวอย่างบ้างไหมครับที่ว่า ขณะใดที่เป็นทวิภูมิตสัมปยุตต์ ขณะใดเป็นทวิภูมิต
วิปยุตต์

ส. โลกมูลจิตทั้งหมดโดยจำนวนมี ๘ แล้วก็เป็นทวิภูมิตสัมปยุตต์ ๔
เป็นทวิภูมิตวิปยุตต์ ๔ ก่อนอื่นก็ควรที่จะสงสัยว่า เจตสิกอื่น ๆ ก็เกิดกับโลกมูลจิต
เหมือนกัน ทำไมจึงไม่ยกเจตสิกอื่น ๆ ขึ้นเป็นธรรมที่สัมปยุตต์ หรือวิปยุตต์กับโลก
มูลจิต

ที่เป็นอย่างนี้ก็เป็นเพราะเหตุว่า ทวิภูมิตที่เกิดร่วมกับโลกะ ทำให้เห็นความต่างกัน
ของโลกะที่มีอยู่ ว่าโลกะที่ประกอบด้วยทวิภูมิต คือ ความเห็นผิด ก็มี และที่ไม่
ประกอบด้วยความเห็นผิด ก็มี

แต่ว่าจิตทุกดวงต้องเกิดกับ ผัสสเจตสิก เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก เป็นต้น อยู่แล้ว

เพราะฉะนั้นจะยกผัสสเจตสิกขึ้นมากล่าว ก็ไม่มีประโยชน์อะไร เพราะเหตุว่า ผัสสเจตสิก ก็ย่อมเกิดกับจิตทุกดวงอยู่แล้ว

และก็ยังมิใช่เจตสิก เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นโลกมุลจิต หรือโทสมุลจิต หรือ โมหมุลจิต ก็ย่อมมีโมหเจตสิก สภาพธรรมซึ่งไม่รู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ มือหิริกะ สภาพธรรมที่ไม่ละอายในอกุศล มือโนตตัปปะ สภาพธรรมที่ไม่เกรง หรือไม่กลัว หรือไม่เห็นโทษของอกุศล และมีอุทธัจจเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพธรรมซึ่งไม่สงบ ไม่ให้จิตสงบใน อารมณ์ที่ปรากฏ อกุศลเจตสิกทั้ง ๔ เกิดกับอกุศลจิตทุกดวง เพราะฉะนั้นก็ไม่ยกขึ้น มากล่าว

แต่ยกเฉพาะธรรมซึ่งจะทำให้เห็นความต่างกันของโลกมุลจิต ๘ ว่า ทิฏฐิเจตสิก บางครั้งก็เกิดกับโลกมุลจิต และบางครั้งก็ไม่เกิดกับโลกมุลจิต แต่ทิฏฐิเจตสิกซึ่งเป็น ความเห็นผิด จะไม่เกิดกับจิตอื่นเลย นอกจากโลกมุลจิตเท่านั้น

เพราะฉะนั้นสำหรับโลกมุลจิต จึงมี ๘ ดวง หรือว่า ๘ ประเภท โดยประกอบด้วย ทิฏฐิ ความเห็นผิด ๔ ดวง และไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด ๔ ดวง

นี่เป็นเหตุซึ่งเป็นทิฏฐิคตสัมปยุตต์ และทิฏฐิคตวิปยุตต์

ซึ่งความเห็นผิดมีหลายระดับชั้น ตั้งแต่ความเห็นผิดอย่างมาก คือ คลาดเคลื่อน จากความเป็นจริงที่เห็นได้ชัด และความเห็นผิดซึ่งละเอียด เช่น ความเห็นผิดว่ากรรมไม่มี ผลของกรรมไม่มี นั่นเป็นความเห็นผิดขั้นหายาบ ซึ่งรู้ได้ว่า ไม่ใช่เหตุผลเลย เพราะเหตุ ว่า เมื่อมีเหตุ ก็ต้องมีผล

หรือผลที่จะเกิดขึ้นได้ ก็ย่อมมาจากเหตุ ถ้าไม่มีเหตุแล้ว ผลก็ย่อมเกิดไม่ได้

เพราะฉะนั้นเมื่อมีกรรม ก็ย่อมเป็นเหตุให้วิบากเกิดขึ้น หรือว่าวิบากที่กำลังเกิด ในขณะนี้ ก็ย่อมเป็นผลของกรรมในอดีต เป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น แต่ถ้าใครมีความเห็นผิด คลาดเคลื่อนว่า กรรมไม่มี ผลของกรรมไม่มี อย่างนั้นจะชื่อว่า ความเห็นถูกไม่ได้

เพราะฉะนั้นผู้ใดก็ตามที่มีความเห็นอย่างนั้น มีความเชื่ออย่างนั้น ขณะนั้น เป็นความเห็นผิด ซึ่งขณะใดที่ความเห็นผิดเกิดขึ้น จิตในขณะนั้น เป็นโลกมูลจิต ยินดีในความเห็นผิดนั้น พอใจ ยึดมั่น ในความเห็นผิดนั้น

เพราะฉะนั้นทวิฏฐิจะเกิดกับจิตอื่นไม่ได้ นอกจากโลกมูลจิต

ตัวอย่างของโลกมูลจิตทวิฏฐิคติสัมปยุตต์

สำหรับตัวอย่างที่ว่า ขณะไหนที่เป็นความเห็นผิด เวลาที่เกิดความคิดความเห็น เช่นนั้นขณะใด ขณะนั้นเป็นโลกมูลจิตทวิฏฐิคติสัมปยุตต์ เคยคุยกับเพื่อนฝูงบ้างไหม ตายแล้วเกิดใหม่ ทำดีได้ดีหรือเปล่า หรือว่าทำชั่วต่างหากได้ดี

นั่นแหละ เป็นเรื่องของการเห็นผิด ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดกาย คือ ความประพฤติกิเลสผิด หรือวาจา คำพูดที่ผิด ถ้าความเห็นผิดในขณะนั้นไม่เกิดขึ้น จะไม่เป็นปัจจัยให้มีความพูดอย่างนั้นได้ หรือว่าจะไม่ทำให้เกิดความคิดความเห็นอย่างนั้นได้

เพราะฉะนั้นในโลกมูลจิตที่เป็นทวิฏฐิคติสัมปยุตต์ มี ๔ ทวิฏฐิคติวิปยุตต์ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด ๔ ทำอย่างไรจึงจะรู้ว่า ขณะไหนเป็นทวิฏฐิคติวิปยุตต์ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด และขณะไหนประกอบด้วยความเห็นผิด

เพราะทุกท่านทราบว่า นอกจากความเห็นผิด ที่คลาดเคลื่อนจากสภาพธรรมตามความเป็นจริงที่เห็นได้ชัด ก็ยังมีความเห็นผิดซึ่งมีอยู่เป็นประจำ ตราบใดที่บุคคลนั้นยังไม่ได้เป็นพระโสดาบันบุคคล คือ มีการยึดถือสภาพธรรมที่ปรากฏว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นสัkkายาทวิฏฐิ หรือเป็นอัตตานาทวิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่า สภาพธรรมที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมนั้น เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน

เพราะฉะนั้นทุกท่านก็กลัวว่า ขณะนี้ที่กำลังเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด และก็ไม่ได้รู้ลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้นตามความเป็นจริง จะเป็นโลกมูลจิตทวิฏฐิคติสัมปยุตต์หรือเปล่า เคยคิดบ้างไหม

โลภะเป็นสภาพธรรมที่ยินดี พอใจ ติดข้องในอารมณ์ที่ปรากฏ อย่าลืมว่า ขณะใดที่มีความยินดี พอใจ ติดข้องในอารมณ์ที่ปรากฏ ในขณะนั้นเป็นลักษณะของโลภะ

ไม่ใช่ลักษณะของทวิปฏิปัตติ ถ้าเป็นลักษณะของทวิปฏิปัตติแล้ว เป็นสภาพที่เห็นผิด ยึดถือในความเห็นที่ผิด ขณะนั้นเป็นทวิปฏิปัตติสัมปยุตต์

เพราะฉะนั้นถ้าท่านผู้ฟังตื่นขึ้นมา แล้วก็เห็นสิ่งที่พอใจ หรือเกิดคิดนึก ถึงความต้องการเรื่องหนึ่งเรื่องใด วัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด เกิดขึ้น ในขณะนั้นเป็นอะไร ลองคิดดู จะเป็นทวิปฏิปัตติสัมปยุตต์ หรือว่าเป็นทวิปฏิปัตติตวิปฏิปัตติ

ต้องเป็นทวิปฏิปัตติตวิปฏิปัตติ เพราะว่าในขณะนั้นไม่ได้มีความยึดถือ หรือว่ายึดมั่นในความเห็นใด ๆ เป็นแต่เพียงโลภะ ความติดข้อง ความพอใจในสิ่งที่กำลังเป็นอารมณ์อยู่ในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นก็ยังมีโลกมูลจิตทวิปฏิปัตติตวิปฏิปัตติ มิฉะนั้นแล้ว ก็จะมีแต่โลกมูลจิตทวิปฏิปัตติสัมปยุตต์ ซึ่งความเห็นผิดนี้เป็นอันตรายอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าทำให้หลงผิด ไม่สามารถที่จะหันกลับมาสู่ข้อประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องได้

มองเห็นเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน สิ่งของ เป็นความเห็นผิดหรือไม่

ผู้ถาม ในชีวิตประจำวัน ขณะที่สติไม่เกิด มองเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นสิ่งของอะไรอย่างนี้ อันนี้จะเป็นความเห็นผิด ที่เป็นทวิปฏิปัตติสัมปยุตต์หรือเปล่าไม่ทราบ

ส. ถ้าความเห็นผิดเกิดขึ้นในขณะนั้นว่า นี่เป็นสัตว์ เป็นบุคคล แน่หนอ ใครจะบอกว่าไม่ใช่ นี่เป็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา เป็นรูปธรรม ไม่ใช่สภาพรู้ ก็ไม่ยอมจะยังยึดถือว่า ต้องมีสัตว์ มีบุคคล ขณะที่มีความยึดถือ มีความเห็นอย่างนั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นความเห็นผิด

ปกติธรรมดา มีการพอใจในรสอาหาร ขณะที่รับประทานอาหาร ไม่ได้มีความคิดเรื่องนี้เลย เป็นแต่ลักษณะของความยินดีพอใจที่เกิดขึ้นในรสที่กำลังลิ้ม

เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นเป็นโลกทวิปฏิปัตติตวิปฏิปัตติ มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีการแยกพระโสดาบันกับปุถุชนได้เลย เพราะเหตุว่าพระโสดาบันบุคคลเป็นผู้ที่ดับมิจฉาทิฏฐิทั้งหมด ไม่เกิดอีกเลย ไม่มีปัจจัยที่จะให้เกิดความเห็นผิดใด ๆ ทั้งสิ้น แต่พระโสดาบัน

บุคคล ยังมีโลภมูลจิตทวิฏฐิตวิปปยุตต์ ยังมีความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต แต่ไม่มีความเห็นผิด

ผู้ถาม อย่างในขณะนี้ สภาพที่ปรากฏทางตา ก็เห็นว่าเป็นสิ่งของ ยังเห็นว่าเป็นเก้าอี้ เพราะว่าสติไม่เกิด ในขณะที่เห็นว่าเป็นสิ่งของ แต่ที่นี้อาจารย์บอกว่า เป็นเพียงสภาพของรูปธรรมเท่านั้น ไม่ใช่เก้าอี้ ก็เชื่อ แต่ว่าจริง ๆ แล้วไม่ได้ประจักษ์แจ้งว่า อันนี้เป็นเพียงรูปธรรม แต่ยังเห็นว่าเป็นเก้าอี้ อย่างนี้ จะเป็นทวิฏฐิตวิปปยุตต์ในขณะนี้ หรือเปล่า

ส. เพราะฉะนั้นยังมีอนุสัยกิเลส คือ กิเลสซึ่งยังไม่ได้ดับ ยังมีสัkkายาทิฏฐิ ที่เป็นอนุสัยกิเลส ซึ่งยังไม่ได้ดับ

ความหมายของอนุสัยกิเลส คือ กิเลสที่ยังไม่ได้ดับ ยังมีอยู่ แต่ไม่ใช่ว่าเกิดขึ้นในขณะนั้น แต่ไม่ได้หมายความว่า ดับหมดแล้ว ใช่ไหมคะ อย่างเวลาที่นอนหลับสนิท ผู้ที่ไม่ใช่พระโสดาบันบุคคลมีทวิฏฐิตวิปปยุตต์ คือ ความเห็นผิดอย่างละเอียด ที่นอนเนื่องอยู่ในจิต แต่ยังไม่ได้เกิดขึ้นกระทำกิจการงาน ยังไม่ได้ดับไป เพราะฉะนั้นเมื่อมีปัจจัยที่จะให้ทวิฏฐิตเจตสิกความเห็นผิด เกิดขึ้นเมื่อไร ก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น

เห็นแล้วรู้ว่าสิ่งที่เห็นเป็นอะไร ไม่ใช่มีจกาทิฏฐิก็ได้

การที่เวลาเห็นแล้ว รู้ว่าสิ่งที่เห็นเป็นอะไร ขณะนั้นไม่ใช่มีจกาทิฏฐิก็ได้ ไม่ใช่สัkkายาทิฏฐิ เพราะเหตุว่าแม้พระอรหันต์เห็น ก็ยังรู้ในรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ มิฉะนั้นแล้ว พระอรหันต์ก็ต้องมีสัkkายาทิฏฐิอยู่ ใช่ไหม แม้ผู้ที่เป็นพระโสดาบันบุคคล ก็ดับมีจกาทิฏฐิทั้งหมด ทุกประเภท ไม่เกิดอีกเลย แต่เมื่อพระโสดาบันบุคคลเห็นดับไปแล้ว ก็มีการตรึกนึกถึงรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ ไม่มีการไปยับยั้งว่า ไม่ให้นึกถึง

เพราะเหตุว่านี่เป็นจิตนิยาม เป็นธรรมเนียมของจิต ซึ่งการรู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด จะต้องรู้ทั้ง ๒ ทวาร คือ เมื่อรู้สี รูปอารมณ์ทางจักขุทวารดับไปแล้ว ทางมโนทวารจะเกิดขึ้นรับรู้สีนั้นต่อ ขณะที่ได้ยินเสียงทางโสตทวารวิจิตรดับไปหมดแล้ว ภาวังจิตเกิด

ดับไปแล้ว มโนทวารวิถีจิตก็จะรู้เสียงนั้นต่อ ไม่ว่าอารมณ์ใด ๆ ก็ตามที่ปรากฏ ชวนวิถีจิตจะเกิดขึ้น รู้อารมณ์ทั้ง ๒ ทวาร คือ ทางทวารหนึ่งทวารใดในปัญจทวาร และก็ทางมโนทวาร หลังจากทีภวังคจิตที่เกิดขึ้น ดับไปแล้ว

เพราะฉะนั้นสักกายทิฏฐิ เป็นความเห็นผิด ไม่ใช่เป็นการตรึกนึกถึงรูปร่างลักษณะ แล้วรู้ว่าสิ่งที่ปรากฏเป็นอะไร

ผู้ถาม ถ้าอย่างนั้นหมายความว่า ในขณะที่ตรึกนึกถึงรูปร่างลักษณะ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นมิจฉาทิฏฐิเสมอไป

ส. ไม่ใช่สักกายทิฏฐิเสมอไป เป็นวิถีจิต เป็นธรรมเนียมของจิตซึ่งจะเกิดสืบต่อกัน

ผู้ถาม ถึงแม้ว่าสติไม่เกิด ก็ไม่จำเป็นต้องเป็น...

ส. เวลานั้นไม่มีความเห็นใด ๆ ไม่มีการยึดถือ ยึดมั่น ในสักกายะว่าเป็นเรา หรือว่าเป็นตัวตน สิ่งที่เป็นของเที่ยงแท้ ไม่เกิด ไม่ดับ หรืออะไรอย่างนั้น

ผู้ถาม มิจฉาทิฏฐิกับสักกายทิฏฐิต่างกันอย่างไรคะ

ส. ต่างกันที่ว่า สักกายทิฏฐิเป็นความเห็นผิดธรรมดา ซึ่งไม่กัณมรรคผลและสววรรค์ เพราะเหตุว่าเป็นความเห็นผิดที่ยึดถือในสิ่งที่ประชุมรวมกัน และก็ไม่รู้ถึงความไม่เที่ยง ความเกิดดับของสิ่งนั้น มิจฉาทิฏฐิอื่น ๆ เช่น เห็นว่าบุญบาปไม่มี

เวลานี้มีมิจฉาทิฏฐิหรือไม่ กำลังเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นรูปร่างลักษณะ

ส. เวลานี้มีมิจฉาทิฏฐิหรือเปล่า กำลังเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นรูปร่างลักษณะ

ผู้ถาม เมื่อพูดถึงเรื่องมิจฉาทิฏฐิ ผมก็เลยอดไม่ได้ที่จะต้องเรียนถาม เพราะว่าเมื่อ ๒ - ๓ วันนี้ ผมได้อ่านหนังสือที่เขียนโดยท่านพระภิกษุที่มีชื่อ พออ่าน ๆ ไปแล้วปรากฏว่าในความเห็นของผมเข้าลักษณะของมิจฉาทิฏฐิ เพราะท่านปฏิเสธอนรก สวรรค์ โลกหน้า ทั้งหมด

ส. ถูกต้องค่ะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ

ผู้ถาม แล้วท่านจะอยู่ได้อย่างไร แล้วท่านเป็นภิกษุที่มีชาวบ้านนับถือมากมาย ด้วย ลักษณะของท่านที่แสดงออกมา ท่านแสดงว่า นรก สวรรค์ในโลกหน้านั้นไม่มี แต่อยู่ในโลกนี้ทั้งหมด

ส. ก็เป็นพระไตรปิฎกอีกชุดหนึ่ง

ผู้ถาม อย่างนี้ก็หมายความว่า ปฏิเสธพุทธศาสนาทั้งสิ้นเลย เพราะว่ามูลฐานของพระพุทธศาสนานั้น เราจะอยู่ที่การกระทำความดี และผลที่จะได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งก็หมายรวมถึงโลกหน้าด้วย เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีโลกหน้า ไม่มีนรก สวรรค์ในโลกหน้าแล้ว ผมว่าปฏิเสธพุทธศาสนาโดยสิ้นเชิง อันนี้ผมก็อยากจะนำมาเรียนถามว่า ลักษณะอย่างนี้จะเข้าเป็นลักษณะมิจฉาทิฎฐิหรือไม่

ส. เป็นมิจฉาทิฎฐิ

ทำไมใช้คำเดียวกันเรียกสิ่งนี้ว่านาฬิกา

ส. ท่านผู้ฟังเห็นไหม นี่อะไร เรียกชื่อถูก ทำไมถึงใช้คำเดียวกันเรียกสิ่งนี้ว่า “นาฬิกา” ทั้ง ๆ ที่เห็น รู้ และไม่เรียกว่านาฬิกาก็ได้ หรือว่าต้องเรียก สิ่งนี้ปรากฏทางตา เมื่อเห็นแล้ว หลังจากเห็นแล้ว มีการตรึกนึกถึงรูปร่างลักษณะ และก็อาจจะนึกถึงคำว่า “นาฬิกา” เวลาที่ถามว่า เห็นอะไร ทุกท่านใช้คำเดียวกันหมด คือ ตอบว่า “นาฬิกา” ทราบไหมว่า ทำไมถึงพูดอย่างนั้น

ผู้ฟัง เพราะความเชื่อ ความยึดถือสมมติสังขะนั้น เมื่อเรียกว่า “นาฬิกา” แล้วทุกคนก็จะได้เข้าใจว่า มีรูปร่างอย่างนั้น ๆ และมีหน้าที่อย่างนั้น ๆ เป็นสมมติสังขะ

ส. ที่กล่าวถึงชื่อเพื่อความสะดวก แทนที่จะต้องอธิบายมากมายว่า มีรูปร่างอย่างนี้ มีอะไรอยู่ตรงกลาง มีสิ่งที่ยาวเรียกว่า เข็มยาวหรือสั้น อย่างนั้น อย่างนี้เป็นการลำบาก

เพราะฉะนั้นที่กล่าวถึงชื่อ เพื่อความสะดวก ไม่ว่าจะเรียกโต๊ะ เก้าอี้ นาฬิกา หนังสือ แวนตา อะไร ๆ ทั้งหมด เป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา มีการเห็น แล้วก็มีภาพใจ ถ้าเป็นโลกมุขจิตเกิดขึ้น เพราะตรึกนึกถึงรูปร่างลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ แล้วเวลาที่จะ

อธิบายว่า พอใจอะไร เพื่อความสะดวงก็กล่าวว่ ชอบนาฟิกาเรื่อนนี้ หรือว่ชอบวิทุย
เครื่องนั้น หรืออะไรก็ตามแต่ เพื่อความสะดวงทั้งหมด

แต่ตามความเป็นจริงแล้ว มีการเห็นสิ่งที่ปรากฏ มีความยินดี พอใจในรูปร่าง
สัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ ไม่ใช่ความเห็นผิด ไม่ใช่ทิวฐิตตสัมปยุตต์ เป็นแต่เพียงว่ เมื่อ
เห็นแล้ว ที่จะยับยั้งไม่ให้ตริกนิกถึงรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏไม่ได้ เป็นจิตนิยาม
ซึ่งเมื่อจิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางจักขุทวารดับไปแล้ว จิตเกิดขึ้นทางมโนทวารรู้อารมณ์นั้น
ต่อ

ใครจะบอกว่าเมื่อจักขุทวารวิถีจิตดับไปหมดแล้ว มโนทวารไม่เกิดต่อ ไม่ให้
เกิดขึ้นต่อ ไม่ได้ ทางมโนทวารนี้เกิดขึ้นต่อ แล้วก็ยังมีการเห็น มีการตริก นิกถึงสิ่งที่
ปรากฏโดยละเอียด และที่กล่าวถึงชื่อ ก็เพื่อความสะดวก เพราะฉะนั้นที่ชอบ ชอบสิ่งที่
ปรากฏ พร้อมกับนิกถึงรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ ซึ่งเป็นที่พอใจ

เพราะฉะนั้นจึงเป็นโลกมูลจิตทิวฐิตตวิปยุตต์ ในขณะนั้นไม่ได้มีความเห็น
ใด ๆ เกี่ยวข้องกับสิ่งที่กำลังปรากฏ หรือรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ แต่ขณะใดก็
ตาม ถ้ามีการพูดถึงธรรม และมีความเห็นต่าง ๆ บุคคลนี้มีความเห็นว่าอย่างนี้ ตาย
แล้วสูญ อีกท่านหนึ่งมีความเห็นว่า บาปไม่มี บุญไม่มี เป็นต้น ในขณะนั้นไม่ใช่เพียง
โลกมูลจิตแล้ว แต่เป็นโลกมูลจิตทิวฐิตตสัมปยุตต์

ขณะใดที่มีความเห็นผิดเกิดขึ้น ขณะนั้นโลกมูลจิตเป็นไปกับความเห็นผิด จึง
บัญญัติเรียกว่า โลกมูลจิตทิวฐิตตสัมปยุตต์ แต่ให้ทราบว่ ถ้าพอใจเฉย ๆ ในรูปร่าง ใน
สัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ จะเรียกว่าอะไรก็ตามแต่ หรือแม้ไม่เรียก ก็คือความพอใจใน
สิ่งที่ปรากฏ ในรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏนั่นเอง จึงเป็นเพียงโลกมูลจิตทิวฐิตต
วิปยุตต์ ซึ่งแม้พระโสดาบันและพระสกทาคามีบุคคล ก็ยังมี

ผู้ที่จะดับความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณฐัพพะได้ ก็คือ
พระอนาคามีบุคคล และพระอรหันต์ ซึ่งดับกิเลสหมด ไม่มีกิเลสอะไรเหลืออยู่เลย แต่
สำหรับพระโสดาบัน ไม่มีความเห็นผิดทุกอย่าง เพราะเหตุว่เวลาที่โสดาปัตติมรรคจิต
เกิดขึ้น มีนิพพานเป็นอารมณ์ ดับความเห็นผิดทั้งหมดที่เป็นอนุสัย แม้แต่ความเห็นผิด
อย่างอ่อน อย่างละเอียด ซึ่งนอนเนื่องอยู่ในจิต ก็ไม่มีที่จะเกิดขึ้นอีกเลย

เพราะฉะนั้นพระโสดาบันยังเห็น ยังพอใจในสิ่งที่เห็น ยังนึกถึงรูปร่าง ยังนึกถึงชื่อ แต่ว่าไม่ใช่ทวิฏฐิตสัมปยุตต์ ไม่ได้ประกอบด้วยความเห็นผิด

ญาณสัมปยุตต์ – ญาณวิปยุตต์

ผู้ฟัง ก็เป็นอันเข้าใจ และดิฉันขออนุญาตต่อถึงคำว่า “ญาณสัมปยุตต์และญาณวิปยุตต์” ได้ไหมคะ

ส. ก็เป็นเรื่องของกุศลสัมปยุตต์ หรือโสมณสัมปยุตต์ เวลาที่กล่าวถึงโสมณสัมปยุตต์ ก็มีแต่เฉพาะที่ประกอบด้วยญาณ คือ ปัญญา หรือว่าไม่ประกอบ เพราะเหตุว่าญาณหรือปัญญานั้นเป็นโสมณเจตสิก ซึ่งไม่ประกอบกับอกุศลจิต

สัมปยุตต์ ๔ กับ อกุศลจิต

แต่สำหรับอกุศลจิต จำแนกออกแล้วเป็นสัมปยุตต์ ๔ คือ ทวิฏฐิตสัมปยุตต์ ๑ เกิดกับโลภมูลจิตเท่านั้น ปฏิฆสัมปยุตต์ เกิดกับโทสมูลจิตเท่านั้น เพราะเหตุว่าขณะนั้นจิตประกอบด้วยสภาพธรรมที่หยาบกระด้าง

ในขณะที่เป็นโทสมูลจิต จะเห็นได้เลยว่า สภาพของจิตต่างจากโลภะ โลภะเป็นสภาพที่พอใจ ไม่เดือดร้อน ยินดี ติดข้อง แต่ว่าสภาพของโทสะตรงกันข้าม ในขณะที่นั้นถ้าจะสังเกตจะรู้ว่า ประกอบด้วยปฏิฆะ คือ ความหยาบกระด้าง จิตหยาบ จิตกระด้าง และความรู้สึกในขณะนั้น ไม่แหล่ขึ้น นั่นเป็นลักษณะของโทสมูลจิต ที่จะให้รู้ว่าขณะใดเป็นโทสะ ก็จะต้องรู้ได้ เพราะเหตุว่าประกอบด้วยสภาพธรรมที่หยาบกระด้าง ซึ่งเป็นปฏิฆะ หรือโทสะนั่นเอง มิฉะนั้นแล้วไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้

โทสมูลจิต ๒ ดวง ประกอบด้วยปฏิฆะ คือ โทสะ จึงสามารถที่จะรู้ความต่างกันว่า ขณะไหนเป็นโลภมูลจิต ขณะไหนเป็นโทสมูลจิต ขณะไหนเป็นโมหมูลจิต เพราะเหตุว่าถ้าโทสมูลจิตไม่ประกอบด้วยโทสเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่เป็นปฏิฆะ คือ ความหยาบกระด้าง ก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่า ขณะใดเป็นโทสมูลจิต

ปฏิมะ หรือโทสะ เป็นไวกัจฉ คือความหมายเหมือนกัน จะใช้คำว่า โทสะก็ได้ จะใช้คำว่า ปฏิมะก็ได้ เพราะเหตุว่าพูดถึงโทสะ ทุกคนคิดถึงแต่ความโกรธ แต่เวลาที่ไม่ใช่ลักษณะของความโกรธ และสภาพนั้นเป็นสภาพที่หยาบกระด้าง เวลาที่โทสมูลจิต เกิดแล้ว กิริยาอาการเป็นอย่างไร นั่นคือ ความหมายของปฏิมะสัมปยุตต์

ปฏิมะสัมปยุตต์ กับ พระโสดาบัน

ผู้ถาม ความรุนแรงของโทสะก็มี แต่บางครั้งก็ไม่เข้มข้นเพียงเล็กน้อย หรือความไม่พอใจเพียงเล็กน้อยที่ปรากฏขึ้น อันนี้ก็เป็นลักษณะของปฏิมะ และสำหรับโทสะที่สัมปยุตต์ด้วยปฏิมะ พระโสดาบันก็ยังมิใช่ไหมคะ

ส. พระโสดาบันบุคคล ละโลกทิฏฐิคติสัมปยุตต์ ๔ ดวง และโมหวิจิกิจฉา สัมปยุตต์ ๑ ดวง ในอกุศลจิต ๑๒ ดวง พระโสดาบันดับอกุศลจิต ๕ ดวง ไม่เกิดอีกเลย เหลือเพียง ๗ ดวงเท่านั้น คือ โลกมูลจิต ๔ ดวง ที่เป็นทิฏฐิคติวิปยุตต์ โทสมูลจิต ๒ ดวง และโมหมูลจิตที่เป็นอุทรัจจสัมปยุตต์ ๑ ดวง

สำหรับอกุศลจิตมีทั้งหมด ๑๒ ประเภท คือ เป็นโลกมูลจิต ๔ เป็นโทสมูลจิต ๒ เป็นโมหมูลจิต ๒

เมื่อชื่อว่า โลกมูลจิต ๔ ก็ต้องมีสภาพธรรมซึ่งแสดงความต่างของโลกว่า ทำไมจึงต่างเป็น ๔ ซึ่งก็ได้ทราบมาแล้ว เพราะเหตุว่าประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด ๔ และไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ๔

และใน ๔ แต่ละ ๔ นั้น ก็ยังแยกอีกว่า ที่ต่างกันเป็น ๔ เพราะเหตุว่าเป็นโสมนัส เวทนา ๒ เป็นอุเบกขาเวทนา ๒ จึงต่างกัน

และในโสมนัสเวทนา ๒ นี้ ก็ต้องรู้ด้วยว่าทำไมจึงเป็น ๒ ที่ต่างกันเป็น ๒ เพราะโดยสังขาร คือ เป็นอสสังขาริก เกิดขึ้นเองโดยไม่อาศัยการชักชวน ๑ เป็นสสังขาริก คือ เกิดขึ้นเพราะอาศัยการชักชวน ๑

นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า สภาพธรรมที่มีประเภทอย่างนั้น มีจำนวนอย่างนั้น ต่างกันอย่างนั้น เพราะอะไร

สำหรับโทสมูลจิต ๒ ดวง ต้องประกอบด้วยปฏิฆะ เป็นปฏิฆสัมปยุตต์ทั้ง ๒ ดวง ขณะที่โทมนัสเวทนาเกิดขึ้น จะไม่ประกอบด้วยโทสเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่หยาบกระด้าง เป็นปฏิฆสัมปยุตต์นั้นไม่ได้ ทุกครั้งที่โทมนัสเวทนาเกิด ต้องเป็นปฏิฆสัมปยุตต์

แต่ที่ต่างกันเป็น ๒ เพราะเป็นอสสังขาริก คือ เกิดขึ้นเอง โดยไม่ต้องอาศัยการชักชวน ๑ และเป็นสสังขาริก คือ ต้องอาศัยการชักชวน ๑ นี่คือ ปฏิฆสัมปยุตต์

เพราะฉะนั้นสำหรับสัมปยุตต์ ก็ขอให้ชินกับคำว่า “สัมปยุตต์” ว่าได้แก่สัมปยุตต์ ซึ่งมีอยู่ ๕ คือ ทิฏฐิคตสัมปยุตต์ ๑ ปฏิฆสัมปยุตต์ ๑ วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ ๑ อุทัจจสัมปยุตต์ ๑ และญาณสัมปยุตต์ ๑ ไม่มุ่งหมายให้ท่องจำ แต่ว่ามุ่งหมายให้เข้าใจประกอบพร้อมกันไปว่า สัมปยุตต์หรือวิปยุตต์นั้น เกิดกับจิตดวงใด

เช่น เวลาได้ยินคำว่า ทิฏฐิคตสัมปยุตต์ ทราบทันทีว่า ทิฏฐิที่นี้หมายถึงมิจฉาทิฏฐิ เป็นความเห็นผิด ซึ่งต้องเกิดกับโลกมूलจิต และถึงแม้ว่า โลกมूलจิต มี ๘ ดวง หรือ ๘ ประเภท แต่ที่จะเกิดกับมิจฉาทิฏฐิได้ มีเพียง ๔ คือ ที่เกิดพร้อมกับโสมนัสเวทนา ๒ อุเบกขาเวทนา ๒ ในโสมนัสเวทนา ๒ นั้น เป็นอสสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑ ในอุเบกขาเวทนา ๒ ก็เช่นเดียวกัน คือ เป็นอสสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑ นี่จบเรื่องโลกมूलจิต ๘

และสำหรับโทสมูลจิต ก็เป็นปฏิฆสัมปยุตต์ทั้ง ๒ ดวง ต่างกันโดย เป็นอสสังขาริก ๑ ดวง สสังขาริก ๑ ดวง

โมหมูลจิต วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ - โมหมูลจิต อุทัจจสัมปยุตต์

และที่เป็นโมหมูลจิต มี ๒ ดวง ต่างกันคือ ดวงหนึ่งเป็นวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ เกิดพร้อมกับความสงสัยในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในอดีต ในชนันท์ ในธาตุ เป็นต้น

สภาพของโมหะ คือ การไม่รู้ เป็นสภาพธรรมที่ไม่รู้ แม้ที่กำลังเผชิญหน้ากับอารมณ์ ก็ไม่สามารถรู้ความจริงของอารมณ์ที่ปรากฏได้ เช่น ในขณะที่กำลังเห็น ขณะ

ใดที่ไม่รู้ว่า สิ่งปรากฏทางตาเป็นสภาพธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งมีจริง ที่กำลังปรากฏให้เห็น ไม่ใช่เสียงที่รู้ได้ทางหู ซึ่งเป็นสภาพธรรมอีกอย่างหนึ่ง แต่แม้ว่ากำลังเห็น โมหเจตสิก ก็เป็นสภาพที่ไม่รู้ในอารมณ์ แม้ที่กำลังเผชิญหน้า เห็นลักษณะของโมหะใหม่

รูปารมณีกำลังปรากฏ สภาพธรรมที่ปรากฏเป็นแต่เพียงสิ่งที่สามารถปรากฏทางตา แต่แม้อย่างนั้น โมหะไม่สามารถที่จะรู้ในลักษณะของรูปารมณได้ ว่าเป็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา

เพราะฉะนั้นสำหรับโมหมูลจิต ๒ ดวง ดวงหนึ่งเป็นวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ เมื่อไม่รู้ ก็สงสัย คน หรือว่าสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ที่กำลังเห็นอยู่นี้ สิ่งที่เห็นนี้เป็นอะไร เป็นคนหรือว่า เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา

ขณะใดที่สงสัย ขณะนั้นเป็นโมหมูลจิตที่เป็นวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ แต่ไม่ใช่ว่า ความสงสัยจะเกิดอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่ว่าเวลาที่โมหมูลจิตไม่เกิด โทสมูลจิตไม่เกิด แล้วจะเกิดความสงสัยอยู่เรื่อย ๆ ไม่ใช่อย่างนั้น เพียงบางครั้ง บางขณะเท่านั้น ที่โมหมูลจิตเกิดพร้อมกับวิจิกิจฉา ความสงสัยในพระพุทฺธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสภาพธรรมที่ปรากฏ

โดยปกติเวลาที่มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แล้วหลงลืมสติ โมหมูลจิตอุทฺธัจจสัมปยุตต์เกิด เพราะว่าขณะนั้นไม่มีความสงสัยเกิดร่วมด้วย ไม่มีโลกเจตสิกเกิดร่วมด้วย หรือว่าไม่มีโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วย

เพราะฉะนั้นลักษณะของโมหมูลจิตดวงนั้น จึงเป็นอุทฺธัจจสัมปยุตต์ ที่จะให้รู้ว่า ขณะใดที่หลงลืมสติ ขณะนั้นไม่รู้ในสิ่งที่ปรากฏ และเมื่อขณะนั้นไม่ประกอบด้วยโลกเจตสิก หรือโทสเจตสิก จึงเป็นโมหมูลจิตอุทฺธัจจสัมปยุตต์

สัมปยุตต์ ๕ เป็นอกุศลสัมปยุตต์ ๔ เป็นโสภณสัมปยุตต์ ๑

เพราะฉะนั้นสำหรับสัมปยุตต์ ๕ เป็นอกุศลสัมปยุตต์ ๔ และเป็นโสภณสัมปยุตต์ ๑ ขณะที่เกิดขึ้นพร้อมกับปัญญาขณะใด ก็ปัญญาธรรมสัมปยุตต์ในขณะนั้น

จิตวิจิตรต่างกันออกไป โดยชาติ โดยภูมิ โดยเวทนา โดยสัมผัสโดยตัณหาและวิปปยุตต์

ในคราวก่อนก็ได้กล่าวถึงอรรถ คือ ความหมายที่เป็นลักษณะของจิตประการที่ ๔ ซึ่งก็ยังคงอยู่ในเรื่องของอรรถ คือ ความหมายที่เป็นลักษณะของจิตประการที่ ๔ ซึ่งชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร โดยอำนาจแห่งสัมผัสยุตตธรรม

แสดงให้เห็นว่า จิตแม้ว่าจะเกิดขึ้นทีละ ๑ ขณะ หรือว่าทีละ ๑ ดวง แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็ว ช่วงขณะที่เกิดและดับนั้น จิตต่างกันมากเหลือเกิน ตามสัมผัสยุตตธรรม คือ เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย ซึ่งถ้าจะพิจารณาแล้ว ก็เห็นได้ว่า จิตต่างกันไปตามสัมผัสต่าง ๆ เช่น

โดยชาติ เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง เป็นวิบากบ้าง เป็นกิริยาบ้าง และเรื่องของกุศล ก็เป็นกุศลต่าง ๆ กันออกไปอีก เรื่องของอกุศล ก็เป็นอกุศลต่าง ๆ กันออกไปอีก เรื่องของวิบาก ก็เป็นวิบากต่าง ๆ กันออกไปอีก เรื่องของกิริยา ก็เป็นกิริยาต่าง ๆ กันออกไปอีก

โดยภูมิ คือ ถ้าเป็นกุศล เป็นกุศลภูมิไหน ระดับไหน ระดับกามาวจร เป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือว่าเป็นไปในรูปฌาน หรือในอรูปฌาน หรือว่าเป็นไปในระดับของโลกุตตระ

ถ้าเป็นอกุศล ก็ยังมีอีกหลายประเภท เป็นอกุศลประเภทโลภะ หรือว่าประเภทโทสะ หรือว่าประเภทโมหะ เป็นอกุศลที่เป็นไปทางกาย หรือทางวาจา หรือทางใจ

อย่างตัวอย่างที่ท่านผู้ฟังถามเมื่อคืนนี้ ก็เป็นความวิจิตรของจิต ซึ่งเมื่อเกิดความยินดีในเสียงเพลงแล้ว ก็ทำให้อกุศลเกิดขึ้นเป็นไปทางกาย นั่นก็เป็นความวิจิตรของจิต ซึ่งเกิดมาชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็ดับไป

เพราะฉะนั้น เรื่องความวิจิตรของจิต แม้ว่าจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียวทีละ ๑ ขณะ ก็ย่อมต่างกันไปตามสัมผัสยุตตธรรม คือ เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วยในขณะนั้น ซึ่งได้แสดงความต่างกันของจิตโดยชาติ โดยภูมิ โดยเวทนา โดยสัมผัสโดยตัณหาและวิปปยุตต์แล้ว

สังขารธรรม

สำหรับในวันนี้ ก็เป็นความต่างกันของจิตโดยอำนาจของสัมปยุตตธรรมที่ทำให้จิตต่างกันโดยเป็นอสังขาร หรือสสังขาร

ท่านผู้ฟังได้ยินคำว่า “สังขาร” บ่อย ๆ ซึ่งข้อความในพระไตรปิฎกก็ได้กล่าวถึง “สังขาร” หลายนัย ซึ่งควรที่จะได้เข้าใจตามลำดับว่า

“สังขาร” ที่หมายความถึง สังขารธรรม นัยหนึ่ง

“สังขาร” ที่หมายความถึง สังขารขันธ นัยหนึ่ง

“สังขาร” ที่หมายความถึง อภิสังขาร นัยหนึ่ง

“สังขาร” ที่หมายความถึง อสังขารและสสังขารอีกนัยหนึ่ง

สำหรับความหมายของ สังขารธรรม ก็คงจะทราบแล้วว่า หมายความถึงสภาพธรรมที่เกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และดับไป ไม่เที่ยง ที่กล่าวว่า

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง หมายความถึงธรรมทุกอย่าง ไม่เว้นเลย ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เมื่อมีปัจจัยทำให้เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป ตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ

“เสียง” เป็นสังขารธรรม เพราะเสียงเกิดขึ้น แล้วก็ไม่เที่ยง สภาพธรรมใด ๆ ก็ตาม ซึ่งเกิดแล้ว จักไม่ดับ ไม่มีเลย และสภาพธรรมซึ่งเกิดแล้ว ไม่ได้ตั้งอยู่นานเลย เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะที่เล็กน้อย แล้วก็ดับไป หมดสิ้นไป นั่นเป็นลักษณะของสังขารธรรม ซึ่งได้แก่ จิต เจตสิก และรูป

ปรมาตถธรรมมี ๔ จิตปรมาตถ์ ๑ เจตสิกปรมาตถ์ ๑ รูปปรมาตถ์ ๑ นิพพานปรมาตถ์ ๑

ปรมาตถธรรม ๓ คือ จิต เจตสิก และรูป เป็นสังขารธรรม มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้นเป็นไปต่าง ๆ และตั้งอยู่ชั่วระยะเวลาที่สั้นมาก และก็ดับไป นั่นเป็นความหมายของสังขารธรรม

นอกจากนิพพานแล้ว ธรรมที่เกิดขึ้น และดับไป เป็นสังขารธรรม

เฉพาะเจตสิก ๕๐ เป็นสังขารชั้น

ปรมาตถธรรมมี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน

จิต เจตสิก รูป เป็นสังขารธรรม นิพพานไม่ใช่สังขารธรรม เป็นวิสังขารธรรม

แต่สำหรับสังขารธรรม ซึ่งได้แก่ จิต เจตสิก รูป ก็ยังจำกัดลงไปอีกว่า จิตทั้งหมด เป็นวิญญาณชั้น รูปทั้งหมด แต่ละรูป ทุกรูป เป็นรูปชั้น สำหรับเจตสิก ๕๒ ประเภท เวทนาเจตสิก ๑ ดวง เป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิก ๑ ดวง เป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๕๐ ดวง เป็นสังขารชั้น

เพราะฉะนั้นสังขารชั้นนี้หมายเฉพาะเจตสิก ๕๐ เว้นเวทนาและสัญญา แต่ “สังขารธรรม” หมายถึง ทั้งจิต เจตสิก รูป

เพราะฉะนั้นสังขารธรรมมีความหมายกว้างกว่าสังขารชั้น เพราะเหตุว่าธรรมใดก็ตามซึ่งเกิดขึ้นและดับไป เป็นสังขารธรรม แต่ในธรรมซึ่งเกิดขึ้นและดับไปซึ่งเป็นจิต เจตสิก รูป นั้น เฉพาะเจตสิก ๕๐ เท่านั้นที่เป็นสังขารชั้น

เฉพาะเจตนาเจตสิกดวงเดียว เป็นอภิสังขารในปฏิจสมุปบาท

และในเจตสิก ๕๐ ซึ่งเป็นสังขารชั้น ก็ยังหมายเฉพาะเจตนาเจตสิกดวงเดียว เท่านั้นที่เป็น “อภิสังขาร” ในปฏิจสมุปบาท ซึ่งท่านผู้ฟังก็คงจะได้ทราบว่า “อวิชชา” เป็นปัจจัยแก่ “สังขาร”

“สังขาร” นั้น หมายความว่า “อภิสังขาร” คือ สภาพของเจตสิกซึ่งเป็นเจตนา เป็นสภาพที่ปรุงแต่งอย่างยิ่ง คือ ทำให้เป็นกุศล หรือเป็นอกุศล ซึ่งจะทำให้เกิดผล ข้างหน้า

เจตสิกอื่น ก็ปรุงแต่งให้จิตเกิดขึ้น เช่น ผัสสเจตสิก ถ้าไม่มีผัสสเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่กระทบอารมณ์ การเห็นมีไม่ได้ การได้ยินมีไม่ได้ การได้กลิ่นมีไม่ได้ การลิ้มรสมีไม่ได้ การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส การคิดนึกต่าง ๆ ก็มีไม่ได้ แต่ว่าผัสสเจตสิกไม่ใช่ อภิสังขาร

เพราะฉะนั้นในสังขารชั้น ๕๐ เฉพาะเจตนาเจตสิกดวงเดียวเท่านั้นที่เป็น “อภิสังขาร” คือ เป็นสภาพที่ปรุงแต่งอย่างยิ่ง ให้เป็นกุศลธรรมหรืออกุศลธรรม

อริยสัจ ซึ่งเป็นปัจจัยแก่ สังขาร ในปัจจุสมุปบาท สังขารนั้น ได้แก่ ปุณณณิกสังขาร ๑ อปุณณณิกสังขาร ๑ อเนญซนิกสังขาร ๑ ซึ่งหมยควมถึง เจตนา

สำหรับปุณณณิกสังขาร ได้แก่ เจตนาซึ่งเกิดกับกมมวจรกุศลจิต และรูปวจรกุศลจิต สำหรับอปุณณณิกสังขาร ก็ได้แก่ เจตนาซึ่งเกิดกับอกุศลจิต และสำหรับอเนญซนิกสังขาร ก็ได้แก่ เจตนาที่เกิดกับอรูปรณนกุศลจิต ซึ่งเป็นกุศลที่ไม่หวนไหว

กมมวจรกุศลหวนไหวง่ายเพราะเกิดแค่ชั่ว ๗ ขณะ

สำหรับกมมวจรกุศลหวนไหวง่าย คือ เกิดขึ้นเพียงชั่ว ๗ ขณะ แล้วก็ดับไป และก็ไม่มก ประเดียวกุศลก็เกิดอีกแล้ว การที่จะให้ทณ หรือการที่จะวิริติพุทธิต เป็นเพียงชั่วครั้งชั่วครว หลังจากนั้น อกุศลจิตก็เกิดอีก มกมยที่เดียว มกกว่ กุศลอื่น ๆ

อเนญซนิกสังขาร

แต่สำหรับอเนญซนิกสังขาร เป็นอรูปรณนชั้นสูง ซึ่งจิตในขณะนั้น ไม่หวนไหว เพราะรูป และสมมารถจะตั้งดำรงอยู่ได้นน และการให้ผล ก็ให้ผลอย่งไพบุลย์ กล่าวคือ ทำให้เกิดในอรูปรพรม ซึ่งมีอายุที่ยืนยวมก

การเกิดในสวรค์ก็เป็นสุข คือ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ทุกข์ยากลำบากกายอย่งใน ภุมินนุษย์ หรือว่ในอบายภูมิ และมีอายุที่ยืนยวมก แต่ก็ยังไม่ยืนยวมกเท่กับพรมโลก และสำหรับพรมโลกซึ่งเป็นอรูปรพรม ก็ยังมีอายุที่ไม่ยืนยวมกเท่กับอรูปรพรมภูมิ

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า เฉพาะเจตนาในอรูปรณนกุศลเท่านั้นที่เป็นอเนญซนิกสังขาร

สังขารธรรม - สังขารขันธ - อภิสังขาร

เพราะฉะนั้นให้ทราบความหมายของ

สังขารธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก รูป

สังขารขันธ ได้แก่ เจตสิก ๕๐ เว้น เวทนาเจตสิกและสัญญาเจตสิก

และอภิสังขาร ได้แก่ เจตนาเจตสิก ๑ ดวง ในสังขารขันธ ๕๐

การจำแนกจิตโดยอสังขาร และ สสังขาร

สำหรับการจำแนกจิต โดยความต่างกัน โดยประเภทของอสังขาร และ สสังขาร แสดงให้เห็นว่า แม้กุศลจิตก็ตาม หรืออกุศลจิตก็ตาม ซึ่งประกอบด้วยเจตนา เจตสิกแล้ว ก็ยังมีความต่างกันออกไป โดยประเภทที่เป็นอสังขารและสสังขาร ซึ่งข้อความในอัฐสาลินี จิตตูปาทกัณฑ์ มีข้อความอธิบายว่า

ชื่อว่า “สสังขาร” เพราะเป็นไปกับด้วย “สังขาร”

“สังขาร” ในที่นี้ หมายความว่า เครื่องชักจูง ด้วยตนเอง หรือโดยผู้อื่นชักชวน หรือสั่งให้กระทำ

นี่เป็นสภาพของจิตในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม บางครั้งเกิดขึ้นเอง โดยอาศัยการสะสมในอดีตที่มีปัจจัยแรงกล้า ที่จะทำให้อกุศลหรืออกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด เกิดขึ้นเอง มีกำลัง ขณะนั้นไม่ต้องอาศัยเครื่องชักจูงอะไรเลย จิตในขณะนั้นเป็น “อสังขาร” ไม่ต้องอาศัยเครื่องชักจูง

แต่ว่าบางครั้ง บางขณะ ไม่ว่าจะเป็อกุศลหรืออกุศลก็ตามที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นมีกำลังอ่อน เพราะเหตุว่าอาศัยเครื่องชักจูง ได้แก่ตัวเองก็ได้ จะเป็นการชักจูงของจิต ก่อน ๆ ของตนเองก็ได้ หรือว่าจะเป็โดยการชักจูงของบุคคลอื่นก็ได้

นี่ก็แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าจะเป็อกุศลหรืออกุศลก็ยังไม่ต่างกัน ที่บางขณะเป็อกุศลหรืออกุศลที่มีกำลังแรง เกิดขึ้นโดยการสะสมของตนเองเป็นปัจจัย และบางครั้งบางขณะ

ก็เป็นกุศลหรืออกุศลที่มีกำลังอ่อน ต้องอาศัยเครื่องชักจูง ซึ่งอาจจะได้แก่จิตของตนเอง หรือการชักชวนของบุคคลอื่นก็ได้

มีกำลังอ่อนต้องอาศัยการชักจูง – มีกำลังกล้าไม่ต้องอาศัยการชักจูง

ผู้ถาม ที่ว่า สสังขาร และ อสังขารนี้ ตามพยานะก็อย่างที่อาจารย์กล่าวแล้วว่า อาศัยการชักจูง คือสสังขาร ถ้าอสสังขารแล้วไม่ต้องอาศัยการชักจูง เพราะฉะนั้น อสังขาร กำลังจึงมีมากกว่า

แต่ที่นี้โดยนัยของการปฏิบัติแล้ว ก็อยากจะรู้ว่า ที่ชักจูงนะ หมายถึงอย่างไร และไม่ชักจูงหมายถึงอย่างไร เช่น สมมติว่า ผมเห็นรถยนต์รุ่นใหม่มาถึง สวยงามมาก อยากจะได้ ขณะที่คิดอย่างนั้น อยากถามอาจารย์ว่า เป็นสสังขาร หรือ อสังขาร

ส. อสังขาร

ผู้ถาม เพราะว่าบางคนเขาบอกว่า เป็นสสังขาร เพราะว่ารูปของรถยนต์มาชักจูง บางคนเขาว่าอย่างนั้น

ส. ถ้าอย่างนั้นก็ไม่มีสสังขาร โดยนัยนั้น ไม่มีอสังขารเลย

เพราะฉะนั้นก่อนอื่น ต้องเข้าใจก่อนว่า โดยความต่างกันของจิต ที่เป็นอสังขาร และสสังขารนั้น คือ อย่างไร

บางครั้งอกุศลจิตเกิด มีกำลังแรงกล้าที่ด้วยตนเอง เพราะเหตุว่าสะสมมาที่จะให้เกิดความยินดีพอใจ หรือความไม่พอใจในขณะนั้น ตามการสะสมทันที เพราะฉะนั้นก็เป็นจิตที่มีกำลังแรงกล้าที่เกิดขึ้น โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องชักจูงใด ๆ เลย แต่ว่าบางครั้งไม่เป็นอย่างนั้น ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศลก็ตาม มีกำลังอ่อน เคยรู้สึกอย่างนั้นไหม

ไม่ค่อยอยากจะไปดูหนัง หรือละครก็เหมือนกัน แต่ว่าถ้ามีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงชักชวน ก็ไป จิตในขณะนั้น พอที่จะบอกได้ไหมด้วยตัวของตัวเอง ว่าอยากจะไปหรือเปล่า ไม่ได้ดูก็ได้ ไม่ได้ดูก็ดี แต่ว่าเมื่อมีใครชวนก็ไป ไม่ใช่ว่าจะไม่ไป

เพราะฉะนั้นในขณะนั้นเป็นจิตที่อ่อน หรือไม่อ่อน เพราะเหตุว่าถ้าตามลำพังคนเดียว ตัวเองก็คงจะไม่ไป หรือว่าบางครั้งก็รู้สึกได้ว่า หนึ่งเรื่องนี้ก็คงจะดี น่าดู คงจะสนุก ก็อยากจะไปเหมือนกัน แต่ก็ไม่ได้ไป เพราะเหตุว่ายังไม่มีกำลังกล้า ที่ว่าไปทันที เมื่อเห็นแล้ว ก็เกิดความต้องการ ยินดีที่จะไปทันทีได้ เป็นอย่างนี้หรือเปล่า

ชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่จะต้องรู้ว่า ขณะใดเป็นจิตที่มีกำลังกล้า หรือขณะใดเป็นจิตที่มีกำลังอ่อน ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายอกุศลที่เป็นโลภะ หรือโทสะ หรือว่าเป็นฝ่ายกุศลก็ตาม

บางคนก็มีคนชวนไปทอดกฐิน เมื่อทราบข่าวว่ามีการทอดกฐิน บางท่านก็อาจจะเกิดอยากจะไปทันที ด้วยตัวเอง แล้วก็ชักชวนคนอื่นด้วย แล้วสำหรับบางคน ถึงแม้ว่าจะถูกชักชวนแล้ว แต่ถ้าคนนั้นไม่ไป คนนั้นไม่ไป ก็ไม่ไป อย่างนั้นเป็นจิตที่อ่อน หรือว่าเป็นจิตที่มีกำลังแรงกล้า

เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกุศลหรืออกุศล สภาพของจิตนี้ต่างกัน แม้ว่าจะมีเจตสิกประกอบเท่ากันทางฝ่ายกุศลก็ตาม แต่ว่ากำลังของจิตที่เกิดขึ้นในขณะนั้น แรงกล้า หรือว่าอ่อน ก็แล้วแต่เหตุปัจจัยที่จะเกิดขึ้นเป็นไปในขณะนั้น

กุศลที่เป็นสสังขารและอสสังขารมีเจตสิกเกิดร่วมเท่ากัน แต่กำลังของเจตสิกต่างกัน

ถ้าเป็นกุศลที่เป็นอสสังขารและสสังขารแล้ว เจตสิกที่เกิดกับกุศลจิตนั้นมีจำนวนเท่ากันไม่ต่างกันเลย

แต่แม้กระนั้นลักษณะของจิตที่ต่างกัน เพราะกำลังของเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยนั้น เป็นลักษณะที่ต่างกัน พระผู้มีพระภาคจึงได้ทรงแสดงประเภทของจิตว่า ต่างกันโดยเป็นอสสังขารและสสังขาร

อนันตะ ๔ -- อากาศเป็นอนันตะ ๑

ขอกล่าวถึงข้อความในอัฐสุตตานิ จิตตูปปาตกัณฑ์ ซึ่งแสดง “อนันตะ” ความกว้างใหญ่ที่สุด ๔ อย่าง เพื่อให้เห็นพระมหากรุณาคุณของพระผู้มีพระภาคที่ทรงแสดงธรรมโดยละเอียด

ข้อความในจิตตูปปาตกัณฑ์ อัฐสุตตานิ อรรถกถาธัมมสังคณีปกรณ์ มีข้อความว่า

“อนันตะ” ของกว้างใหญ่ที่สุด ๔ อย่าง

ในที่นี้ท่านถือเอา “อนันตะ” ๔ อย่าง ก้อนันตะ ๔ อย่าง คือ อากาศ เป็นอนันตะ ๑ จักรวาล เป็นอนันตะ ๑ สัตตนิกาย คือ หมู่สัตว์ เป็นอนันตะ ๑ พุทธญาณ เป็นอนันตะ ๑

จริงอยู่ การกำหนดอากาศว่า ในทิศบูรพา หรือในทิศปัจจิม ทิศอุดร ทิศทักษิณ มีเท่านั้นร้อยโยชน์ หรือมีเท่านั้นพันโยชน์ ย่อมไม่ได้

จริง หรือไม่จริง ลองกำหนดอากาศทางทิศตะวันออก มีเท่าไร ก็โยชน์ ก็ร้อยโยชน์ ก็พันโยชน์ ไม่มีที่สิ้นสุดเลย

ข้อความในอรรถกถา อุปมาว่า

แม้จะพึงเอาค้อนเหล็กขนาดเท่าเขาสิเนรุทุบแผ่นดิน ให้แยกเป็น ๒ ส่วน แล้วโยนให้ตกไปข้างล่าง ก็หาที่มีรองรับไว้ไม่

คือ ไม่มีที่สิ้นสุดเลย คือ ตกลงไป ๆ เรื่อย ๆ ได้ เพราะเหตุว่าอากาศไม่มีที่สิ้นสุด

อนันตะ ๔ -- จักรวาลเป็นอนันตะ ๑

การกำหนดจักรวาลทั้งหลายว่า มีกี่ร้อย กี่พัน หรือกี่แสนจักรวาลย่อมไม่ได้ จริงอยู่ แม้ถ้าทำมหาพรหมทั้ง ๔ ที่เกิดในชั้นอกนิฏฐภพ คือเป็นรูปภูมิที่สูงที่สุด ได้แก่ สุทธาวาสชั้นสูง คือ ชั้นที่ ๕ คือ ชั้นอกนิฏฐ ผู้มีความเร็วขนาดที่สามารถผ่านแสนจักรวาลไปได้ชั่วเวลาเพียงเท่าที่ลูกศรที่เบาบางของนายขมังธนูที่มีกำลังแข็งแรง ผ่าน

เงาตาลด้านขวาง จะพึงวิ่งมาด้วยความเร็วขนาดนั้น ด้วยคิดว่า เราจักดูขอบแห่งจักรวาล ทำวมหาทพรหมเหล่านั้นไม่ทันได้เห็นขอบแห่งจักรวาล ก็จะพึงปรินิพพานเสียก่อนโดยแท้ จักรวาลทั้งหลายจึงชื่อว่า เป็น “อนันตะ” ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนี้

ใครอยากจะนับดาว อยากจะนับจักรวาล อยากจะทำอะไร ก็ไม่มีวันที่จะสำเร็จ เพราะเหตุว่าจักรวาลเป็นอนันตะ ไม่มีที่สิ้นสุด

อนันตะ ๔ -- สัตตนิกายเป็นอนันตะ ๑

ก็ในจักรวาลทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ ประมาณแห่งสัตว์ที่อยู่ในน้ำ และอยู่บนบก ย่อมไม่มี สัตตนิกาย จึงชื่อว่า เป็น “อนันตะ” ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนี้

นี่ก็เป็นเรื่องที่ทุกคนพอที่จะเห็นได้ว่าเป็นอย่างนี้

อนันตะ ๔ -- พุทธญาณเป็นอนันตะ ๑

อนันตะที่ ๔ คือ พุทธญาณ ชื่อว่า เป็น “อนันตะ” แท้ แม้กว่าอนันตะทั้ง ๓ นั้น อากาศก็เห็นอยู่แล้วว่า ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีใครสามารถที่จะไปวัดว่า กี่ร้อย กี่พัน ก็แสนโยชน์

หรือ จักรวาลก็ไม่มีใครสามารถจะนับได้ว่า ทั้งหมดมีเท่าไร

หรือว่า สัตตนิกาย คือ หมู่สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในจักรวาล ก็ไม่มีใครสามารถที่จะไปทำสถิติเอาได้ว่า มีจำนวนเท่าไร ทั้งเทพ ทั้งพรหม ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ ทั้งมนุษย์ ทั้งสัตว์ในอบาย

แต่ว่า “พุทธญาณ” ชื่อว่า เป็น “อนันตะ” คือ ไม่มีที่สิ้นสุด แม้กว่าอนันตะทั้ง ๓ นั้น

บรรดาสัตว์หาประมาณมิได้ในจักรวาล อันหาประมาณมิได้ดังนี้

เมื่อคิดถึงสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในจักรวาลว่า มีจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน เพราะฉะนั้นจิตของสัตว์แต่ละบุคคลจะมากมายสักแค่ไหน

กุศลจิตที่เป็นกามาวจร สหระคตด้วยโสมนัส คือ เกิดพร้อมกับโสมนัส เป็นญาณสัมปยุตต์ เป็นอสังขาริก คือ เกิดขึ้นโดยไม่อาศัยเครื่องชักจูง ย่อมเกิดแก่สัตว์หนึ่ง ๆ มากมาย แม้สัตว์มีจำนวนมาก จิตก็เกิดขึ้นมากดวง

กุศลจิตไม่ใช่มีดวงเดียว คนหนึ่งจิตเกิดขึ้นขณะหนึ่งจริง แต่ไม่รู้ว่าจะมีจิตมากมายสักเท่าไรซึ่งนับไม่ถ้วน เพราะฉะนั้นกุศลจิตที่เกิด แม้โดยประเภทที่เป็นกามาวจรกุศล ซึ่งเกิดพร้อมกับปัญญา คือ เป็นญาณสัมปยุตต์ และก็เป็นอสังขาริก คือ มีกำลังแรงกล้า แต่ว่าไม่ใช่จะมีเฉพาะดวงเดียวอย่างเดียว ต้องเป็นไปต่าง ๆ ตามจำนวนของสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจิตก็เกิดขึ้นมากดวง

แต่กุศลจิตแม้ทั้งปวงเหล่านั้น เป็นอย่างเดียวกัน โดยอรรถว่า เป็นกามาวจร โดยอรรถว่า เกิดพร้อมกับโสมนัส โดยอรรถว่า เป็นญาณสัมปยุตต์ และโดยอรรถว่า เป็นอสังขาริก คือ เกิดขึ้นโดยไม่อาศัยเครื่องชักจูงด้วยกัน

พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดกามาวจรกุศลจิตแม้ทั้งปวง ที่เกิดแก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ในจักรวาลทั้งหลาย หาประมาณมิได้เช่นนี้ ด้วยสัพพัญญุตญาณ ดุจว่าทรงชั่งด้วยตราชั่งใหญ่ ประดุจทรงใส่ในทะนายนับอยู่ฉะนั้นแล้ว และทรงกระทำให้เป็น ๘ ส่วนเท่านั้น ทรงแสดงว่าจิตเหล่านั้นมี 8 ดวงพอดี โดยอรรถที่บัณฑิตพึงเห็นพ้องด้วย คือ คัดค้านไม่ได้

แสดงว่าถึงแม้ว่ากุศลจิตจะมีมากที่เป็นกามาวจร แต่ว่าพระผู้มีพระภาคก็ทรงจัดกุศลที่เป็นกามาวจรเป็นมหากุศล ๘ ดวง หรือว่า ๘ ประเภท โดยความต่างกันของเวทนา ที่เป็นอุเบกขาและโสมนัส โดยความต่างกันของปัญญา ที่ประกอบด้วยปัญญา และไม่ประกอบด้วยปัญญา โดยความต่างกันของสังขาร ที่เป็นอสังขารและสังขาร

การชักจูงทางใจเป็นอย่างไร

ผู้ถาม ผมยังติดใจเรื่องสังขาร เมื่อที่นี้อาจารย์ยกมา ๒ ตัวอย่าง เป็นกุศลตัวอย่างหนึ่ง เป็นอกุศลตัวอย่างหนึ่ง ที่อาจารย์ยกมานั้น ก็เป็นการชักจูงด้วยวาจา การ

ชักจูงนี้ ชักจูงได้ทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ ที่นี้ขอให้อาจารย์ยกตัวอย่างของการชักจูงด้วยใจ

ส. ไม่ใช่ใจของคนอื่น แต่ใจของตัวเอง ที่แรกก็ไม่สนใจ คิดไปคิดมาก็ดีเหมือนกัน ถ้าสมมติว่า อ่านพบในหนังสือพิมพ์ จะมีการประกาศเรื่องหนึ่งเรื่องใดก็ตาม อาจจะเป็นโฆษณาหนึ่ง ซึ่งรู้สึกว่าจะสนุกดี ที่แรกก็อาจจะไม่ค่อยสนใจเท่าไร แต่พอคิดไปคิดมาก็เกิดความสนใจขึ้น ไปดีกว่า อย่างนั้นได้ไหม

ผู้ถาม ได้รับ

ส. เพราะฉะนั้นจิตที่เป็นสสังขาริก หรือเป็นสสังขาร หมายความว่าจิตซึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยการชักจูง จึงมีกำลังอ่อน ซึ่งการชักจูงนั้นอาจจะเป็นด้วยจิตของตนเอง เพราะเหตุว่าไม่ใช่เป็นจิตที่เกิดแรงกล้า มีกำลังขึ้นในทันที แต่ต้องเป็นจิตที่มีสภาพลังเลไป ลังเลมา คิดไป คิดมา แล้วเกิดเป็นกุศลหรืออกุศลประเภทนั้นขึ้น

เหมือนการทำบุญ บางท่านก็คิดอยากจะทำบุญ แต่ว่าอาจจะไม่สะดวก เพราะเหตุว่าต้องเดินทางไป หรือว่าต้องการอะไร ๆ หลายอย่าง แต่หลังจากคิดไป คิดมา คิดมา คิดไป แล้วก็ไป อันนั้นก็เป็จิตที่ไม่แรงกล้าในทันที แต่ถ้าเป็นจิตที่แรงกล้า มีกำลังกล้าในทันที ถึงจะลำบากอย่างไรก็ไป

นั่นแสดงให้เห็นถึงสภาพของจิตซึ่งมีกำลัง เป็นอสังขาร มีความเป็นกุศลหรืออกุศลเกิดขึ้น แล้วสามารถที่จะกระทำสิ่งนั้นลงไปทันทีได้ ไม่ต้องอาศัยการที่จะต้องคิดไปคิดมา ซึ่งแสดงว่าจิตนั้น เป็นจิตที่มีกำลังอ่อน

ทรงแสดงจิตโดยนัยอสังขาร – สสังขารเพื่อประโยชน์อะไร

ผู้ถาม มันต่างกันตรงที่ลังเลหรือครับ ตัวอย่างเมื่อกี้ที่ผมยกตัวอย่างที่ว่า เห็นรถยนต์สวย แล้วก็อยากได้ ที่นี้ถ้าเห็นครั้งแรกอยากได้ แต่เงินของเรากียังไม่พอ อย่างนี้ก็เป็นสสังขาร

ส. ถ้ามีกำลังอ่อน เพราะฉะนั้นแทนที่จะคิดถึงว่า ใครมาชวนหรือเปล่านั้น เป็นเหตุภายนอก ไม่ต้องคำนึงถึง การอบรมเจริญสติปัฏฐานจะทำให้รู้ลักษณะของสภาพธรรมซึ่งเป็นจิตตานุปัสสนา ตรงลักษณะที่กำลังปรากฏ

การที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงจิตโดยประเภทของอสังขารและสังขาร ควรที่จะได้ทราบว่า เพื่อประโยชน์อะไร การศึกษาธรรมไม่ว่าจะเป็นพระวินัย พระสูตร หรือ พระอภิธรรม เพื่อประโยชน์อะไร

การศึกษาเรื่องของจิต เจตสิก รูป เพื่อประโยชน์อะไร การรู้จิตเป็นอสังขารบ้าง สังขารบ้าง เพื่อประโยชน์อะไร ประโยชน์สูงสุด ก็เพื่อที่จะให้สติเกิด ระลึกรู้ลักษณะสภาพของจิตในขณะนั้น ที่มีลักษณะสภาพอย่างนั้น และรู้ว่าเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป

เพราะฉะนั้นจุดประสงค์ของการที่จะศึกษา เรื่องของธรรมโดยละเอียด ก็เพื่อเกื้อกูล อนุเคราะห์ให้สติ ระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ตามปกติ ตามความเป็นจริง

ซึ่งในเรื่องของสังขารและอสังขาร ก็เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานหมวดหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของจิตประเภทใด ๆ ก็อยู่ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานหมวดหนึ่งหมวดใด แสดงว่าประโยชน์ที่ทรงแสดงนั้น เพื่อให้เห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ถึงจิตเป็นอสังขาร ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน หรือถึงจิตจะเป็นสังขาร มีกำลังอ่อน ในขณะนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ประโยชน์คือเข้าใจลักษณะของจิตเพื่อสติระลึกรู้ลักษณะของจิต

ผู้ถาม พราหมณ์ที่จะถวายผ้าสาฎกแก่พระพุทธเจ้านั้น คงจะเป็นสังขาร อันนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ครับว่า ถ้าพราหมณ์นั้นถวายตอนปฐมยาม พราหมณ์นั้นจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตอนปฐมยามนั้น พอชักออกมาจะถวาย ก็คิดว่า เรามีอยู่ผืนเดียว ถ้าถวายไปก็หมด เมื่อก็ก็นั่งใช้ เราก็ก็นั่งใช้ เลยเก็บไว้ก่อน

ส. เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องที่ละเอียดจริงๆ เรื่องของจิต และการให้ผลของจิต เพราะฉะนั้นขณะใดก็ตาม ที่เข้าใจเรื่องลักษณะของจิต ที่เป็นอสังขารและสสังขาร ที่เกิดกับอกุศลจิตเป็นอย่างไร ที่เกิดกับกุศลจิตเป็นอย่างไร มีประโยชน์ที่สติจะระลึก รู้ลักษณะของจิตในขณะนั้น โดยเป็นจิตตามปัฏสนาสติปัฏฐาน เป็นประโยชน์ที่จะเห็นว่า ขณะนั้นเป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง

ง่วง ท้อถอย ท้อแท้ อ่อนเพลีย มีสติระลึกได้ไหม

ท่านผู้ฟังเคยง่วง เคยเพลีย เคยเบื่อไหม บางทีก็มีจิตคิดอยากจะทำกุศลอย่างนั้น อย่างนี้ แต่เสร็จแล้ว ก็อ่อนเพลียไป หรือว่าเกิดความง่วงขึ้น สติจะระลึก รู้ลักษณะของสภาพของจิตในขณะนั้นไหม ถ้าไม่ระลึก ก็เป็นเรา ไม่มีทางที่จะดับอนุสัยกิเลส ที่ยึดถือสภาพธรรมซึ่งเป็นรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ ว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลได้

เพราะเหตุว่าความง่วง มีจริง ความท้อถอย ความท้อแท้ ความเหนื่อยหน่าย ความรู้สึกอ่อนเพลีย มีจริง ถ้าสติไม่ระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมเหล่านั้นตามความเป็นจริง เมื่อไรจะถ่ายถอนความยึดถือสภาพธรรมนั้น และรู้ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่เรา เป็นแต่เพียงลักษณะของจิตซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับไป ซึ่งแสดงโดยประการต่าง ๆ เช่น โดยประเภทที่เป็นอสังขารและสสังขาร ที่เป็นโลกะ เป็นอสังขารก็มี เป็นสสังขารก็มี ที่เป็นโทสะ เป็นอสังขารก็มี เป็นสสังขารก็มี ที่เป็นกุศล เป็นอสังขารก็มี เป็นสสังขารก็มี ซึ่งก็เป็นชีวิตประจำวัน

จะรู้ได้มากขึ้น เวลาที่สติไม่หลงลืม ที่จะระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้น ถ้าเป็นความรู้สึก เป็นลักษณะของจิตแล้ว ไม่ใช่รูป

ความท้อแท้ ความท้อถอย ไม่ใช่รูป เป็นลักษณะของจิต ในขณะนั้นเป็นสสังขาร หรืออสังขาร ก็พอที่จะทราบได้ใช่ไหมว่า ในขณะนั้นเป็นสสังขาร เพราะเหตุว่าเป็นจิตที่ไม่มีกำลังแรงกล้า

เพราะฉะนั้นอย่าคิดถึงเหตุการณ์ภายนอก หรือว่าสิ่งแวดล้อมภายนอก เพื่อที่จะวินิจฉัยว่า จิตนั้นเป็นสสังขารหรืออสังขาร แต่ควรจะเป็นเพราะ สติระลึกรู้ลักษณะสภาพของจิต และรู้ว่าจิตนั้นมีกำลัง หรือว่าไม่มีกำลัง

ถ้าขณะนั้นเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง ไม่ต้องคิดถึงเลยว่า เพราะอะไร เพราะมีคนมาชักชวน หรือเพราะเขาชักชวนหรือเปล่า จิตนั้นจึงเป็นสภาพที่อ่อนกำลัง

แต่ว่าในขณะที่ก็ตามซึ่งจิตเป็นสภาพที่อ่อนกำลัง ในขณะที่นั้นเป็นสสังขารจะโดยจิตของตนเอง ลังเล แล้วก็ชักงูง หรือว่าบุคคลอื่นก็ได้

สสังขาร-อสังขาร มีในกามาวจรจิต ส่วนจิตภูมิอื่นเป็นสสังขาร

สำหรับโดยประเภทของอสังขารและสสังขาร มีเฉพาะในกามาวจรจิต ที่จำแนกจิตออกโดยสสังขารและอสังขาร เพราะเหตุว่ากามาวจรจิตเป็นจิตภูมิต่ำที่สุด ระดับขั้นต่ำที่สุดซึ่งเป็นปกติในชีวิตประจำวัน เป็นจิตในขณะที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส และคิดนึกเรื่องราวของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งในบางครั้งก็มีกำลังแรงกล้า และในบางครั้งก็มีกำลังอ่อน ตามเหตุตามปัจจัย

เพราะฉะนั้นสำหรับจิตที่เป็นกามาวจรจิต โดยประเภทแล้วต่างกัน เป็นอสังขารก็มี สสังขารก็มี

แต่สำหรับจิตระดับที่สูงกว่านี้ คือ ที่เป็นรูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิตแล้ว เมื่อจัดโดยประเภทของสังขารแล้ว ทั้งหมดนั้นเป็นสสังขาร

ฌานจิต เป็นสสังขาร อรูปฌานจิต เป็นสสังขาร โลกุตตรจิตเป็นสสังขาร เพราะเหตุว่าจิตเหล่านี้จะเกิดขึ้นเองไม่ได้ ต้องอาศัยการอบรม การเจริญ จนกว่าจิตนั้น ๆ จะเกิดขึ้น

โลกุตตรจิตจะเกิดขึ้นมาเอง หรือว่ารูปฌานจิตจะเกิดขึ้นมาเอง หรือว่าอรูปฌานจิตจะเกิดขึ้นมาเองไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นรูปฌานจิต หรืออรูปฌานจิต หรือโลกุตตรจิต ต้องมีมหากุศลจิตเกิดก่อน เพราะฉะนั้นก็เป็นจิตซึ่งต้องอาศัยการอบรม การเจริญภาวนา จึงจะเกิดขึ้นได้

ด้วยเหตุนี้จิตภูมิอื่น คือ รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิต จึงเป็น
สสังขาร

รูปฌาน - อรูปฌาน - โลกุตตรจิต เป็นสสังขาร

ผู้ถาม รูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล และโลกุตตรกุศล อาจารย์กล่าวว่า เป็น
สสังขาริก อาศัยอะไรชักชวนล่ะครับ

ส. มหากุศลต้องเกิดก่อน จิตเหล่านั้นจึงจะเกิดได้ ต้องอาศัยการอบรม
เจริญภาวนา ไม่ว่าจะโดยสมถภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนาก็ตาม อยู่ดี ๆ กำลังเห็น
แล้วโลกุตตรจิตจะเกิดขึ้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หรือว่าอยู่ดี ๆ กำลังมีสี่สังวรณะ
ต่าง ๆ ปราภฏ มีเสียงปราภฏ รูปฌานจิตจะเกิด หรืออรูปฌานจิตจะเกิด เหมือนอย่าง
โลกะ โทสะ โมหะ หรือว่ากามาวจรกุศล เป็นไปไม่ได้

ผู้ถาม แล้วกามาวจรจิตจะไปชักชวนให้รูปฌานจิต และอรูปฌานจิตเกิด อย่าง
นั้นหรือ

ส. ในวิถีของรูปฌานจิตและอรูปฌานจิต และโลกุตตรจิต ในวิถีเดียวกันนั้น
ต้องมีกามาวจรกุศลจิตเกิดก่อน แล้วฌานจิต หรือโลกุตตรจิตจึงจะเกิดได้

ผู้ถาม ใช่ครับ ในมรรควิธี มีปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู

ส. มีปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู ไม่ว่าจะเป็นวิถีของรูปฌาน อรูปฌาน
หรือโลกุตตระ ต้องมีมหากุศลจิตเกิดก่อน

ผู้ถาม แล้วปริกรรม อุปจาร ก็เป็นกามจิต เป็นจิตเกิดขึ้นมาชักชวนฌานจิต
หรือโลกุตตรจิต อย่างนั้นหรือครับ

ส. เป็นเครื่องชักจูง แสดงให้เห็นว่า อยู่ดี ๆ รูปฌานจิต อรูปฌานจิต
โลกุตตรจิตจะเกิดเองไม่ได้ ต้องอาศัยการเจริญ การอบรมอย่างมากด้วย

เพราะฉะนั้นโดยความต่างกัน ที่เป็นอสังขารและสสังขาร จึงมีเฉพาะใน
กามาวจรจิตเท่านั้น สำหรับรูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิต ทั้งหมดเป็น
สสังขาร

เพราะฉะนั้นใครก็ตาม ไม่อบรมเจริญปัญญา แล้วก็หวังรอ ที่จะให้โลกุตตรจิต เกิด ก็ทราบได้ว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หรือว่าถ้าไม่รู้เรื่องของการอบรมเจริญสมณะ คือ ความสงบของจิต จนกระทั่งจิตค่อย ๆ สงบขึ้นเป็นขั้น ๆ จนกระทั่งถึงการประกอบด้วย ความสงบที่ลักษณะของสมาธิปรากฏกับความสงบในขณะนั้นเป็นขั้น ๆ รูปาจรจิต หรืออรูปาจรจิต หรือโลกุตตรจิต จึงจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ ถ้าไม่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการอบรมเจริญสมณภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ก็ไม่มีทางที่อยู่ดี ๆ ฌานจิต และโลกุตตรจิตจะเกิดขึ้นได้

เข้าใจว่าเป็นจิตมีกำลังกล้าหรือเป็นจิตอ่อนกำลัง ไม่ใช่สัตว์ ตัวตน บุคคล

ความสำคัญ ไม่ใช่คอยดูว่า อะไรชวน ใครชวน หรือใครไม่ชวน แต่ให้ระลึกรู้ ลักษณะสภาพของจิตในขณะนั้นว่า เป็นจิตที่มีกำลังกล้า หรือเป็นจิตที่อ่อนกำลัง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ต่อไปจะได้ทราบว่า ในกามาวจรจิตประเภทไหนบ้าง ที่เป็นอสังขาริกก็ดวง สสังขาริกก็ดวง ซึ่งเป็นได้ทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาสังเกตรู้ได้ในชีวิตประจำวัน

แต่ว่าเรื่องความละเอียดปลีกย่อยของแต่ละบุคคล ทุกท่านก็จะทราบได้เอง อย่างบางท่านก็จะทราบได้ ที่จะมาฟังธรรม ต้องอาศัยใครชักชวนหรือเปล่า ตอนแรก อาจจะมีผู้ชักชวน ตอนแรกอาจจะไม่ยอมมาเอง แต่ถูกชักชวนมา จึงมา แต่ว่าตอนหลังมาเอง เพราะฉะนั้นลักษณะของจิตก็ต่างกัน ไม่ใช่ว่าจะมีแต่สังขาริกตลอดไป หรือว่าอสังขาริกตลอดไป

อย่างท่านที่ถูกชวนไปดูหนัง ตอนถูกชวนไปก็เป็นจิตที่มีกำลังอ่อน แต่ถ้าหนังสนุกตื่นเต้น หัวเราะสนุกสนาน ในขณะนั้นไม่ใช่จิตที่มีกำลังอ่อนแล้ว ใช่ไหม ไม่ต้องมีใครมาชวนให้หัวเราะ ไม่ต้องมีใครมาชวนให้สนุก แต่ในขณะนั้นเอง จิตก็เกิดความรู้สึกสนุก หรือว่าหัวเราะเกิดขึ้น ขณะนั้นก็ด้วยตนเอง ก็เป็นอสังขาริก ก็แสดงให้เห็นว่า จิต

ทั้งหลายไม่เที่ยง แม้ว่าจะเกิดขึ้นครั้งนี้เป็นอย่างนี้ ครั้งต่อไปก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ตามเหตุตามปัจจัยได้

อกุศลเหตุ ๓ - โสภณเหตุ ๓

ขอกล่าวถึงความต่างกันของจิต โดยสัมปยุตตธรรม ที่เป็น **โดยเหตุ**

สภาพธรรมที่เป็นสังขารธรรมที่จะเกิดขึ้น โดยไม่อาศัยปัจจัย ไม่มีเลย จะเกิดขึ้นมาเองลอย ๆ โดยไม่มีปัจจัยอะไรไม่ได้

เพราะฉะนั้นเมื่อปรมาตมธรรมที่เป็นสังขารธรรมมี ๓ คือ จิต เจตสิก รูป และเมื่อกล่าวถึงจิตต่างกัน โดยเหตุ ก็ควรที่จะได้ทราบว่า ธรรมที่ทรงแสดงว่าเป็นเหตุ นั้น ได้แก่ อะไร ซึ่งสภาพธรรมที่เป็นเหตุ ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง คือ โลกเจตสิก เป็นโลกเหตุ ๑ โทสเจตสิก เป็นโทสเหตุ ๑ โมหเจตสิก เป็นโมหเหตุ ๑ นี่เป็นอกุศลเหตุ ๓

และมีโลกเจตสิก เป็นสภาพธรรมอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับโลกะ อโลกเจตสิก เป็นอโลกเหตุ ๑ อโทสเจตสิก เป็นอโทสเหตุ ๑ อโมหเจตสิกเป็นอโมหเหตุ ๑ รวมเป็นโสภณเหตุ ๓

สภาพธรรมทั้งหมดที่ทรงแสดงว่าเป็นเหตุ ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง ซึ่งเป็นอกุศลเหตุ ๓ และ เป็นโสภณเหตุ ๓

นอกจากนั้นแล้ว เจตสิกอื่นนอกจากเวทนาและสัญญา เป็นสังขารชั้นหยาบ เป็นสภาพธรรมที่ปรุงแต่ง แต่ไม่ใช่เป็นเหตุ เพราะเหตุว่าสภาพธรรมที่เป็นเหตุ นั้นอุปมาเหมือนกับรากแก้วของต้นไม้ ซึ่งตรึงโดยยังมีอยู่ ยังสมบูรณ์ ยังแข็งแรง ก็เป็นเหตุให้ต้นไม้ที่เจริญงอกงาม มีดอก มีผลมากมาย ฉะนั้น เหตุทั้ง ๖ เมื่อเกิดขึ้น ยังไม่ดับไป ก็ทำให้เจริญเติบโต และก็แผ่ผลต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ

ซึ่งทุกท่านก็ทราบดีว่า ถ้ายังไม่ใช้พระอรหันต์แล้ว ยังมีอกุศลเหตุ ๓ ทั้งโลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ และเมื่อเป็นพระอรหันต์บุคคล ก็ลดลงไป จนกระทั่งถึงเมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว ดับทั้งฝ่ายอกุศลเหตุ ๓ และกุศลเหตุ ๓ แต่ว่ามีอัปปยากตเหตุ ไม่ใช่อกุศลเหตุและกุศลเหตุ

นี่เป็นความละเอียด ซึ่งท่านผู้ฟังควรจะสังเกตพยัญชนะที่ว่า เหตุมี ๖ เป็นอกุศล เหตุ ๓ เป็นโสภณเหตุ ๓ แทนที่จะใช้คำว่า เป็นอกุศลเหตุ ๓ และเป็นกุศลเหตุ ๓ แต่ใช้คำว่า เป็นอกุศลเหตุ ๓ เป็นโสภณเหตุ ๓

นี่เป็นเหตุที่คำว่า “โสภณ” ไม่ได้หมายความว่าถึงกุศลเท่านั้น แต่หมายความว่า กุศลก็ได้ วิบากก็ได้ กิริยาก็ได้

เหตุ – นเหตุ

เรื่องของธรรมเป็นเรื่องที่น่าคิด น่าสนใจ และไม่ควรจะลืมด้วย และควรจะ สอดคล้องกับธรรมอื่น ๆ ด้วย เช่น เมื่อทราบว่า ปรมาตมธรรมมี ๔ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน

เมื่อกล่าวโดยเหตุ จิตไม่ใช่เหตุ เจตสิกที่เป็นเหตุ มีเพียง ๖ เจตสิกอื่น นอกจากนั้นทั้งหมดไม่ใช่เหตุ รูปไม่ใช่เหตุ นิพพานไม่ใช่เหตุ สิ่งใดที่ไม่ใช่เหตุ ภาษาบาลีใช้คำว่า “นเหตุ” เพราะฉะนั้นมีเหตุ กับ นเหตุ เหตุ ก็คือ เหตุ ส่วนนเหตุ ก็คือ ไม่ใช่เหตุ

เพราะฉะนั้นจิตเป็นอะไร เป็นนเหตุ

เจตสิกอื่น เช่น ผัสสะ เป็นนเหตุ เวทนา เป็นนเหตุ สัญญา เป็นนเหตุ เป็นต้น เจตสิกอื่น นอกจากเจตสิก ๖ แล้ว ไม่ใช่เหตุ จึงเป็น นเหตุ

รูปเป็นอะไร เป็นนเหตุ

นิพพานเป็นอะไร เป็นนเหตุ

ก็เป็นเรื่องที่ค่อย ๆ เข้าใจตามลำดับ คือ แยก “เหตุ” กับ “นเหตุ” แล้วก็จะต้อง เข้าใจต่อไปว่า จิตเป็นนเหตุ เพราะจิตไม่ใช่เหตุ แต่จิตบางดวงเกิดพร้อมกับเหตุ และจิต บางดวง ไม่มีเหตุสักเหตุเดียวเกิดร่วมด้วย

เช่น จักขุวิญญาณที่เห็นในขณะนี้ที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏ มีเจตสิกที่เกิดกับจักขุ วิญญาณเพียง ๗ ดวง ซึ่งได้แก่

ผัสสเจตสิก ทำกิจกระทบรูปรามณที่ปรากฏทางตา

เวทนาเจตสิก ทำกิจรู้สึก อุเบกขาเวทนา อทุกขมสุขในขณะที่กำลังเห็น

สัญญาเจตสิก จำสิ่งที่ปรากฏทางตา ในขณะที่จิตเห็นเกิดขึ้น

เจตนาเจตสิก เป็นสภาพที่ชวนชวายเป็นกิจ คือ การเห็นสำเร็จ

ชีวิตินทรีย์เจตสิก เอกัคคตาเจตสิก มนสิการเจตสิก เหล่านี้ไม่ใช่เหตุ

แต่ว่าจิตบางดวงก็มีเหตุเกิดร่วมด้วย เช่น โภกมุลจิต เห็นแล้ว ดับไปแล้ว ชอบ
สิ่งที่ปรากฏทางตา ในขณะที่ชอบในขณะนั้นไม่ใช่จักขุวิญญาณ แต่ว่าจิตที่เกิดต่อจาก
จักขุวิญญาณในขณะนั้น ประกอบด้วยเหตุ คือ มีสภาพของความพอใจ ติดข้องในสิ่งที่
ปรากฏ เกิดกับจิตนั้น เป็นโภกมุลจิตเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้นแม้ว่าจิตเป็น นเหตุ ก็จริง แต่จิตบางดวงมีเหตุเกิดร่วมด้วย และ
จิตบางดวงไม่มีเหตุเกิดร่วมด้วย

เพราะฉะนั้นจิตซึ่งเป็น นเหตุ เวลาที่มีเหตุเกิดร่วมด้วย เป็น “สเหตุกะ”
หมายความว่า จิตนั้นประกอบด้วยเหตุ

ค่อย ๆ เข้าใจไปเป็นลำดับขั้น คือ รู้ว่า เหตุ ได้แก่อะไร

“เหตุ” ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง

ตลอดพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรม
ปิฎก จะไม่มีเหตุ ๗ บางแห่งอาจจะแสดงเหตุ ๙ คือ เป็นอกุศลเหตุ ๓ เป็นกุศลเหตุ ๓
เป็นอัพยาगतเหตุ ๓

ซึ่งอัพยาगतเหตุจะเลยเหตุ ๖ ไปไม่ได้ หมายความว่า ไม่ว่าจะทรงแสดงโดยนัย
ของเหตุ ๓ โดยนัยของเหตุ ๖ โดยนัยของเหตุ ๙ โดยนัยใด ๆ ก็ตาม สเหตุ อเหตุ นเหตุ
ก็ได้แก่สภาพธรรมที่เป็นเหตุ คือ เจตสิก ๖ ดวงเท่านั้น อันนี้แน่นอน ไม่เป็นอื่น ทั้ง ๓
ปิฎก ที่จะต้องทราบว่า สภาพธรรมที่เป็นเหตุ ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง และชื่อก็คูนหุ โภก
เจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก อโภกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก

ถ้าเป็นกุศล ก็เป็นกุศลเหตุ ๓ คือ อโภกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก

ถ้าเป็นอัพยาเกตะ คือ ไม่ใช่กุศลและอกุศล ก็มี ๓ คือ เมื่อปฏิเสธว่า ไม่ใช่กุศล
และไม่ใช่อกุศล ก็ต้องเป็นอโภกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

เพราะเหตุว่าอโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ ที่ไม่ใช่กุศล มี แต่ว่า โลภะ โทสะ โมหะ ที่ไม่ใช่กุศล ไม่มี

สเหตุกะ – อเหตุกะ

นี่เพิ่งเริ่ม ยังไม่ได้เรียนเรื่องของจิตโดยละเอียด ทีละดวง ๆ แต่ว่าถ้าเรียนก็จะเข้าใจ เวลาที่ได้ทราบถึงจิตที่ต่างกันโดยประเภทต่าง ๆ เริ่มที่จะจำ และเข้าใจโดยที่ไม่ต้องท่อง คือ เหตุ ได้แก่อะไร เหตุ ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง

เพราะฉะนั้นจิตเป็น “นเหตุ” เจตสิกอื่น นอกจากเจตสิก ๖ ดวง ไม่ใช่เหตุ เป็น “นเหตุ” รูป ไม่ใช่เหตุ เป็น “นเหตุ” นิพพานไม่ใช่เหตุ เป็น “นเหตุ”

แต่จิตซึ่งเป็นเหตุ บางครั้งเกิดพร้อมกับเหตุจึงเป็น “สเหตุกะ” หมายความว่า มีเหตุเกิดร่วมด้วย ขณะใดก็ตามที่จิตไม่ได้มีเหตุ ๖ เกิดร่วมด้วยสักเหตุเดียว จิตนั้นชื่อว่า “อเหตุกะ” หมายความว่า ไม่ประกอบด้วยเหตุ

นี่เป็นศัพท์ภาษาบาลี ซึ่งจะต้องเข้าใจในภาษาไทยง่าย ๆ ธรรมดา คือ

“สเหตุกะ” หมายความว่า ประกอบด้วยเหตุ เกิดพร้อมกับเหตุ

“อเหตุกะ” หมายความว่า ไม่ประกอบด้วยเหตุ คือ ไม่เกิดพร้อมกับเหตุ ซึ่ง ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง

รูป ไม่ใช่เหตุ เป็นอะไร มีเหตุเจตสิกเกิดร่วมด้วยไหม

“รูป” ไม่ใช่เหตุ เป็น นเหตุ

“รูป” มีเหตุ เกิดร่วมด้วยได้ไหม ไม่ได้ เพราะฉะนั้นรูปเป็น “อเหตุกะ”

ในทั้ง ๓ ปิฎก ไม่ว่าจะเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก พอได้ยินคำว่า “อเหตุกะ” ก็ทราบได้เลยว่า สภาพธรรมนั้นไม่ได้เกิดพร้อมกับเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ

“รูป” เป็นรูปธรรม ไม่ใช่สัมปยุตตธรรม ไม่ใช่สภาพธรรมซึ่งเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต

เพราะฉะนั้น “รูป” เป็นทั้ง นเหตุ และอเหตุกะ

แต่ “จิต” เป็น นเหตุ และบางครั้งเป็น สเหตุกะ และบางครั้งเป็น อเหตุกะ

ผัสสะไม่ใช่เหตุ เป็นนเหตุ

เมื่อเข้าใจอย่างนี้แล้ว “เจตสิก” ก็โดยนัยเดียวกัน เพราะว่าเจตสิก เช่น ผัสสะ ไม่ใช่เหตุ เพราะฉะนั้นผัสสะเจตสิกเป็น นเหตุ แต่ผัสสะเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง เพราะฉะนั้นถ้าจิตดวงนั้นเกิดพร้อมกับเหตุ ผัสสะเจตสิกนั้นเป็นสเหตุกะ หมายความว่าเกิดพร้อมกับเหตุ ถ้าจิตนั้นเกิดขึ้นไม่ประกอบด้วยเจตสิกซึ่งเป็นเหตุทั้ง ๖ เมื่อจิตนั้นเป็นอเหตุกะ ผัสสะเจตสิกซึ่งเกิดกับอเหตุกจิตนั้นก็ เป็นอเหตุกะ เพราะฉะนั้นผัสสะก็เป็น นเหตุ และบางครั้งเป็น สเหตุกะ บางครั้งเป็น อเหตุกะ

ไม่ต้องท่อง ท่องไม่มีประโยชน์เลย เพียงแต่เข้าใจ และใช้ศัพท์ภาษาบาลี ด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องว่า เหตุ ตรงกันข้ามกับ นเหตุ สเหตุ ตรงกันข้ามกับ อเหตุ

สเหตุกะ ประกอบด้วยเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ และอเหตุกะ ไม่ประกอบด้วยเจตสิก ซึ่งเป็นเหตุ ซึ่งทุกท่านมีทั้งสเหตุกจิต และอเหตุกจิต เพียงแต่ยังไม่ทราบว่า เมื่อไรเป็นสเหตุกะ และเมื่อไรเป็นอเหตุกะ

แต่นี่คือชีวิตของท่านในวันหนึ่ง ๆ ซึ่งพระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงโดยขณะจิต อย่างละเอียดว่า ขณะใดเป็นอเหตุกะ ไม่ประกอบด้วยเหตุเลย และขณะใดเป็นสเหตุกะ

สเหตุกะ แยกออกเป็นประกอบกับเหตุก็เหตุ

นอกจากนั้น ในจิตประเภทที่เป็นสเหตุกะ ก็ยังจำแนกออกว่า ประกอบกับเหตุก็เหตุ บางครั้งประกอบกับเหตุเดียว คือ ประกอบกับ โมหเหตุ เหตุเดียวเท่านั้น จึงเป็น “โมหมูลจิต”

บางครั้งประกอบกับ ๒ เหตุ คือ โมหเหตุและโลภเหตุ จึงเป็น “โลภมูลจิต” และบางครั้งประกอบกับ ๒ เหตุ คือ ประกอบกับโมหเหตุหนึ่ง และประกอบกับโทสเหตุหนึ่ง จึงเป็น “โทสมูลจิต”

ด้วยเหตุนี้จึงมีคำว่า “เอกเหตุกะ” และ “ทวิเหตุกะ” และ “ติเหตุกะ” ก็เป็นศัพท์ภาษาบาลีเท่านั้น ซึ่งถ้าขณะใดประกอบด้วยเหตุเดียว เช่น โภหมูลจิต ก็เป็น “เอกเหตุกะ” เพราะเหตุว่าประกอบด้วยโมหเจตสิกเท่านั้น ที่เป็นโมหเหตุ เหตุเดียว

สำหรับโลภมูลจิต ไม่ได้ประกอบเฉพาะโมหเจตสิกเท่านั้น แต่ต้องประกอบด้วยโลภเจตสิกด้วย จึงเป็นโลภมูลจิต เพราะฉะนั้นสำหรับโลภมูลจิตเป็นสเหตุกะ และเป็นทวิเหตุจิต เพราะเหตุว่าประกอบด้วยเหตุ ๒ คือ โมหเหตุ และ โลภเหตุ

สำหรับโทสมูลจิต ก็เป็นสเหตุจิต และทวิเหตุกะ เพราะเหตุว่าประกอบด้วยเหตุ ๒ คือ โมหเหตุ และโทสเหตุ

ทางฝ่ายกุศลที่จะไม่มีเหตุเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีเหตุเกิดร่วมด้วย ก็ไม่เป็นกุศล เพราะฉะนั้นเวลาที่กุศลจิตเกิด จะต้องประกอบด้วยเหตุ ๒ เพราะฉะนั้นสำหรับทางฝ่ายกุศล ไม่มีเอกเหตุ แต่มีทวิเหตุ คือ ประกอบด้วยอโลภะ และอโทสะ และบางครั้งก็เป็นติเหตุกะ คือ ประกอบด้วย ๓ เหตุ คือ ประกอบด้วย อโลภเหตุ อโทสเหตุ และอโมหเหตุ “อโมหะ” คือ ปัญญา หรือญาณนั่นเอง

ชีวิตประจำวันอีกเหมือนกัน ซึ่งทุกท่านก็พอจะทราบได้ว่า ขณะไหนเป็นสเหตุกะ และขณะไหนเป็นอเหตุกะ ถ้าสติระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏละเอียดขึ้น ต้องละเอียดขึ้นด้วย

เหตุ กับ ปัจจัย ต่างกันอย่างไร

ผู้ถาม คำว่า เหตุกับปัจจัย มีความต่างกันอย่างไรครับ

ส. มีความต่างกันที่ว่า ปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพที่อุปการะเกื้อกูลให้ธรรมอื่นเกิดขึ้น แล้วแต่ประเภทของปัจจัยนั้น ๆ เช่น ผัสสเจตสิก ไม่ใช่โลภเจตสิก แต่ทั้งผัสสเจตสิกก็ดี โลภเจตสิกก็ดีเป็นปัจจัย แต่เมื่อสภาพของผัสสะต่างกับสภาพของ

โลภะ ความเป็นปัจจัยของผัสสะ ก็ต่างกับความเป็นปัจจัยของโลภะ ในเมื่อผัสสะเจตสิก มีลักษณะ มีกิจ ต่างกับโลภเจตสิก ความเป็นปัจจัยของผัสสะเจตสิก จึงต่างกับความเป็นปัจจัยของโลภเจตสิก

ผัสสะเจตสิกเป็นปัจจัยโดยเป็น “อาหารปัจจัย” เป็นอาหาร คือ เป็นสภาพที่นำมาซึ่งผล แต่ไม่ใช่เป็นเหตุที่จะให้เกิดผลข้างหน้า ซึ่งจะงอกงามไพบูลย์ขึ้นอีกมากทีเดียว เหมือนกับรากแก้ว

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นเหตุนี้ เป็นปัจจัยโดยความเป็นเหตุ ซึ่งอุปมาเหมือนกับรากแก้วของต้นไม้ แต่ไม่ใช่หมายความว่า ต้นไม้มีแต่รากแก้ว เพราะฉะนั้นเจตสิกอื่น สภาพธรรมอื่นก็เป็นปัจจัย โดยเป็นปัจจัยอื่น ซึ่งไม่ใช่เป็นปัจจัยโดยเป็นเหตุ หรือเหตุปัจจัย

ปัจจัยแรก – เหตุปัจจัย

ถ้าเรียนเรื่องปฏิฐาน ซึ่งเป็นคัมภีร์สุดท้ายของพระอภิธรรม ปัจจัยแรก คือ เหตุปัจจัย ให้เห็นความสำคัญของสภาพธรรมซึ่งเป็นเหตุ เวลาที่ไปงานศพ และสวดพระอภิธรรม จะเริ่มต้นด้วย “เหตุปัจจัย” ซึ่งหมายความว่า ถึง โลภเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ หรือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ เตือนให้รู้ถึงสภาพธรรมซึ่งเป็นตัวสำคัญของการที่จะให้เกิดผล เกิดภพ เกิดชาติ ซึ่งได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง คือ โลภเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก และอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก

ซึ่งความจริงสภาพธรรมแต่ละลักษณะมีความสำคัญของตน ๆ ซึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยปัจจัย ไม่ใช่มีปัจจัยแต่เฉพาะ “เหตุ” ซึ่งเป็น “เหตุปัจจัย” อย่างเดียว ไม่ใช่มีปัจจัยเฉพาะ “อารมณ์” ซึ่งปรากฏให้จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น โดยเป็น “อารมณ์ปัจจัย” เพียงปัจจัยเดียว แต่มีปัจจัยมาก ปัจจัยประเภทใหญ่ ๆ มี ๒๔ ปัจจัยแล้วยังมีปัจจัยละเอียดด้วย นอกจาก ๒๔ ปัจจัยนั้น

จักขุปสาท เป็น อินทรีย์ปัจจัย โดยเป็นจักขุนทรีย์

เช่น “จักขุปสาท” ไม่ใช่เกิดขึ้นมาแล้ว ก็ไร้ความหมาย แต่ว่าเป็นปัจจัย โดยเป็น “อินทรีย์” หรือ “อินทรีย์ปัจจัย” เป็น “จักขุนทรีย์” เป็นรูป ซึ่งเป็นใหญ่ในการที่จะให้ “จักขุวิญญาณ” เกิดขึ้น เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ถ้าไม่มีจักขุปสาท ไม่มีโสตปสาท ไม่มีฆานปสาท ไม่มีชีวหาปสาท และไม่มีกายปสาท รูปนี้จะเหมือนอะไร ท่อนไม้ ไม่เห็นอะไร ไม่ได้ยินอะไร ไม่ได้กลิ่นอะไร ไม่ลิ้มรสอะไร ไม่รู้การกระทบสัมผัส “ไม้” นี้ ไม่รู้อะไรเลย ใครจะใช้ “ไม้” ทำอะไร “ไม้” ไม่มีความรู้สึก ไม่มีมีการรู้สิ่งที่มากระทบสัมผัส

เพราะฉะนั้นถ้าสัตว์ บุคคล ไม่มีจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท จะทำอะไรได้ไหม จะต่างอะไรกับท่อนไม้

เพราะฉะนั้นรูปเหล่านั้นเป็นปัจจัยโดยเป็น “อินทรีย์ปัจจัย” เป็นใหญ่เฉพาะในกิจของตน คือ จักขุปสาท เป็นใหญ่ในการที่จะให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา รูปอื่นไม่สามารถที่จะกระทำกิจนี้ได้ และสิ่งที่ปรากฏทางตา จะเห็นชัดเจนหรือเห็นไม่ชัดก็แล้วแต่ความใส ลักษณะของจักขุปสาทนั้นอีก ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตนา หรือความต้องการของใครเลย แต่ต้องขึ้นกับเหตุปัจจัยของการเห็น คือ จักขุปสาท

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมทั้งหมดที่เกิดขึ้น เป็นปัจจัยให้สภาพธรรมอื่นเกิดโดยปัจจัยต่าง ๆ

ต้องอบรมกุศลเหตุโดยเฉพาะอโมหเหตุ

สำหรับโลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก และอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก เป็นปัจจัยโดยเป็น “เหตุ” และเหตุอะไรมา วันหนึ่ง ๆ อกุศลเหตุมาก กุศลเหตุไม่ใช่ว่า ไม่มี มี แต่ถ้าเทียบส่วนแล้ว น้อยกว่ามาก

เพราะฉะนั้นเมื่อไรทางฝ่ายกุศลเหตุจะค่อย ๆ เจริญขึ้น ๆ จนกระทั่งมีกำลังมากกว่าทางฝ่ายอกุศลเหตุ ก็ต้องเป็นผู้ที่อบรมเจริญปัญญา ที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง เพราะเหตุว่าการรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง

ในขณะนั้น เป็นอโมหเหตุ เป็นปัญญาเจตสิก เป็นสภาพธรรมที่รู้ชัด ในลักษณะของสภาพธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง ถ้าตราบใดปัญญายังไม่รู้ชัด ในลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ที่จะไม่ให้โลภเหตุ โทสเหตุ หรือโมหเหตุ เจริญออกมา ไพบูลย์นั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ไม่มีธรรมอื่นเลยที่จะละคลาย หรือว่าสามารถที่จะดับอกุศลเหตุได้ นอกจากปัญญา ซึ่งเป็น “อโมหเหตุ” และเมื่อกุศลกำลังเจริญ เช่น ท่านที่ศึกษาธรรม มีความสนใจที่จะรู้เรื่องของธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ และเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน กุศลที่เป็นอโมหะ คือ ปัญญา ก็จะค่อย ๆ เจริญขึ้น เมื่อบรรลุดุคคุณธรรมถึงความเป็นพระโสดาบันบุคคลเมื่อไร เมื่อนั้นจึงจะดับอกุศลเป็นประเภท ๆ ได้ แต่ไม่ใช่ว่า ดับไปได้ทีเดียวทั้งหมดถึงความเป็นพระอรหันต์

เพราะฉะนั้นผู้ที่ เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน ก็เป็นพระเสกขบุคคล ซึ่งจะต้องอบรมเจริญปัญญาต่อไปอีก จนกว่า แม้กุศลเหตุ ก็ดับด้วย พร้อมกับอกุศลเหตุ ถึงแม้ว่าจะมีโลภะ อโทสะ อโมหะเกิด ก็ไม่เป็นเหตุที่จะให้เกิดผลข้างหน้า ไม่เป็นกุศลเหตุอีกต่อไป แต่เป็นอัปยากตเหตุ คือ เป็นกิริยาเหตุ ได้แก่ จิตของพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งไม่มีอกุศลเหตุเกิดอีกเลย และกุศลเหตุก็ไม่มี เพราะว่าอโลภะ อโทสะ อโมหะนั้น เป็นโสภณเหตุ เกิดกับกิริยาจิตและวิบากจิต ซึ่งไม่เป็นเหตุให้เกิดผล

เมื่อไรจะถึงวันนั้น วันที่บรรลุผล

เมื่อไรจะถึงวันนั้น

ถึงได้ ถ้าเพียร อบรม เจริญไปเรื่อย ๆ เพราะเหตุว่าผู้ที่บรรลุผลในอดีต มีแล้วเป็นอันมาก ถ้าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย ก็ไม่มีผู้ใดที่สามารถจะบรรลุผลนั้นได้ แต่ว่าผลนั้นไม่ใช่เร็ว ช้าตามควรแก่เหตุ คือ ถ้าปัญญายังไม่เกิด อย่าหวังที่จะดับกิเลส และปัญญาก็ต้องเกิดตามลำดับขั้น ที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้นการที่รู้เรื่องของจิต เจตสิก รูป อย่างลึ้มว่า เพื่อที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน จากที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ และ

ทรงแสดง ถ้าเรียนอย่างหนึ่ง ทำอีกอย่างหนึ่ง รู้อีกอย่างหนึ่ง ไม่ตรงกัน อย่างนั้นก็ไม่สามารถที่จะดับกิเลสได้

เหตุ ตรงกันข้ามกับ นเหตุ -- สเหตุกะ ตรงกันข้ามกับ อเหตุกะ

อย่าลืม “เหตุ” ตรงกันข้ามกับ “นเหตุ”

“สเหตุ” หรือ “สเหตุกะ” ตรงกันข้ามกับ “อเหตุกะ”

เหตุได้แก่ เจตสิก ๖ คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ เป็นอกุศลเหตุ ๓ ไม่ว่าโลภะจะเกิดขึ้นขณะใด โทสะจะเกิดขึ้นขณะใด โมหะจะเกิดขึ้นขณะใด ขณะนั้นเป็นชาติอกุศล เป็นตัวเหตุที่จะให้เกิดอกุศลวิบากข้างหน้า

เพราะฉะนั้นสำหรับโลกเจตสิก โทสเจตสิก และโมหเจตสิก เป็นอกุศลเหตุ

แต่ส่วนโสภณเหตุ ๓ คือ อโลกเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ และอโมหเจตสิก ๑ ไม่ใช้คำว่า กุศลเหตุ แต่ใช้คำว่า โสภณเหตุ เพราะเหตุว่าเป็นกุศลก็มี เป็นวิบากก็มี เป็นกิริยาก็มี หมายความว่า อโลกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก เกิดกับกุศลจิตก็ได้ เกิดกับกุศลวิบากจิตก็ได้ เกิดกับกิริยาจิตก็ได้ ด้วยเหตุนี้จึงชื่อว่า “โสภณเหตุ”

เพราะฉะนั้นคำว่า “โสภณ” มีความหมายกว้างกว่าคำว่า “กุศล” เพราะเหตุว่าโสภณนั้น ได้แก่สภาพธรรมที่เป็นกุศล หรือเป็นกุศลวิบาก หรือเป็นกิริยา

ปริมัตถธรรม ๔ จำแนกโดยธรรมหมวด ๓

เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบว่า ถ้าจำแนกโดยประเภทของธรรมหมวด ๓ ซึ่งท่านผู้ฟังคงจะได้ยินบ่อย ๆ ได้แก่ กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา

ปริมัตถธรรม ๔ สามารถที่จะแยกออกเป็นหมวด ๓ คือ ธรรมที่เป็นอกุศลประเภทหนึ่ง ธรรมที่เป็นกุศล ประเภทหนึ่ง ธรรมที่เป็นอัพฺยากตา ประเภทหนึ่ง

เพราะฉะนั้นสำหรับเหตุ ๖ โลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก เป็น อกุศลธรรม แต่โโลกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก เป็น กุศลธรรม พวกหนึ่ง แล้วก็เป็นอัพยาكاتธรรมอีกพวกหนึ่ง

โดยนัยของธรรมหมวด ๓ คือ กุศลธรรม อกุศลธรรม และอัพยาكاتธรรม

เหตุ ๙ ได้แก่ กุศลเหตุ ๓ , อกุศลเหตุ ๓ , อัพยาكاتเหตุ ๓

ก็เป็นเรื่องถ้าเข้าใจความหมายของอัพยาكاتะ ก็จะทราบว่า โดยนัยของเหตุ แล้วสามารถที่จะจำแนกเป็น “เหตุ” ๙ คือ เป็นอกุศลเหตุ ๓ เป็นกุศลเหตุ ๓ เป็นอัพยาكاتเหตุ ๓

ที่ต้องแยกเป็นกุศลเหตุ และอัพยาكاتเหตุ ก็เพราะเหตุว่ากุศลเป็นเหตุ แต่ว่า อัพยาكاتะ คือ วิบาก เป็นผล และอัพยาكاتะ ที่เป็นกิจริยานั้น ไม่ใช่เหตุและไม่ใช่ผล จึงเป็นกิจริยา

เรื่องเหตุ ๖ โดยนัยของธรรมหมวด ๓ ก็เป็นเหตุ ๙

โสภณ – อโสภณ

ขอกล่าวถึง อรรถ คือ ความหมายของจิต ประการที่ ๔ ต่อไปที่ว่า

ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร โดยอำนาจแห่งสัมปยุตตธรรม

ซึ่งก็ได้แก่ เจตสิกที่เกิดกับจิตนั่นเอง ที่ทำให้จำแนกจิตต่างกันอย่างออกเป็นนัยต่าง ๆ อีกนัยหนึ่ง คือ โดยนัยของโสภณและอโสภณ

โสภณธรรม หมายความว่าสภาพธรรมที่งดงาม ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะกุศลอย่างเดียว เวลาที่ใช้คำว่า “โสภณ” หมายความว่า สภาพธรรมที่งดงาม

อโสภณธรรม ก็เป็นสภาพธรรมที่ตรงกันข้ามกับโสภณ คือ ไม่ใช่สภาพธรรมที่ดีงาม

เพราะฉะนั้นโดยนัยของสัมปยุตตธรรม ที่จำแนกให้จิตต่างกัน เป็นจิตประเภทที่
ดีงาม เป็นโสภณบ้าง และเป็นจิตประเภทที่ไม่ดีงาม เป็นอโสภณบ้าง ก็จะต้องเข้าใจว่า
หมายความว่า เจตสิก ซึ่งเป็นเหตุ ๖ นั้นเอง

สำหรับเจตสิกที่ดีงาม ก็ได้แก่ อโลภเจตสิก ซึ่งเป็นเหตุที่จะให้สัมปยุตตธรรมใน
ขณะนั้นดีงาม ขณะที่อโลภเจตสิกเกิด

หรือว่าอโทสเจตสิกเกิดขึ้นขณะใด ขณะนั้นก็ทำให้สัมปยุตตธรรม คือ จิตซึ่งเกิด
ร่วมด้วยและเจตสิกอื่น ๆ ในขณะนั้น เป็นสภาพที่ดีงาม

ขณะที่ปัญญาเจตสิกเกิดขึ้น เป็นอโมหะ เป็นสภาพที่ไม่หลงในขณะนั้น เป็น
สภาพที่รู้ลักษณะของปรมาตตธรรม หรือเป็นสภาพที่เข้าใจเรื่องของปรมาตตธรรม ขณะ
ใดที่ปัญญาเจตสิกเกิดขึ้น ขณะนั้นจิตและเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย ก็เป็นสภาพที่ดีงาม

เพราะฉะนั้น ความหมายของโสภณและอโสภณ ก็สืบต่อมาจากเหตุนี้เอง คือ
จิตใดที่ประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก จิตนั้นเป็น “โสภณจิต”

เพราะฉะนั้น จิตใดก็ตามที่ไม่ประกอบด้วย อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก
อโมหเจตสิก จิตนั้นเป็น “อโสภณจิต”

อกุศลจิต เป็น โสภณจิต หรือไม่

อกุศลจิต เป็นโสภณจิตหรือไม่

การศึกษาปรมาตตธรรม มีเรื่องต้องคิด ต้องพิจารณาด้วยตนเอง และเหตุผลที่
เกิดจากการพิจารณา ย่อมเป็นเหตุผลที่ถูกต้องชัดเจน และไม่ทำให้คลาดเคลื่อนสับสน
กับธรรมอื่น ๆ เช่น อกุศลจิตเป็นโสภณ หรืออโสภณ

อกุศลจิตไม่ได้ประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก แต่
ประกอบด้วยอกุศลเจตสิก เพราะฉะนั้นย่อมเป็นโสภณจิตไม่ได้แน่นอน อันนี้ก็เป็นสิ่งที่
เข้าใจได้ชัดเจน

จักขุวิญญาณ เป็น โสภณ หรือ อโสภณ

“จักขุวิญญาณ” จิตเห็น ในขณะนี้ เป็นโสภณหรืออโสภณ

จักขุวิญญาณที่ทำกิจเพียงเห็น ไม่ได้เกิดพร้อมกับโลกเจตสิก หรือโทสเจตสิก หรือโมหเจตสิก หรือโสภณเจตสิกใด ๆ เลย เกิดกับเจตสิกเพียง ๗ ดวง คือ ผัสสเจตสิก เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก เจตนาเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก ชีวิตินทริยเจตสิก มนสิการเจตสิก ซึ่งเจตสิกทั้ง ๗ ดวงนี้ เป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิก คือ เป็นเจตสิกที่ต้องเกิดกับจิตทุกดวง จะไม่มีจิตดวงไหนเลยซึ่งปราศจากเจตสิก ๗ ดวงนี้ ไม่ว่าจะเป็นกุศลจิต หรืออกุศลจิต หรือวิบากจิต หรือกิริยาจิต หรือโลกุตตรจิต หรือจิตใด ๆ ก็ตาม จะต้องมียเจตสิก ๗ ดวงเกิดร่วมด้วย จะขาดเจตสิก ๗ ดวงนี้ไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้นเจตสิก ๗ ดวง ซึ่งเป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิกนี้ เป็นอัญญสมานาเจตสิก คือ เป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นเสมอกับจิต ถ้าจิตนั้นเป็นอกุศล สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวงนี้ก็จะเป็นอกุศล ถ้าจิตเกิดขึ้นเป็นวิบาก สัพพจิตตสาธารณเจตสิกนี้ก็จะเป็นวิบาก เพราะเจตสิกทั้ง ๗ นี้ เสมอกันกับจิตและเจตสิกที่ตนเกิดร่วมด้วย

เพราะฉะนั้นจักขุวิญญาณเป็นโสภณจิต หรือ เป็นอโสภณจิต

ทราบแล้วว่าโสภณจิต หมายความว่า จิตที่เกิดร่วมกับอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก จึงจะเป็นโสภณจิต แต่จิตใด ๆ ก็ตาม ซึ่งไม่เกิดพร้อมกับอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิกแล้ว จิตอื่นทั้งหมดเป็นอโสภณจิต

เพราะฉะนั้นจักขุวิญญาณเป็นโสภณจิต หรือเป็นอโสภณจิต เป็นอโสภณจิต เพราะเหตุว่าอโสภณจิตไม่ได้หมายความว่า เป็นอกุศลจิตเท่านั้น จิตใด ๆ ตามที่ไม่เกิดร่วมกับโสภณเหตุ ๓ คือ อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิกแล้ว เป็นอโสภณทั้งหมด

อกุศล หรือ อโสภณ ต่างกันอย่างไร

การศึกษาธรรม เป็นการศึกษาที่จะต้องเข้าใจโดยละเอียด แม้แต่จะใช้คำว่า อกุศล หรือ อโสภณ ต่างกันอย่างไร

“อกุศล” เป็นสภาพธรรมที่ไม่ดีงาม แล้วก็เป็นเหตุที่จะให้เกิดผล
แต่ อโสมณ หมายความว่าถึง จิตและเจตสิกที่ไม่ประกอบด้วยโสมณเจตสิก ๓

จิตมี ๔ ชาติ เหตุใดจึงไม่เป็นเหตุ ๑๒

ผู้ถาม ที่อาจารย์กล่าวไว้ว่า เหตุมี ๖ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ก็เป็นเหตุ
แต่อโลภะ อโทสะ อโมหะ เกิดกับวิบาก หรือกิริยา มันก็ต้องเป็นเหตุ ๑๒ ซิคะรับ ทำไม
บอกว่า เหตุ ๖ เท่านั้น

ส. ไม่ได้แยกธรรมออกเป็น ๔ ชาติเท่านั้น แต่ยังแยกออกเป็นธรรมหมวด
๓ ถ้ากล่าวโดยชาติ มีกุศล มีอกุศล มีวิบาก มีกิริยา โดยชาติ ๔

แต่ถ้ากล่าวโดยธรรมหมวด ๓ แล้ว รวมวิบากกับกิริยาเป็นอัพยากตะ

เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยธรรมหมวด ๓ เป็นเหตุ ๔ คือ เป็นอกุศลเหตุ ๓ กุศล
เหตุ ๓ อัพยากตเหตุ ๓

ธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยนัยใด ๆ ผู้ที่ศึกษาจะต้องเข้าใจตามนัยที่
ทรงแสดงนั้น เมื่อทรงแสดงโดยประเภทของหมวด ๓ ใช้คำว่า กุศลธรรม อกุศลธรรม
และอัพยากตธรรม ก็จะต้องรู้ความหมายว่า

“กุศลธรรม” ต้องเป็นสภาพที่เป็นเหตุ ให้เกิดวิบาก “อกุศลธรรม” เป็นสภาพที่
เป็นเหตุให้เกิดวิบาก แต่ “อัพยากตธรรม” เป็นสภาพธรรมซึ่งไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล
เพราะฉะนั้นอัพยากตธรรม หมายความว่า วิบากจิตและเจตสิก ๑ กิริยาจิตและเจตสิก
๑ รูป ๑ นิพพาน ๑

นี่คือความหมายที่จะต้องเข้าใจ ที่ทรงแสดงโดยนัยต่าง ๆ เพราะเหตุว่าอัพยากต
ธรรม ไม่ได้หมายความว่าจิตและเจตสิกที่เป็นวิบากและกิริยา แต่หมายความว่า รูป
ปรมาตถ์ และนิพพานปรมาตถ์ คือ ธรรมใด ๆ ก็ตาม ที่ไม่ใช่กุศลหรืออกุศลแล้ว เป็น
อัพยากตะ เมื่อทรงแสดงโดยหมวด ๓ แต่ถ้าทรงแสดงโดยชาติ ๔ หมายความว่าจิตและ
เจตสิก

ฝ่ายกุศลวิบาก มีที่เป็นโสภณ และ อโสภณ

เพราะฉะนั้นสำหรับทางฝ่ายกุศลวิบาก จึงมีทั้งที่เป็นอโสภณ และโสภณ ถ้าขณะใดที่ประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก ขณะนั้นเป็นโสภณ เป็นกุศลวิบากที่เป็นโสภณ

ทวิปัญญวิญญาณกุศลวิบาก เป็นอโสภณจิต

“จักขุวิญญาณ” เป็นสภาพธรรมที่มีจริง กระทำกิจเห็น แต่ว่าต่างกันโดยกรรม เป็น ๒ ประเภท คือ เห็นสิ่งที่ไม่ดีขณะใด เป็นอกุศลวิบากขณะนั้น เห็นสิ่งที่ดี น่าพอใจ ขณะใด เป็นกุศลวิบากในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นทางตาที่เห็น เป็นจักขุวิญญาณ มี ๒ ดวง ๒ ประเภท ต่างกันตามกรรม คือ เป็นกุศลวิบาก เป็นผลของกุศลกรรม ๑ และเป็นอกุศลวิบาก เป็นผลของอกุศลกรรม ๑

ทางหูก็เหมือนกัน ที่ได้ยินเสียงเป็นสภาพธรรมซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เป็นผลของอดีตกรรม ขณะใดที่ได้ยินเสียงที่น่ายินดี น่าพอใจ ขณะนั้นไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เป็นโสตวิญาณที่เป็นกุศลวิบาก เกิดขึ้น เพราะกุศลกรรมในอดีตเป็นปัจจัย

แต่ขณะใดที่ได้ยินเสียงที่ไม่น่าพอใจ ขณะนั้นก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อยากจะเปลี่ยนให้ได้ยินเสียงที่พอใจ ก็เปลี่ยนไม่ได้ เพราะเหตุว่าขณะจิตนั้นเกิดขึ้นเป็นผลของอดีตอกุศลกรรม

ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย โดยนัยเดียวกัน แต่ว่าจักขุวิญญาณที่เป็นกุศลวิบาก ที่เห็นสิ่งที่ดี โสตวิญาณที่เป็นกุศลวิบาก ซึ่งได้ยินเสียงที่ดี ฆานวิญาณที่เป็นกุศลวิบาก ที่ได้กลิ่นที่ดี ชิวหาวิญาณที่เป็นกุศลวิบาก ที่ได้รับรสที่ดี กายวิญาณที่เป็นกุศลวิบาก ที่กระทบโผฏฐัพพะที่ดี ไม่ประกอบด้วยโสภณเหตุ คือ ไม่ประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก

เพราะฉะนั้นจักขุวิญญาณกุศลวิบาก โสตวิญาณกุศลวิบาก ฆานวิญาณกุศลวิบาก ชิวหาวิญาณกุศลวิบาก กายวิญาณกุศลวิบาก เป็นอโสมณจิต

จะต้องทราบความต่างกันของ คำว่า “โสมณ” กับ “อโสมณ” ไม่ได้หมายความว่า กุศลวิบากทั้งหมดเป็นโสมณจิต

นี่เป็นความต่างกันของชีวิตประจำวันในแต่ละขณะ

ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอเหตุกกุศลวิบาก พิจารตั้งแต่กำเนิด

ท่านผู้ฟังจะทราบได้ว่า ท่านผู้ฟังมีทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ได้กระทำแล้ว เป็นของที่แน่นอนที่สุด แต่ว่าปฏิสนธิจิตของภูมิมนุษย์กับปฏิสนธิจิตของอบายภูมินั้น ต่างกัน

เพราะผู้ที่ปฏิสนธิจิตในอบายภูมิ เป็นสัตว์ที่เกิดในนรก หรือเปรต หรืออสุรกาย หรือสัตว์เดรัจฉาน ทั้งหมดปฏิสนธิด้วย อกุศลวิบากจิต เป็นผลของอกุศลกรรม

และปฏิสนธิจิตของผู้ที่เกิดเป็นมนุษย์ หรือเทวดาชั้นต่าง ๆ ซึ่งเป็นสุคติภูมิ ต้องเป็นกุศลวิบาก เป็นผลของกุศลกรรมหนึ่ง ซึ่งทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดในสุคติภูมิ แล้วแต่ว่าจะเกิดเป็นบุคคลใด

ถ้าเกิดเป็นคนที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิด กุศลวิบากที่ทำกิจปฏิสนธิ ไม่ได้ประกอบด้วย โสมณเจตสิก คือ ไม่ได้เกิดพร้อมกับอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก นั่นเป็นประเภทหนึ่ง คือ ผู้ที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิด บ้า ใ้ บอด หนวก ตั้งแต่กำเนิด เป็นต้น

แต่สำหรับผู้ที่ไม่ใช่เป็นผู้ที่บ้า ใ้ บอด หนวกตั้งแต่กำเนิด ก็เกิดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมด้วยอาการต่าง ๆ ปฏิสนธิจิตย่อมต่างกัน ตามกำลังของกุศลซึ่งเป็นเหตุ

กุศลกรรมอย่างอ่อน ซึ่งเป็นเหตุให้กุศลวิบากที่ไม่ประกอบด้วยโสมณเจตสิก ทำกิจปฏิสนธิ เป็นบุคคลที่บ้า ใ้ บอด หนวก ตั้งแต่กำเนิด แต่สำหรับผู้ที่ไม่ใช่บ้า ใ้ บอด หนวก ตั้งแต่กำเนิด ปฏิสนธิจิตนั้นประกอบด้วยโสมณเจตสิก คือ ประกอบด้วยอโลภเจตสิก และอโทสเจตสิก ๒ เหตุ เป็นทวิเหตุบุคคล

แต่ว่าปฏิสนธิจิตของบุคคลนั้น ไม่ใช่เป็นผลของกรรมที่ประกอบด้วยปัญญา เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้ประกอบด้วยปัญญาเจตสิก ในขณะที่กระทำปฏิสนธิกิจ บุคคลนั้น แม้ว่าจะได้ยินได้ฟังพระธรรม ก็อาจจะมีการพิจารณา และเข้าใจ แล้วก็อาจจะมีการ อบรมเจริญปัญญา แต่ไม่สามารถที่จะบรรลุถึงอัปนาสมาธิ ที่เป็นฌานจิต หรือมรรค ผลนิพพาน ไม่บรรลุคุณธรรมที่จะเป็นพระอริยบุคคล ไม่รู้แจ้งอริยสัจธรรม ๔ ในชาตินั้น

แต่ว่าสะสมเหตุปัจจัย ซึ่งถ้ากรรมที่ประกอบด้วยปัญญาเจตสิกให้ผล ก็จะทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดพร้อมกับ อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และอโมหเจตสิก เป็นเหตุบุคคล คือ บุคคลที่ประกอบพร้อมด้วยโสภณเหตุทั้ง ๓ ในชาติต่อไปได้

ไม่ควรประมาทในการเจริญกุศล ฟังพระธรรม อบรมปัญญา

เพราะฉะนั้นไม่ควรประมาท เพราะบางท่านเป็นผู้ที่มีสติปัญญา ปฏิสนธิจิตของท่านอาจจะหรือคงจะเกิดร่วมกับอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และปัญญาเจตสิก แต่ว่าถ้าเป็นผู้ที่ประมาทการเจริญกุศล ประมาทการฟังพระธรรม ท่านจะเป็นผู้ที่มีมนสิการ คือ สามารถที่จะพิจารณา อาศัยสติปัญญาซึ่งก็ได้สะสมมาในอดีต แต่ไม่ใช่ในการอบรมเจริญปัญญาในทางธรรม

เพราะฉะนั้นท่านก็เป็นผู้ที่ฉลาดในทางโลก ในวิชาการต่าง ๆ แต่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

เพราะว่าบางท่านก็อาจจะเป็นผู้ที่ครั้งหนึ่งเคยสนใจธรรม อาจจะเป็นผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรม หรืออาจจะถึงกับบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุสามเณร แต่ว่าการรู้แจ้งอริยสัจธรรม ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้ว่า จะรู้แจ้งในเพศใด ในเพศของบรรพชิต หรือในเพศของฆราวาส เพราะว่าทุกท่านจะต้องอบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ตามปกติ ตามความเป็นจริง

ตามความเป็นจริงไม่ใช่ว่าแต่ละท่านสามารถที่จะเลือกชีวิตของท่านได้ ถ้าคิดว่าสภาพธรรมทั้งหลายเป็นอัตตา ก็จะคิดว่าตัวท่านเลือกที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด แต่ถ้ารู้

อย่างถ่องแท้ว่า สภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา แม้แต่ความคิดที่จะเกิดแต่ละขณะ ก็มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดเป็นไปในขณะนั้น อย่างนั้น ๆ แม้แต่การตัดสินใจแต่ละครั้ง แต่ละขณะ ก็ไม่มีอัตตาที่จะตัดสินใจ แม้แต่การคิดตัดสินใจในขณะนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยที่จะคิดอย่างนั้น พิจารณาอย่างนั้น หรือตัดสินใจอย่างนั้น

เพราะฉะนั้นถ้าท่านเป็นผู้ที่แม้ว่าในกาลครั้งหนึ่ง อาจจะเคยสนใจธรรม ผักไฟในการศึกษา ในการปฏิบัติธรรม แต่อย่าลืมนะว่า กว่าจะได้รู้แจ้งอริยสัจธรรม ยังมีอกุศลที่สะสมมามากมาย หนาแน่น ที่จะทำให้หลงไป เพลินไป ในอกุศลได้ ถ้าเป็นผู้ที่ประมาท

เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าจะปฏิสนธิด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และปัญญาเจตสิก แต่เมื่อใดที่เป็นผู้ประมาท ปัญญาเจตสิกในชาตินั้นจะไม่เจริญขึ้น เพราะเหตุว่าไม่ได้อบรม ด้วยการฟัง ด้วยการพิจารณา ด้วยการปฏิบัติธรรม

เพราะฉะนั้นก็น่าเสียดายชาติ ซึ่งปฏิสนธิพร้อมกับปัญญาเจตสิก แต่ว่าไม่ได้อบรมให้เจริญขึ้น และก็ในชาติต่อไป กรรมใดจะทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด ก็ไม่แน่ว่า จะเป็นอกุศลกรรม ทำให้อกุศลวิบากทำกิจปฏิสนธิ ซึ่งก็ไม่ประกอบด้วยโสภณเจตสิก หรือว่ากรรมที่เป็นกุศลกรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็จะทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด พร้อมกับอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก แต่ว่าไม่ประกอบด้วยปัญญาเจตสิก

เพราะฉะนั้นก็น่าเสียดายในแต่ละภพ แต่ละชาติ ถ้าไม่ได้อบรมเจริญปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น

ทำไมผู้ที่บรรลุมรรคผล หรือได้ฌาน ต้องเป็นดิเหตุกปฏิสนธิ

ผู้ถาม ทำไมผู้ที่บรรลุมรรคผลได้หรือได้ฌานในชาตินั้น จะต้องมีดิเหตุกปฏิสนธิ ส่วนผู้ที่เป็นทวิเหตุกบุคคลจะบรรลุมรรคผล หรือได้ฌานในชาตินั้นไม่ได้ ด้วยเหตุอะไรครับ

สุ. โดยมากท่านผู้ฟัง พิจารณาบุคคล แต่ไม่รู้ว่าที่จัดจำแนกบุคคลออกเป็นประเภทนั้น ๆ เพราะปฏิสนธิจิตต่างกัน เห็นเป็นสัตว์ เป็นบุคคลแล้ว ก็จำแนกออกไป

ว่า เป็นสัตว์ต่างกับมนุษย์ และเวลาที่เห็นมนุษย์อุปนิสัยต่าง ๆ กัน บางท่านก็เป็นผู้ที่เฉลียวฉลาด บางท่านก็เป็นผู้ที่ไม่เฉลียวฉลาด เป็นผู้ที่สติปัญญาน้อย เป็นผู้ที่มีความสามารถของความสามารถ การพิจารณาน้อย ท่านจัดประเภทเป็นบุคคลต่าง ๆ

แต่ลืมนึกว่า ที่จัดอย่างนั้น เพราะจิตของบุคคลนั้น และต้องหยั่งลงไปถึงขณะปฏิบัติว่า เพราะปฏิบัติจิตประกอบด้วยปัญญาเจตสิก หรือว่าไม่ประกอบด้วยปัญญาเจตสิก

คนที่โง่งง จะเป็นผู้ปฏิบัติด้วยติเหตุหรือไม่

ผู้ถาม อยากถามว่า คนที่โง่งง ๆ วางแผนปล้นธนาคารได้สำเร็จ จะพูดได้ไหมว่า เขาปฏิบัติด้วยติเหตุ

ส. ถ้าคนนั้นได้ฟังพระธรรม แล้วก็เข้าใจได้อย่างรวดเร็ว และสามารถที่จะปฏิบัติ รู้แจ้งอริยสัจธรรมได้ ผู้นั้นปฏิบัติพร้อมด้วยปัญญา แต่ถ้ายังไม่มีเหตุการณ์อย่างนั้น ที่จะพิสูจน์ ก็ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้

ทราบได้ไหมว่าปฏิบัติด้วยเหตุ

ผู้ถาม คนที่คลอดออกมาแล้วพิจารณา เราจะทราบได้หรือไม่ว่าเป็นเหตุ

ส. ทราบไม่ได้เพราะต้องถือตั้งแต่ขณะปฏิบัติว่า จะมีกรรมใดที่จะทำให้เป็นผู้ที่พิจารณา บ้า ใ้ บอด หนวก เพราะฉะนั้นจึงเป็นผู้ที่ไม่ประมาท ไม่ว่าจะปฏิบัติอย่างไร ก็อบรมเจริญได้ จนกว่าจะเจริญขึ้น ๆ ในทางกุศลธรรม

เพราะฉะนั้นเรื่องของโสภณจิตและอโสภณจิต ก็เป็นเรื่องที่ละเอียด ที่ควรจะได้พิจารณาในชีวิตประจำวัน เพราะว่าทุกท่านไม่ได้มีแต่เฉพาะโสภณจิต แต่มีทั้งโสภณจิตและอโสภณจิต ซึ่งควรที่จะได้ทราบว่า ในขณะที่ไหน เป็นโสภณ และในขณะที่ไหนเป็นอโสภณจิต

ปฏิสนธิจิตที่เป็นโสภณจิตมี ๒ ประเภท คือ ทวิเหตุ กับ ตีเหตุ

สำหรับผู้ที่ปฏิสนธิในภูมิมนุษย์ ซึ่งไม่บ้า ใ้ บอด หนวก พิการ ตั้งแต่กำเนิดแล้ว ละก็ ปฏิสนธิจิตเป็นโสภณจิต แต่ก็ยังแยกออกเป็น ๒ ประเภทว่า เป็นทวิเหตุ ประกอบด้วย อโลภเจตสิกและอโทสเจตสิก ประเภทหนึ่ง และก็เป็นตีเหตุบุคคล คือ ประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และอโมหเจตสิก หรือปัญญาเจตสิก อีกประเภทหนึ่ง

ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่จะคิดว่า ตัวเองเป็นประเภทไหน แต่ว่าอบรมเจริญขึ้น ๆ เพราะเหตุว่าถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่เป็นตีเหตุปฏิสนธิ คือ ปฏิสนธิจิตเกิดพร้อมกับอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก แต่ก็ยังไม่สามารถจะรู้แจ้งอริยสัจธรรมในปัจจุบันชาตินี้ได้ ไม่ใช่ว่าผู้ที่เป็นตีเหตุบุคคลแล้ว จะรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้ทุกคนในปัจจุบันชาติ ถึงแม้ว่าจะเป็นตีเหตุปฏิสนธิ ก็ยังต้องแล้วแต่การอบรมเจริญปัญญาอีก ว่าควรแก่การที่จะรู้แจ้ง หรือว่ายังไม่พร้อมที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม

เพราะฉะนั้นในขณะที่ท่านไม่ได้บ้า ใ้ บอด หนวก มาแต่กำเนิด นอนหลับสนิท ขณะนั้นเป็นโสภณจิต

ไม่ว่าปฏิสนธิจิตประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก เป็นตีเหตุบุคคล หรือปฏิสนธิจิตประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และปัญญาเจตสิก เป็นตีเหตุบุคคล เมื่อกำลังนอนหลับ ยังเป็นโสภณ ก็เลสไม่เกิด ไม่มีความยินดียินร้าย เพราะเหตุว่า ยังไม่ได้เห็น ยังไม่ได้ยิน ยังไม่ได้กลิ่น ยังไม่ได้ลิ้มรส ยังไม่ได้กระทบสัมผัส ยังไม่ได้คิดนึกเรื่องของสิ่งที่เห็นทางตา ได้ยินทางหู ได้กลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น กระทบสัมผัสทางกาย เพราะฉะนั้นในขณะที่นั้นเป็นโสภณ เป็นจิตที่ประกอบด้วยโสภณเจตสิก

ดีใจไหม เป็นโสภณบุคคล ในขณะที่กำลังนอนหลับสนิท แต่ว่าพอตื่นขึ้นจะเสียใจ หรือว่าจะดีใจ ขึ้นอยู่กับอกุศลจิตจะเกิด หรือว่ากุศลจิตจะเกิด ในวันหนึ่ง ๆ

เพียงเห็นเป็นอโสมณ แต่เห็นแล้วเป็นกุศล หรือ เป็นอกุศล

เพียงเห็นเป็นอโสมณ แต่เห็นแล้วเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล

ถ้าเป็นอกุศล ไม่น่าจะยินดีเลย เพราะเหตุว่าสะสม สืบต่อไปอยู่เรื่อย ๆ และอกุศลนี้ รวดเร็วเหลือเกิน ทันทีที่เห็นดับไป ถ้ากุศลจิตไม่เกิดเป็นไปในทาน หรือในศีล หรือในความสงบ หรือในการอบรมเจริญสติปัญญาจน ทราบได้ทันทีว่า เป็นอกุศลแล้ว รวดเร็ว และถี่มาก

เพราะเหตุว่าในขณะหนึ่ง ๆ ซึ่งมีการเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ไม่ใช่เพียงจักขุวิญญาณขณะเดียวเกิดดับสืบต่อ แต่สลับกับอกุศลอีก ๗ เท่า

๗ เท่าของจักขุวิญญาณซึ่งเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาครั้งหนึ่ง ๆ น่าดีใจหรือเสียใจ โสมณบุคคลนอนหลับเป็นโสมณ แต่พอตื่นขึ้นจะเป็นโสมณ หรือว่าจะเป็นอย่างโสมณในวันหนึ่ง ๆ

เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องที่จะไม่ประมาท เมื่อได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยละเอียด ถึงขณะจิตว่า ขณะใดเป็นโสมณ ขณะใดเป็นอโสมณ และอโสมณนั้นเป็นอกุศล หรือว่าเป็นวิบาก

เพราะฉะนั้นก็ควรจะเป็นผู้ที่ไม่ประมาท ในการที่จะให้พืชเชื้อของสติปัญญาซึ่งสะสมมาพร้อมกับโสมณเจตสิก ซึ่งเกิดพร้อมกับภวังคจิตในขณะตื่นนอนหลับ ควรที่จะเป็นพืชเชื้อที่ได้รับการอบรมเจริญจนกระทั่งเติบโตขึ้น เป็นกุศลธรรมที่ยิ่งใหญ่จนกระทั่งสามารถที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้

เพราะเหตุว่าในขณะที่เป็นภวังค์ สำหรับผู้ที่ไม่บ้า ใ้ บอด หนวก เป็นโสมณจิต ซึ่งมีโอกาสที่จะเจริญเติบโต เป็นกุศลที่เจริญขึ้น ๆ เรื่อย ๆ ได้ ถ้ามีการฟังพระธรรมโดยละเอียด และโดยเข้าใจชัดเจนถูกต้อง เพื่อที่จะให้การประพฤติปฏิบัติไม่ผิด

พระอรหันต์มีอโสมนจิตหรือไม่

พระอรหันต์มีอโสมนจิตไหม ต้องคิดอีกแล้ว ตอบว่า “มี” ถูก พระอรหันต์มีอกุศลจิตไหม ไม่มี พระอรหันต์มีอโสมนจิต แต่พระอรหันต์ไม่มีอกุศลจิต เพราะเหตุว่าพระอรหันต์มีจักขุวิญญาณ โสทวิญญูญาณ เป็นต้น ซึ่งเป็นอโสมนจิต เพราะเหตุว่าจักขุวิญญาณ โสทวิญญูญาณ เป็นต้นนั้น ไม่มีโสมนเจตสิก ซึ่งเป็นโสมนเหตุ คือ อโกลมเจตสิก อโทสเจตสิก และอโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย

โสมนเจตสิก ๒๕ - อกุศลเจตสิก ๑๔ - อัญญสมาเจตสิก ๑๓

สำหรับ “เจตสิก” ทั้งหมด มี ๕๒ ประเภท ซึ่งทางธรรมใช้คำว่า ดวง เป็นโสมนเจตสิก ๒๕ ประเภท เป็นอกุศลเจตสิก ๑๔ ประเภท ที่เหลือ ๑๓ ประเภท เป็นอัญญสมาเจตสิก คือ เจตสิกที่เสมอกับจิตและเจตสิกอื่นซึ่งเกิดร่วมด้วย คือ

เป็นกุศลก็ได้ ถ้าเกิดกับกุศลจิต และเจตสิกที่เป็นกุศล

เป็นอกุศล เวลาเกิดกับอกุศลจิต และอกุศลเจตสิกอื่น

เป็นวิบาก เวลาเกิดกับวิบากจิต และวิบากเจตสิกอื่น

เป็นกิริยา เวลาเกิดกับกิริยาจิต และกิริยาเจตสิกอื่น

เวทนาเจตสิกดีหรือไม่ ในภาษาไทย

“เวทนาเจตสิก” ดีไหม ถ้าจะไม่ใช่คำว่า โสมน อโสมน ลองใช้ภาษาไทยดู ความหมายจะเหมือนกับที่เข้าใจว่า โสมน หรือ อโสมนไหม

เวทนาเจตสิก ดีไหม มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งตอบว่า ถ้าเป็นสุขเวทณาก็ดี “สุขเวทนา” โดยนัยของเวทนา ๕ หมายความว่าถึง เวทนาเจตสิกที่เกิดเฉพาะกับกาย วิญญูญาณที่เป็นกุศลวิบาก ในขณะที่กระทบกับอารมณ์ที่น่าสบายทางกาย ขณะนั้น ไม่ได้ประกอบด้วยอโกลมเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก

เพราะฉะนั้นถ้าเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี สุขเวทนา ที่เกิดกับกายวิญญาณกุศล
วิบาก เป็นโสภณหรืออโสภณ เป็นอโสภณ ไม่ดีแล้ว ใช่ไหม

นี่เป็นเรื่องที่จะต้องเข้าใจจริง ๆ ว่า สภาพธรรมที่ดี ต้องเป็นสภาพธรรมที่เกิดกับ
โสภณเหตุ ๓ คือ อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และอโมหเจตสิก

รูปที่กำลังกระทบสัมผัสแล้วสบายๆ ตอนนี้ ดีหรือไม่ดี

“รูป” ที่ทุกท่านกำลังกระทบสัมผัสสบาย ๆ ตอนนี้ ดีหรือไม่ดี ไม่ตอบภาษาไทย
แล้ว เพราะว่าตอบภาษาไทยแล้ว ไม่ชัดเจน

นี่เป็นเหตุที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้ภาษาบาลี เพราะเหตุว่ามีความหมายที่กำชับ
ถูกต้องจริง ๆ ในอรรถ คือ ลักษณะของสภาพธรรม

“รูป” นี้ ถึงแม้จะน่ายินดี น่าพอใจ ดูสีสันวรรณะที่ปรากฏผ่องใส สวยงาม แต่ว่า
ไม่ใช่โสภณ ไม่ประกอบด้วยเมตตา หรือกรุณา หรือมุทิตา หรือสภาพธรรมใด ๆ ที่เป็น
สภาพธรรมที่ดีงาม

เพราะเหตุว่า “รูป” ไม่ใช่สภาพรู้ ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล รูปไม่ใช่สภาพรู้ รูปเป็น
อภัยากตะ สำหรับสภาพธรรมซึ่งเป็นสภาพรู้ ได้แก่ จิตและเจตสิกเท่านั้น ที่จะเป็น
โสภณหรืออโสภณได้ แต่ว่าสภาพธรรม เช่น รูปทั้งหมด แม้ว่าจะสวยงามก็ไม่ใช่โสภณ
แต่ว่ารูปเป็นที่รองรับของความรู้สึกยินดีหรือพอใจได้ เพราะเหตุว่าความยินดีหรือพอใจ
อยู่ที่ไหน ในวันหนึ่ง ๆ

ความยินดีความพอใจของทุกท่านอยู่ที่ไหนในวันหนึ่ง ๆ พ้นจากรูปใหม่ ยินดีที่
จะให้เห็นสิ่งที่ต้องการ ยินดีที่จะได้ฟังเสียงที่น่าพอใจ ยินดีที่จะได้กลิ่น ยินดีที่จะลิ้มรส
ยินดีที่จะกระทบสัมผัสสิ่งที่น่าสบายทางกาย ตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย พ้นใหม่จาก
ความต้องการ ความรู้สึก ที่มีต่อรูปทั้งหลาย โดยที่รูปนั่นเองเป็นอภัยากตะ รูปไม่รู้อะไร
เลย แต่รูปนั่นเองเป็นที่รองรับความยินดี ความพอใจ หรือเวทนาต่าง ๆ

เพราะเหตุว่าทำไมต้องการเห็นรูป ทำไมต้องการได้ยินเสียง ทำไมต้องการได้
กลิ่นหอม ๆ ทำไมต้องการได้รสอร่อย ทำไมต้องการได้สิ่งที่กระทบสัมผัสที่น่าพอใจ

เพื่อความรู้สึกที่เป็นสุขจะเกิดขึ้น ช้าแล้ว ช้าอีก ในสิ่งที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

แม้เพียงนึกถึงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็ทำให้รู้สึกเป็นสุขได้ ไซ้ใหม่ ในวันหนึ่ง ๆ เป็นสุขกับการคิด นึกถึงรูปบ้าง เสียงบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง โผฏฐัพพะบ้างหรือเปล่า

อุปมาเปรียบเทียบขั้น ๕

เพราะฉะนั้นขั้นทั้ง ๕ จึงได้อุปมาเปรียบเทียบว่า

รูปขั้นเหมือนกับภาชนะ ที่รองรับความรู้สึกที่ยินดี

เวทนาขั้นอุปมาเหมือนกับอาหาร ที่อยู่ในภาชนะนั้น

สัญญาขั้นอุปมาเหมือนกับกับข้าวชนิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้ปรุงให้เกิดความยินดีขึ้น

เพราะคงจะไม่มี ความพอใจที่จะกินข้าว โดยที่ไม่มีกับข้าว เพราะฉะนั้นก็จะต้องมีสัญญา ซึ่งเพิ่มเติมรสของความรู้สึกนั้นขึ้นอีก ที่จะให้ยินดีอย่างนั้นบ้าง ยินดีอย่างนี้บ้าง

สังขารขั้นเปรียบเหมือนพ่อครัวนักปรุง

อาหารนี้ถ้าไม่มีพ่อครัวแม่ครัวที่มีฝีมือ จะเป็นอย่างไร มีผัก มีเนื้อ แต่ไม่มีพ่อครัวแม่ครัวที่มีฝีมือ รสชาติของอาหารนั้นจะเป็นอย่างไร รับประทานได้ รับประทานลงอร่อยไหม ก็ไม่เหมือนกับพ่อครัวที่มีฝีมือ เพราะฉะนั้นสังขารขั้นปรุงรสต่าง ๆ ขึ้นเป็นสัญญา กับข้าวต่าง ๆ พร้อมทั้งรสของอาหารซึ่งมีรูปเป็นเครื่องรองรับอยู่

วิญญาณขั้น คือ ผู้เสวย หรือผู้รับประทาน ผู้บริโภคหรือนั้น ๆ เพราะเหตุว่าจิตเป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้อารมณ์

นามขั้น ๔ เกิดด้วยกัน ไม่ขาดจากกันแม้แต่ขณะเดียว

นามขั้นทั้ง ๔ เกิดร่วมกัน ไม่เคยแยกขาดจากกันได้เลย สักนามขั้นเดียว จะมีนามขั้นหนึ่ง ขาดนามขั้น ๓ ไม่ได้

จะมีเพียงนามขันธ์ ๒ ขาดอีกนามขันธ์ ๒ ไม่ได้
จะมีนามขันธ์ ๓ ขาดไปแม้เพียงหนึ่งนามขันธ์ ก็ไม่ได้
เพราะฉะนั้นก็เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่สติจะต้องระลึกถึงลักษณะของสภาพ
ธรรมที่กำลังปรากฏ ตามปกติ ตามความเป็นจริง

เวลาที่ระลึกต้องรู้ใหม่ว่าขณะนี้จิตนี้เป็นโสภณ อโสภณ มีกี่เหตุ

เวลาที่ระลึก ต้องรู้ใหม่ว่า ขณะจิตนี้เป็นโสภณ หรือเป็นอโสภณ มีโสภณเจตสิก
ที่เป็นเหตุเกิดร่วมด้วยกี่เหตุ ไม่ต้องไล่ชื่อเลย แต่ว่าสตินี้ สามารถที่จะระลึก รู้ลักษณะ
ของสภาพธรรมที่ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็จิต หรือว่าเป็นเจตสิก หรือเป็นรูป ตรงตาม
ลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ตามความเป็นจริง

เช่น ในขณะที่กำลังระลึกสภาพรู้ทางตา ในขณะนี้ไม่ใช่ระลึกลักษณะของเจตสิก
หนึ่ง เจตสิกใด เพราะเหตุที่กำลังรู้ว่า มีสภาพรู้ที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ลักษณะ
ของสภาพรู้ ยากที่จะปรากฏ เพราะเหตุว่าเป็นเพียงธาตุรู้ อาการรู้ ไม่มีรูปร่างพื้นฐาน
ใด ๆ เลย ไม่ว่าจะเป็ขณะที่คิดนึกเรื่องหนึ่งเรื่องใด ก็เป็สภาพซึ่งกำลังรู้ กำลังคิด
เรื่องที่กำลังมีอยู่ในขณะนั้น เรื่องที่กำลังปรากฏ

ขณะที่กำลังได้ยิน ไม่ใช่ทุกคนมีแต่เห็น ขณะนี้ก็ได้ยิน ขณะที่กำลังได้ยิน มีเสียง
ปรากฏ เพราะเหตุว่ามีธาตุรู้เสียงที่ปรากฏ เพราะฉะนั้นยากใหม่ ที่จะรู้ลักษณะของ
สภาพรู้ ธาตุรู้ อาการรู้ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งไม่ต้องไล่ชื่อ

แต่ว่าการศึกษาเรื่องของสภาพธรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็เรื่องของจิตประเภท
ต่าง ๆ ลักษณะของจิตที่สามารถที่จะรู้ได้ว่า มีอรรถ คือ ลักษณะอย่างไรบ้าง หรือว่า
จำแนกออกโดยประเภทอย่างไรบ้าง ประกอบด้วยเจตสิกอย่างไรบ้าง จำแนกโดยชาติ
๔ โดยธรรมหมวด ๓ โดยเหตุ โดยอสังขาร สสังขาร หรือว่าโดยโสภณ อโสภณ ก็
เพื่อที่จะน้อมนำให้เข้าใจ ในสภาพที่เป็นอนัตตาของธรรมทั้งหลาย เพื่อที่จะให้สติ
เกิดขึ้น ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งมีลักษณะ
ต่าง ๆ กันไปตามที่ได้ศึกษา

เช่น ลักษณะของรูป ไม่ใช่ลักษณะของนาม ลักษณะของรูปทางตา ลักษณะของรูปทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ลักษณะของจิตที่เป็นกุศล หรือว่าเป็นอกุศล หรือว่าเป็นอัปยากตะ

ทั้งหมดนี้ก็เพื่อที่จะให้มีการใส่ใจ ใส่ใจ น้อมไป ที่จะระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ แล้วก็ศึกษา ในลักษณะที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จนกว่าลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมจะปรากฏ โดยสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ที่ละอย่าง ทีละขณะ ไม่ใช่พร้อมกันอย่างในขณะนี้

เพราะฉะนั้นอย่าลืมจุดประสงค์ เพื่อเกื้อกูลให้สติระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ตรงตามความเป็นจริง

เหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงแยกเวทนาและสัญญาไว้แผนกหนึ่ง

ข้อความในอภิธัมมัตถวินิยฎีกา ซึ่งเป็นอรรถกถาของอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๗ มีข้อความว่า

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึงทรงแยกเวทนาและสัญญาไว้แผนกหนึ่ง

คือ เจตสิกมี ๕๒ ประเภท แต่ว่าเวทนาเจตสิก ๑ แยกเป็นเวทนาขันธ สัญญาเจตสิก ๑ แยกเป็นสัญญาขันธ สำหรับเจตสิกอื่น ๕๐ ที่เหลือ รวมเป็นสังขารขันธ หมายความว่า เจตสิกแต่ละดวง ทุกดวงของ ๕๐ ดวงนั้น ล้วนเป็นสังขารขันธ

จึงมีคำถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึงทรงแยกเวทนาและสัญญาไว้แผนกหนึ่ง

คำว่า เพราะ “เวทนา” เป็นความยินดีในวิภูฏกรรม และ “สัญญา” เป็นอุปกรณ์ เกื้อหนุนความยินดีนั้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงทรงแยกเวทนา และสัญญา ไว้ต่างหาก เพราะเป็นเหตุที่เป็นประธานแห่งสังสภาวะ ฉะนั้นแล

สมจริงดังคำที่ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า เพื่อแยกแสดงส่วนที่ยินดี ในวัฏฏธรรม และส่วนที่คอยส่งเสริมส่วนที่ยินดีนั้น ต่างหาก พระผู้มีพระภาคจึงทรงยกชั้น ๒ อย่าง ขึ้นแสดงไว้

นี่ก็เป็นความจริงในชีวิตประจำวัน

เวทนา คือ ความรู้สึก เป็นสภาพที่ยินดีในวัฏฏะ ถ้ายังไม่รู้แจ้งอริยสัจธรรม จะไม่สามารถดับความยินดีพอใจ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในการคิดนึก ถึงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เพราะเหตุว่ายังไม่ได้ประจักษ์ความเกิดขึ้น และดับไป

ถ้าทราบใดลักษณะที่ไม่เที่ยง ที่เกิดดับ ยังไม่ปรากฏ เมื่อนั้นใครจะแยก ความรู้สึกยินดี เปลี่ยนให้เป็นความรู้สึกไม่ยินดี ในสภาพธรรมซึ่งดูเสมือนเที่ยง ย่อมเป็น สิ่งที่เป็นไปไม่ได้

แม้จะคิดว่าไม่ยินดี แม้จะพูดว่าไม่ยินดี แต่เมื่อยังไม่ประจักษ์ลักษณะที่เกิดดับ จะกล่าวไม่ได้ว่า เป็นความไม่ยินดีโดยแท้จริง ตรงกันข้าม กลับเป็นเพียงโทษะ ความ เบื่อ ความระอา แต่ไม่ใช่ปัญญาที่ประจักษ์ความเกิดดับ

สมมติ

เป็นเรื่องที่ละเอียดจริง ๆ เพราะว่าสิ่งที่เคยไม่รู้ มีทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทาง ลิ้น ทางกาย ทางใจ และก็ปรากฏให้เห็นด้วย อย่างทางตามีสภาพธรรมปรากฏให้เห็น เป็นของจริง เป็นรูปธรรม แต่ความไม่รู้ก็ยึดถือสภาพธรรม ซึ่งเกิดดับสืบต่อกันอยู่

ในขณะนี้ให้ทราบว่า รูปธรรมที่ปรากฏทางตา เป็นสิ่งที่กำลังเกิดดับสืบต่อกันอยู่ และนามธรรมซึ่งรู้ คือ เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ก็เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะเดียว แล้วก็ดับ และก็เกิดดับสืบต่อกันอยู่ แต่เพราะเหตุว่าสภาพธรรมที่เกิด ดับอย่างรวดเร็ว และมี สภาพธรรมอื่นเกิดดับสืบต่อกันอยู่ การไม่รู้ความเกิดขึ้นและดับไปของสภาพธรรมแต่ละ ขณะ ทำให้มีการยึดถือสัจฐาน หรืออาการของสิ่งที่ปรากฏ โดยความไม่ประจักษ์ความ เกิดดับว่า เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด นั่นคือสมมติ เริ่มสมมติแล้วใช่ไหม นี่คือการที่จะรู้ว่า สภาพ

ธรรมที่เป็นปรมัตถธรรมจริง ๆ เป็นอย่างไร และสภาพธรรมที่ไม่ใช่ปรมัตถธรรมนั้นคือเมื่อไร ขณะไหน

เพราะเหตุว่าทุกท่านได้ยินคำว่า “ปรมัตถสัจจะ” กับ “สมมติสัจจะ”

ปรมัตถสัจจะ เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเลย เป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละลักษณะ แต่ละอาการ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วดับไปอย่างรวดเร็ว เป็นสังขารธรรม ไม่เที่ยง เกิดขึ้น แล้วดับไป นั่นคือลักษณะของปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นสังขารธรรม เกิดขึ้นและดับไป ได้แก่ จิต เจตสิก และรูป

ขณะใดก็ตามที่ไม่ได้รู้ลักษณะที่เป็นปรมัตถธรรม คือ ไม่ได้รู้ลักษณะของจิต เจตสิก และรูป ซึ่งเกิดดับอย่างรวดเร็ว ขณะอื่นทั้งหมดนั้นเป็น “สมมุติ”

ไม่รู้ปรมัตถสัจจะ จึงถือรูปและนามที่เกิดดับว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด

เพราะฉะนั้นท่านผู้ฟังก็พอที่จะทราบได้ว่า ได้ศึกษาคำว่า “ปรมัตถธรรม” “ปรมัตถสัจจะ” มีความเข้าใจว่า ปรมัตถธรรม ได้แก่ **จิตปรมัตถ์** เป็นสภาพที่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์ เจตสิกปรมัตถ์ ก็เป็นสภาพธรรมซึ่งเป็นนามธรรม เกิดร่วมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต เกิดที่เดียวกับจิต

รูป ไม่ใช่สภาพรู้ เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เพราะสมุฏฐานต่าง ๆ เช่น บางรูปเกิดขึ้นเพราะกรรม มีกรรมเป็นธรรมที่ก่อตั้งให้รูปนั้นเกิดขึ้น บางรูปเกิดขึ้นเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน บางรูปเกิดเพราะอตุ ความเย็นร้อน เป็นสมุฏฐาน บางรูปเกิดเพราะอาหารเป็นสมุฏฐาน

แต่ในขณะนี้เอง จิต เจตสิก รูป กำลังเกิดดับอย่างรวดเร็ว จนไม่ปรากฏอาการที่เกิดขึ้นและดับไปของจิต เจตสิก รูป เมื่อไม่รู้ปรมัตถสัจจะอย่างนี้ จึงถืออาการของรูปและนาม ซึ่งเกิดดับสืบต่อกันอย่างรวดเร็ว ว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด นั่นคือ “สมมุติ”

ขณะนี้รูปกำลังเกิดดับ ทั้งภายในที่ตัวเอง และภายนอกที่ปรากฏ ที่เห็นทางตา หรือว่าได้ยินทางหู แต่เพราะไม่ประจักษ์ว่าเป็นเพียงสภาพธรรม ซึ่งเป็นรูปแต่ละลักษณะรูปทางตาก็คงเกิดดับ รูปทางหูก็เกิดดับ รูปทางจมูกก็เกิดดับ รูปทางลิ้นก็เกิดดับ

รูปทางกายที่กำลังกระทบสัมผัสก็เกิดดับ แต่เพราะไม่ประจักษ์ รูปที่เกิดดับสืบต่อกันทางตา จึงปรากฏสัณฐาน อากาโร เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น นั่นคือ “สมมุติ”

เพราะฉะนั้นทุกท่านซึ่งไม่รู้ลักษณะของปรมาตมธรรม จึงอยู่ในโลกของสมมุติสัจจะ มีการยึดถือสภาพธรรมที่ปรากฏ โดยอากาโร โดยสัณฐาน ว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้น

แต่เมื่อศึกษาปรมาตมธรรมแล้ว และรู้หนทางที่จะอบรมเจริญปัญญา ที่จะค่อย ๆ ศึกษาลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ จนกว่าลักษณะของปรมาตมธรรมจะปรากฏ โดยสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และเมื่อปัญญาอบรมเจริญขึ้น ก็สามารถที่จะประจักษ์แม้ความเกิดขึ้นและดับไปของสภาพธรรมที่กำลังเกิดดับในขณะนี้ จึงจะไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตนจริง ๆ เป็นแต่เพียงปรมาตมธรรมแต่ละลักษณะจริง ๆ ตามที่ได้ศึกษามา

แต่ให้ทราบความต่างกันในความลึกซึ้งของธรรมที่ได้ศึกษาว่า ทราบใดที่ปัญญายังไม่ประจักษ์แจ้งในสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ของจิต เจตสิก และรูป ยังไม่ประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไปของนามธรรมและรูปธรรม ทราบนั้นก็ยังเห็นสภาพธรรมทั้งหลายเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ยังมีความยึดถือในสมมุติสัจจะอยู่ว่า เป็นวัตถุ เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ต่าง ๆ